

**B. To‘xliyev, Sh. Yusupova,
T. Ziyodova, O. Oxunjonova, D. Jumashev**

O‘ZBEK TILI O‘QITISH METODIKASI

(Amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari)

Alisher Navoiy nomidagi
O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti
Toshkent 2012

UDK: 811.512.133
821.512.133

KBK 74.58

T98

To'xliyev B.

O'zbek tili o'qitish metodikasi / Tuzuvchilar: B. To'xliyev, Sh.Yusupova, T. Ziyodova, O. Oxunjonova, D. Jumashev. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2012. – 176 b.

UDK: 811.512.133

821.512.133

KBK 74.58

Mas'ul muharrir:

Nizomiddin Mahmudov – filologiya fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

Ne'mat Mahkamov – O'zFA Alisher Navoiy nomidagi til va adabiyot instituti yetakchi ilmiy xodimi, filologiya fanlari nomzodi

Ushbu kitob «O'zbek tili o'qitish metodikasi» fanidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini jamlagan. Ular bo'lajak til va adabiyot o'qituvchilarini zamonaviy darsni tashkil etish va uning samaradorligini oshirishga oid bilim, ko'nikma va malakalar tizimi bilan tanishtiradi. Ularni amaliy faoliyatlarida qo'llashlari mumkin bo'lgan andoza va namunalar bilan qurollantiradi, ona tili ta'limida qo'llanadigan metod, usul va shakllar tizimi bilan tanishtirib, ijodkorona ishlashga o'rgatadi.

Kitob bo'lajak til va adabiyot o'qituvchilariga (Bakalavriatning «O'zbek tili va adabiyoti» yo'nalishi) mo'ljallangan. Shuningdek, undan umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarning o'qituvchilari ham foydalanishlari mumkin.

ISBN 978-9943-06-301-3

© Alisher Navoiy nomidagi
O'zbekiston Milliy kutubxonasi
nashriyoti, 2012-y.

KIRISH

Bo'lajak til va adabiyot o'qituvchilari tegishli hajm va mazmundagi bilimlarni o'zlashtiribgina qolmasdan o'zlarida ma'rifiy hamda yaratuvchilik xislatlarini ham takomillashtirib borishlari joiz bo'ladi. Bu borada ularga til o'qitish metodikasi fani yaqindan ko'makdosh bo'la oladi. Uning zimmasida bo'lajak o'qituvchilarning lisoniy, kommunikativ, ma'rifiy-madaniy layoqatlarini shakllantirish va kamol toptirish vazifasi ham bor.

Amaliy mashg'ulotlarning asosiy vazifasi mavjud metodik meros, boy ish tajribalari hamda innovatsion qarashlardan amaliyotda foydalanishning yo'l-yo'riqlarini o'rgatishdan iboratdir. Mazkur o'quv qo'llanmasi til va adabiyot o'qituvchisi bo'lishni ko'ngliga tukkan filolog-talabalarga kasbiy mahorat sirlarini ochish, ularda o'z fanlari va kasblariga nisbatan ijodiy yondashishga oid ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda rivojlantirishni ko'zda tutadi.

Kitobda ona tili darslarini tashkil etish, uning samaradorligini oshirish, dars jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish, o'quvchining til o'rganishiga oid jarayonda unga jiddiy yordam bera oladigan ta'lim-tarbiyaning munosib shakl va usullariga oid amaliy tavsiya va namunalar berilgan.

Aslida o'quvchining nutq madaniyatini, uning og'zaki va yozma nutq malakalarini kamol toptirish til va adabiyot ta'limidagi bosh vazifa hisoblanadi. O'quv qo'llanmasida mazkur vazifani amalga oshirishning zamonaviy shakl va usullari atroflicha tahlil etilgan.

Aslida ona tilidan erkin va ijodkorona foydalana olish har bir o'quvchi uchun odatdagi me'yor va mezon bo'lmog'i lozim. Ularning bu darajaga yetib borishlari uchun esa ona tili o'qituvchisining o'rmi, faoliyati, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishdagi ijodkorligi beqiyos ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarning o'quv dasturlarida ko'rsatilgan bilimlarni o'zlashtirishlari, ko'nikma va malakalarni egallashlari osongina, o'z-o'zidan amalga oshib qoladigan hodisa emas. Ayni mana shu jarayonda ham ona tili o'qituvchisining hal qiluvchi ahamiyatini inkor etish nojoizdir.

Ona tili ta'limi ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ma'naviy, badiiy-estetik tarbiya berishning qudratli omili hamdir. Aslida bu xislatlar ona tili boyliklarining o'zida mujassamlashgan. Ammo bu imkoniyat o'z-o'zicha ro'yobga chiqmaydi. Agar o'qituvchi grammatik qonun-qoidalar, tilning kommunikativ vazifasi bilan bir qatorda fikr izhori hamda obyektiv voqelik ifodasining mutanosibli zarurligini ko'rsatib bera olmasa, til

boyliklarini ko'rish va kuzatish sharoitini yaratishni uddalay olmasa tildagi imkoniyatlarning imkoniyat darajasida qolib ketaverishi, ularning mavjudligi o'quvchilar uchun hech narsa bermasligi ham mumkin. Shunga ko'ra ham kitobda ona tilining o'quv predmeti sifatidagi tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi ahamiyatining tushunilishiga imkon beradigan mashq va topshiriqlar tizimiga alohida e'tibor berildi.

Didaktik materiallarning saralanishi, tanlanishi, foydalanilishiga, lisoniy tahlilning rang-barang shakl va usullariga alohida e'tibor qaratilganini ham ta'kidlash joiz.

Mazkur qo'llanmada ona tili darslarining mazmuni, ularni tashkil etishdagi o'ziga xosliklar, xususan, bugungi zamonaviy, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyatini yoritishga alohida e'tibor berildi. Amaldagi dastur, darslik va qo'llanmalar tahliliga ham ancha keng o'rin berilgan. Bu bo'lajak o'qituvchilarning kelgusi faoliyatlarida o'quv jarayonini tashkil etishlaridagi mo'ljallarini aniqlashga yordam beradi, deb umid qilamiz.

Albatta, bularning barchasi birinchi marotaba amalga oshirilmoqda. Shuning uchun ham ularda ayrim kamchilik va notugalliklar bo'lishi mumkin. Mualliflar bu haqda o'z munosabatlari bildirgan hamkasblaridan minnatdor bo'lishar edi.

**AMALIY
MASHG'ULOTLAR**

1-mavzu	«Ta'lim bosqichlarida ona tili bo'yicha dars ishlanmalarini tayyorlash. Dastur, darslik va o'quv qo'llanmalarining o'ziga xos xususiyatlari, ularning tuzilishi, tarkibi va tahlili»
----------------	---

Mashg'ulotning texnologik xaritasi

Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot	
Mavzu rejası	1. Ta'lim bosqichlarida ona tili bo'yicha dars ishlanmalarini tayyorlash. 2. Dastur, darslik va o'quv qo'llanmalarining o'ziga xos xususiyatlari, ularning tuzilishi, tarkibi va tahlili. 3. Xulosa.	
Darsning maqsadi	Talabalarni dars ishlanmasi, dastur, darslik, o'quv qo'llanmalarining mazmuni, turlari, ularning maqsad va vazifalari bilan tanishtirish. Ularning fikrlash va ijodkorlik qobiliyatini o'stirish.	
Pedagogik vazifalar:	O'quv faoliyati natijalari:	
<ul style="list-style-type: none"> ● ta'lim bosqichlarida ona tili bo'yicha dars ishlanmalarini tayyorlash to'g'risida tushuncha berish; ● dastur, darslik va o'quv qo'llanmalarining o'ziga xos xususiyatlari, ularning tuzilishi, tarkibi va tahlil qilish usulini o'rgatish. 	<ul style="list-style-type: none"> ● ta'lim bosqichlarida ona tili bo'yicha dars ishlanmalarini tayyorlash to'g'risida tushuncha hosil qilinadi; ● dastur, darslik va o'quv qo'llanmalarining o'ziga xos xususiyatlari, ularning tuzilishi, tarkibi va tahlilini amalga oshirish ko'nikmalari shakllanadi. 	
Ta'lim berish usullari	Amaliy mashg'ulot, suhbat.	
Ta'lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.	
Ta'lim berish vositalari	O'quv qo'llanma, proyektor, tarqatmalar.	
Ta'lim berish sharoiti	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.	
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob.	
Dars turi	Yangi bilim berish va mustahkamlash.	
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	O'qitish usullari: og'zaki bayon, savol-javob, «3x3», «Bu bizniki». O'qitish shakllari: yalpi, yakka, guruhlarda ishlash. O'qitish vositalari: proyektor, slaydlar, flipchart, marker. Monitoring va baholash: og'zaki va yozma nazorat, rag'batlantirish, 5 balli tizimda baholash.	
Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talabalar
1-bosqich. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mavzuni aytadi. Ekranga «O'quv dasturlarining tarkibi va mazmuni» mavzusining mundarijasini tashkil etuvchi bandlar ro'yxatini chiqaradi va ularga qisqacha ta'rif beradi (1-ilova). 1.2. Mashg'ulotning maqsadini aytadi. 1.3. Talabalarining bilimlarini jonlashtirish va barchani faollashtirish uchun muammoli savol bilan murojaat etadi: Dastur va darsliklar haqida nimalarni bilasiz?	Tinglashadi, ko'rishadi. Bir-birining fikriga munosabat bildirishadi, fikrlarni umumlashtirishadi.

2-bosqich. Asosiy (55 daqiqa)	2.1. Ekranga «Dasturlarning tarkibi» degan matnni chiqaradi va o'qib beradi (2-ilova). 2.2. Matn mazmuni yuzasidan fikrlashga yo'naltiruvchi savol va topshiriqlar bilan murojaat etadi (3- va 4-ilovalar). 2.3. Darslik haqidagi matnni ekranga chiqaradi (5-ilova) matn asosida topshiriqlar beradi (6-ilova), «Bu bizniki» ta'limiy o'yinini o'tkazadi (7-ilova).	Ko'rishadi, tinglashadi. Fikrlashadi, klasster tuzishadi, munosabat bildirishadi, javob berishadi. Topshiriqlarni bajarishadi, guruhlarga ajralishadi, yozadi va o'qib beradilar
3-bosqich. Yakuniy (10 daqiqa)	3.1. Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosa qiladi, faoliyat natijalarini izchillikda izohlab beradi, baholaydi. 3.2. O'quvchilar tushunmagan ayrim jihatlarga savollarga javob berish orqali aniqlik kiritadi. 3.3. Mustaqil ishlash uchun uy vazifasi beradi: «Umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv dasturi» mavzusida ijodiy insho yozish.	Tinglaydi, xulosa chiqaradi. Savollar beradilar. Mustaqil ish mavzusini yozib oladilar.

Esda saqlang:

Har qanday o'quv jarayonini tashkil etish ancha murakkabliklarga ega. Insoniyat o'qish va o'qitish tarixida juda ko'p shakl va usullarni ixtiro qilgan. Bunday izlanishlar uzluksiz tarzda davom etadi.

Bu boradagi dastlabki ixtiro Suqrotning nomi bilan bog'liq. U yo'naltiruvchi savollarga tayangan holda o'rganuvchilarni yangi narsa, hodisalarning mohiyatini bilishga chorlagan. Shuning uchun ham bu usul suqrotona ta'lim usuli sifatida e'tirof etilgan.

Ta'limda dogmatik usul ham mavjud. Bu ko'proq qadimgi diniy maktablar tajribasi orqali ommalashgan. Uning asosiy mohiyati eshitish, o'qish, mexanik tarzda yod olish va so'zma-so'z qaytarishdan iborat bo'lgan.

Endilikda rivojlantiruvchi ta'lim tobora kengroq yoyilib bormoqda. Uning asosiy maqsadi o'rganuvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishlaridagi mustaqil, ijodiy faoliyatlarini kuchaytirishga qaratilgan.

Tushuntiruvchi-illustrativ ta'limda ko'rgazmalilikka urg'u beriladi. Bu yerda ko'proq o'qituvchining bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda ko'rgazma va namoyish etiladigan ashyolardan foydalanishi hamda ular asosida o'rganuvchilarning amaliy harakatlarni bajarishi nazarda tutiladi.

Ta'lim jarayonida keng yoyilgan usullardan yana biri muammoli ta'lim nomini olgan. Uning asosiy mohiyatini yirik psixolog

S.L.Rubinshteynning inson ongining o'zida mantiqiy ziddiyatlarni mujassamlashtirgan bilishga oid muammolarni hal qilish orqali rivojlanish usuli haqidagi qarashlari tashkil etadi.

Keyingi paytlarda programmalashtirilgan ta'lim, modulli ta'lim singari ko'rinishlar ham ommalashib bormoqda. Bularning barchasi sinf-dars tizimi orqali amalga oshiriladi. Uning sinf deyilishiga sabab shuki, o'qituvchi ma'lum bir yoshdagi, barqaror tarkibli guruhdagi o'quvchilar bilan ish olib boradi. Dars degan so'zning qo'llanishi esa uning muayyan bir vaqt oralig'ida (30, 45, 80, 90 daqiqa) amalga oshirilishi bilan bog'liq. Bularning barchasi tegishli hujjatlar asosida tashkil etiladi. Daralar namunaviy dastur asosida tashkil etiladi. Namunaviy dasturga tayanilgan holda ishchi o'quv dasturlari tuziladi. Namunaviy dastur o'rganilayotgan fanning asosiy yo'nalishlarini, ya'ni nimalarni o'rganish zarurligini qat'iy tarzda belgilab beradi. Ishchi o'quv dasturlari esa ta'limning ish jarayonidagi vazifalarni aniq ko'rsatib beradi, ya'ni belgilangan vazifalarni qay tarzda amalga oshirilishini ko'rsatadi. Ana shu hujjat asosida dars ishlanmasi tuziladi. Dars ishlanmasida belgilangan vaqt oralig'ida amalga oshiriladigan ishlar rejalashtiriladi.

U konspekt, mashg'ulotning qisqacha rejasi, mashg'ulotning texnologik xaritasi tarzida rasmiylashtirilishi mumkin.

I-ilova

O'quv dasturlarining tartibi va mazmuni

№	Bo'limlar	Qisqacha mazmuni
1	Dasturning tarkibi	Dastur tegishli o'quv predmeti, fan bo'yicha tuziladi. Kirish (uqtirish xati), asosiy qismdan iborat bo'ladi.
2	Kirish	Kursning mohiyati haqida, undagi yangiliklar va o'ziga xosliklar to'g'risida ixcham ma'lumotlar beriladi.
3	Kurs (fan, predmet)ning maqsadi	«O'zbek tili o'qitish metodikasi» fanini o'qitishdan maqsad - talabalarda o'qitishning eng qulay va zamonaviy metod va usullarini ta'limning turli bosqichlarida qo'llay olish ona tili o'qituvchisining kasbiy faoliyati bo'yicha bilimi, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdir.
4	Qo'yilgan vazifalar	Talabalarga o'zbek tilini o'qitish metodikasining ilg'or yutuqlarini, amalda badiiy asarni tahlil qilish, darsning ilmiy-nazariy asoslarini o'rgatish; ona tiliga oid dars hamda sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishning nazariy-metodik asoslarini o'rgatish; ularni dastlabki kasbiy-pedagogik hamda metodik ko'nikma va malakalarni shakllantirish, mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyati, kitobxonlik madaniyatini kamol toptirishga o'rgatishdan iborat.

5	Nazariy qism: talabalarning bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablar	<p>bakalavr:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mazkur o'quv predmetining nazariy asoslarini; badiiy asarni lingvistik tahlil qilish va baholash mezonlarini; ona tili o'qitishda o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq malakalarini o'stirish; dars jarayoniga qo'shimcha adabiyotlarni, yangi axborot hamda turli texnologiyalarni jalb qila bilishi kerak; - o'zbek tili o'qitish metodikasi bo'yicha maktab, AL, KHKlari ta'limining mohiyati va prinsiplarini o'zlashtirishi; o'quv qurollarining mavjudligiga qarab usullar tanlay olishi; ona tili darslarida milliy mafkura va mustaqillik g'oyasini targ'ib qila olish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak; - ta'limning turli bosqichlarida mazkur fan yuzasidan namunali dars o'tish, turli tadbirlarni o'tkaza olish, zamon talabidagi darslarni tashkil qila olish malakalariga ega bo'lishlari lozim.
6	Fanni o'zlashtirish uchun qo'shimcha talablar	O'zbek tili o'qitish metodikasi fani asosiy ixtisoslik fani hisoblanib, 5-semestrda o'qitiladi. Dasturni amalga oshirish o'quv rejasidagi falsafa, mantiq, etika, estetika, pedagogika, psixologiya, adabiyot nazariyasi, hozirgi o'zbek adabiy tili, tilshunoslikka kirish, shevashunoslik kabi fanlardan yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi talab etiladi.
7	Nazorat va baholash shakllari	<p>Talabani «O'zbek tilini o'qitish metodikasi» fani bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini baholashda quyidagi mezonlarga asoslaniladi:</p> <p>Umumiy ball – 100 ball. Saralash bali – 55 ball. Joriy va oraliq baholashlarga 70 ball, yakuniy baholashga 30 ball.</p>
	Adabiyotlar ro'yxati	Asosiy va qo'shimcha adabiyotlar ro'yxati tavsiya etiladi.

2-ilova

Dasturlar haqida

Kursning mazmuni va tuzilishi davlat dasturi bilan belgilanadi. Unda davlat ta'lim standartlari asosida o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim mazmuni va hajmi, ko'nikma va malakalarning turlari, metodologik hamdapedagogik prinsiplari, o'qitishdagi o'zigaxos metodologiyahamda pedagogik-metodik talablar ixcham tarzda bayon etiladi.

Mustaqilligimiz bilan bog'liq holdagina ona tili dasturining bir necha avlodi yaratildi. Ta'lim tizimidagi o'zgarishlar, davlat ta'lim standartlarining yaratilishi, yangi o'quv rejalarining ishlab chiqilgani, ijtimoiy-ma'naviy hayotdagi yangilanishlar dasturlarni ham qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Dastur eng muhim davlat hujjati bo'lib, uni bajarish majburiydir. O'qituvchining asosiy vazifasi davlat dasturi talablarini to'la va samarali amalga oshirishdan iborat. Shunga ko'ra ham o'qituvchi uni to'la bilishi, uning barcha qismlari haqida aniq tasavvur va ma'jumotga ega bo'lishi kerak. Dastur o'qituvchining ish faoliyatidagi eng asosiy yo'l ko'rsatuvchi

manbadir. Unda amaliy harakatga ko'rsatma ham, ixcham ma'lumotnoma ham mujassamlashgan. Ilgari dasturlar umumta'lim maktablarining barcha bo'g'inarini (I - IX yoki V-XI sinflar) qamrab olardi. «Ta'lim to'g'risida»gi yangi Qonun ta'lim tizimiga bir qator yangiliklarni olib kirdi. Unga ko'ra endi umumiy o'rta ta'lim I - IX sinflarni qamraydi. Bundan keyin esa o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi boshlanadi. Demak, dasturlar ham shundan kelib chiqqan holda boshqa-boshqa bo'ladi.

Umuman, dasturda ona tili kursi to'laligicha tavsiflab beriladi. Har bir sinfdagi ona tili kursining mazmuni va ish tartibi, har bir mavzuning mohiyati muayyanlashtiriladi. Unda o'zlashtirilishi lozim bo'lgan ilmiy-nazariy tushunchalar, nutq o'stirish, ona tili fanidan o'tkazilishi ko'zda tutilgan og'zaki va yozma ish turlari, predmetlararo aloqa, o'quvchilar bajarishi lozim bo'lgan topshiriq va mashqlar tizimi beriladi.

Davlat dasturini bajarish asosida o'qituvchi o'quvchilardagi ona tiliga, ona Vatanga muhabbat, ijodkorlik, ijodiy faollik, yuksak axloqiy-ma'naviy xislatlarni takomillashtirish va o'stirishga asosiy e'tibor bermog'i lozim.

Dasturlarda, jumladan, akademik litseylar uchun tuzilgan «Hozirgi o'zbek adabiy tili» dasturida ta'lim bosqichlari orasidagi uzviylik va uzluksizlikka alohida ahamiyat berilgan. Dastur bo'yicha ona tiliga 240 soat ajratilgan bo'lib, uchta bosqichga 80 soatdan taqsimlangan. Hozirgi kunda akademik litseylarning barcha bosqichlari uchun darsliklar shu dastur asosida yaratilmoqda.

«Ona tili va adabiyot» dasturida asosiy mavzular ona tilining izchil kursini taqdim etishga qaratilgan.

Darsliklar fanning mohiyatiga, o'quvchining yoshiga, uning bilim darajasi va umumiy adabiy tayyorgarligiga qarab tuziladi. Odatda, har bir darslikning bosh qismidagi «Kirish», «Muqaddima», «O'quvchilarga» deb nomlanadigan qismda umumiy maqsad va vazifalar bir qadar muayyanlashtiriladi. Jumladan, Akademik litseylarning 2-bosqichi uchun yaratilgan darslikning «Kirish» qismida, shunday deyiladi: «Ma'lumki, til hodisalari nutqda voqe bo'ladi. Har bir xalq asrlar davomida o'z tili ustida ishlab, sayqallashtirib, uni go'zallashtirib boradi. Xalqning ijtimoiy hayotida ro'y bergan barcha o'zgarishlar uning tilida, birinchi galda lug'at jamg'armasida o'z aksini topib boradi. Shu ma'noda so'z va uning xususiyatlari haqida ma'lum bir tushunchalarga ega bo'lish, nutqda so'zlardan o'rinli foydalana olish jonajon O'zbekistonimizning kelajagi sanalgan Siz – yoshlar uchun nihoyatda muhim sanaladi». «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari talabalarining o'z fikrlarini yozma va og'zaki ravishda emin-erkin bayon qila olishlari lozimligi qayta-qayta ta'kidlangan».

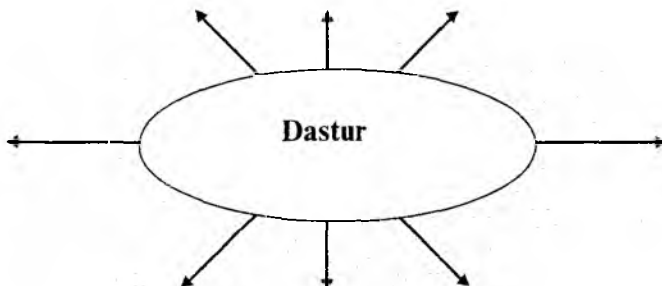
Savol va topshiriqlar:

1. Dastur nima? Ona tili dasturlarining rivojlanish jarayoni qanday kechmoqda?
2. Dastur va darsliklardagi tafovutlarni aniqlang.
3. Sinflar orasidagi uzviylik va uzluksizlikka e'tibor bering. Uzviylik ta'minlangan o'rinlarni misollar asosida ko'rsating.
4. Dasturda nazariy ma'lumotlarning sinflararo uzviyligiga e'tibor bering. Fikringizni misollar asosida izohlang.

Matn mazmuniga doir savol va topshiriqlar

1. «Dasrlk» tushunchasini ifoda etuvchi «Klasster» usulini bajaring. Uni musobaqa tarzida tashkil eting.

Namuna:

Ona tili darsliklari

Bugungi kunda jahon andozalariga har jihatdan mos keladigan, milliy mustaqillik g'oyasini o'zida aks ettiradigan mukammal darsliklar yaratish dolzarb muammoga aylandi. Shu bois Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi, «Uzluksiz ta'lim tizimi uchun o'quv-adabiyotlarining yangi avlodini yaratish konsepsiyasi» talablari asosida umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun yangi mazmundagi darslik va o'quv qo'llanmalari yaratilmoqda. Bu borada ta'lim tizimida amaliy ishlar olib borilyapti. Osiyo taraqqiyot bankining kredit mablag'lari hisobidan «Umumta'lim maktablari uchun darslik va o'quv adabiyotlarini nashr qilish tizimini takomillashtirish» loyihasi doirasida yangi avlod darsliklarini tanlov asosida yaratish ishlari keng yo'lga qo'yildi. Bu borada ma'lum natijalarga erishildi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun ona tili darsliklarining yangi

avlodi maydonga keldi. 5-sinf uchun «Ona tili» darsligi N. Mahmudov, A. Nurmonov, A. Sobirov, V. Qodirov, Z. Jo‘raboyevlar muallifligida yaratildi. 6-sinf uchun «Ona tili» darsligi N. Mahmudov, A. Nurmonov, A. Sobirov, V. Qodirovlar, 7-sinf darsligi, 8-sinf darsligi M. Qodirov, H.Ne‘matov, M. Abduraimova, R. Sayfullayevlar, 9-sinf darsligi H.Ne‘matov, N. Mahmudov, A. G‘ulomov, R. Sayfullayeva, M.Abduraimovalar tomonidan yaratilgan.

5-sinf uchun darslik o‘quvchiga murojaat bilan boshlanadi. U dasturga muvofiq tarzda ona tili haqidagi boshlang‘ich umumiy tushunchalarni shakllantirish uchun mo‘ljallangan ixcham nazariy lavha bilan boshlangan. Dastlab tilning ijtimoiy hodisa ekanligi haqida ixcham kirish suhbatlari berilgan.

Darslik bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, adabiy tayyorgarlik darajalarini e‘tiborga olgan holda bir necha ruknlarga bo‘lingan. Ular quyidagicha nomlanadi:

1. Kirish.
2. Takrorlash.
3. Sintaksis va punktuatsiya.
4. Morfologiya.
5. Fonetika. Grafika.
6. Leksikologiya.
7. O‘quv yili oxirida takrorlash.

Har bir rukn ichida rang-barang topshiriqlar berilgan. Ularni bajarish uchun turli uslub va janrlardagi matnlar tavsiya etilgan.

Masalan, «Kirish»da dastlab ikkita topshiriq berilgan. Ulardan keyin tilning ijtimoiy xususiyatini yoritib berishga oid matn namunasi, so‘ng «Bilib oling» degan alohida bandeda ixchamgina xulosa chiqarilgan. Navbatdagi qism o‘quvchilarning o‘zlari bajarishi lozim bo‘lgan mashqlarga aloqador. 1-mashq «Quyidagi so‘zlarning o‘zbek tilida paydo bo‘lish sabablarini aniqlang» deyiladi. Ular kollej, litsey, tadbirkor, fermer, tuman, viloyat so‘zlaridan iborat.

Keyingi mashq til haqidagi matnni o‘qib, o‘z fikrini aytib berishni talab qilishga mo‘ljallangan. So‘ng maqollarni ko‘chirish va yodlash vazifasi berilgan. Uning izidan topishmoqlarning javobini topish talab etiladi. 1-dars oxirida bir nechta savollar berilgan. Kitobda rasmga qarab hikoya tuzish, turli matn namunalarini yaratish singari topshiriqlar o‘quvchilarda mustaqil, ijodiy fikrlashga rag‘bat uyg‘otadi, ularning bu sohada ko‘nikma va malakalarini yanada rivojlantiradi.

Darslikdagi har bir mavzu tegishli savol va topshiriqlar bilan ta‘minlangan. Ular mavzuning xarakteri, materialning hajmi, ko‘zda

tutilgan maqsad va vazifalar bilan aloqador holda tuzilgan. Birinchi mavzu uchun 6 ta, ikkinchi mavzu uchun 3 ta, uchinchi mavzu uchun 4 ta savol va topshiriqlar tuzilgan. Demak, savol va topshiriqlar o'rganilishi lozim bo'lgan materialning hajmi, xarakteri va undan ko'zda tutilgan maqsad bilan bog'liq holda tuziladi. Ularning mazmuni ham rang-barang. Ayrim savollar muayyan til hodisasi haqidagi yangi ma'lumotlarni bilishga qaratilgan. Ayrim savollarda boshqa o'quv predmetlari, san'at turlari bilan aloqadorlik nazarga olingan. Yana bir turkum savollar esa o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarini takomillashtirishni ko'zda tutadi.

O'qituvchi ularga ijodiy tarzda yondashishi mumkin. Tajribali o'qituvchilar matn mazmunidan kelib chiqib, savol va topshiriqlarni o'zlari tuzishlari mumkin. Bunda o'quvchilarning faollik darajasi keskin ortadi. Ularning matn mazmunini o'zlashtirishlari uchun yanada qulay sharoit yaratiladi, eng muhimi, o'qituvchi va o'quvchi hamkorligidagi jonli holat, qulay vaziyat maydonga keladi.

Ba'zi savollar voqealarning izchilligi, mantiqiyiligini («Matnni o'qib bo'limlarga ajrating va har bir bo'limga sarlavha qo'ying») kuzatishga undasa, yana ba'zilar ularni ijodiy fikrlashga da'vat etadi («Qarisi bor uyingning parisi bor» mavzusida matn tuzing). Amaliy-ijodiy faoliyatni talab etadigan («Rasm asosida hikoya tuzing») savollar ham darslikda anchagina.

Topshiriqlarda ifodali o'qish, rollarga bo'lib o'qish, matnni yod olish, matn mazmunini hikoya qilish, matn mazmunini qisqartirib hikoya qilish singari ko'rinishlar mavjud. Ular o'quvchilarning og'zaki nutq malakalari ortishiga omil bo'ladi. Bevosita yozma nutq takomiliga yo'naltirilgan topshiriqlar ham bor. 5-sinf darsligida nazariy tushunchalar elementar tarzda taqdim etilgan.

Ona tilini uning o'ziga xosligidan kelib chiqqan holda o'rganishning boshlanishi yetuk kitobxonni shakllantirish uchun muayyan zamin yaratish imkonini beradi. 5-sinf darsligi bilan ishlashda o'quvchilarning badiiy matn mohiyatini, sehrini, tarovatini, shular asosida esa o'zbekcha so'z nazokatini tushunishlari, his etishlari, anglab yetishlari uchun dastlabki qadamlar qo'yiladi. Ammo har bir matnning o'ziga xos tarzdagi yondashuvlarni taqozo etishini ham unutmashlik kerak.

Dastur va darsliklarda o'rganilishi ko'zda tutilgan matnlar badiiy qimmat, tarbiyaviy ahamiyati hamda o'quvchilarning yoshi, ruhiy imkoniyatlari, aqliy rivojlanish darajalariga mosligiga ko'ra tanlangan, asar tahlilida bir xil fikrlash va bir qolipdagi mulohazalar yuritishdan voz kechilgan. Shunga qaramay, ayrim holatlarda, nazarimizda, badiiyati unchalik yuksak bo'lmagan namunalariga ham o'rin berilgan.

Darsliklar bilan birgalikda o'qituvchi uchun metodik qo'llanma yaratilmoqda. Metodik qo'llanmada har bir darsning o'qitish metodikasi, darslikdagi mavzularga qo'shimcha ma'lumotlar, mashg'ulotlar, topshiriqlar o'rin olayapti, bu esa o'qituvchiga har bir darsni mazmunli qilib o'tishiga imkon tug'diradi.

6-ilova

Savol va topshiriqlar:

1. 5-9-sinflar uchun yaratilgan darsliklar bilan yaqindan tanishing. Ularning dastur bilan uyg'unlik darajasiga baho bering.
2. 6-sinf darsligida alohida til sathlarining qanday yoritilganligiga e'tibor bering. Ulardagi materiallarni mantiqiy qismlarga ajrating. Hamma til sathlari uchun umumiy bo'lgan o'rinlarni, alohida til sathlari uchuniga qo'llangan usullarni ajrating.
3. Badiiy matnning taqdim etilish shakliga e'tibor bering. 7-sinf misolida matnlarga beriladigan topshiriq va izohlar tizimini o'rganib chiqing.
4. 8-sinf darsligidan nazariy materiallarning berilishini kuzating. Ularning o'quvchilar yoshiga hamda adabiy tayyorgarligiga mutanosibligi haqidagi o'z fikringizni asoslang.
5. Har bir sinf darsligidagi savol va topshiriqlar tizimini o'rganib chiqing. Ularda o'quvchini bevosita ijodiy ishlarga undaydiganlarining salmog'ini aniqlang. Bunday topshiriqlarni ko'paytirish uchun nimalar qilinishi mumkinligi haqida o'z fikringizni bildiring.
6. Darsliklarda mualliflarning tili qaysi darajada aks etgan. Ularning har bir sinf o'quvchilari uchun munosiblik darajasiga baho bering.

7-ilova

«Bu bizniki» ta'limiy o'yinini o'tkazish tartibi:

- mazkur ta'limiy o'yin darsliklar bilan ishlash bo'yicha bilim va ko'nikmalarni takrorlash uchun o'tkaziladi;
 - talabalar olti guruhga bo'linadi;
 - har bir guruh alohida olingan darslik bilan tanishadi. Uning o'ziga xosliklari haqida ixcham taqriz yozadi.
1-guruh- AL darsligi.	4-guruh- 8-sinf.
2-guruh- 6-sinf.	5-guruh- 9-sinf darsligi.
3-guruh- 7-sinf.	6-guruh - KHK darsligi.

2-mavzu	Morfologiyani o'qitish metodikasi. So'z turkumini o'rgatish metodikasi. Fe'l (ot, sifat, son, olmosh, ravish) so'z turkumini o'qitish metodikasi va usullari
----------------	---

1.1. Ta'lim berish texnologiyasi

Mashg'ulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 20-25 nafargacha
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot shakli
O'quv mashg'ulotining maqsadi	Morfologiyani o'qitish metodikasi tarkibi va mazmuni bo'yicha umumiy tushuncha berish, so'z turkumlarini o'rgatish metodikasi bilan yaqindan tanishtirish.
Pedagogik vazifalar: <ul style="list-style-type: none"> ● morfologiyani o'qitish metodikasi to'g'risida tushuncha berish; ● fe'l so'z turkumini o'rgatish metodikasi haqida ma'lumot berish. 	O'quv faoliyati natijalari: <ul style="list-style-type: none"> ● morfologiyani o'qitish metodikasi to'g'risida tushuncha hosil qilish; ● fe'l so'z turkumini o'rgatish metodikasi tushuncha.
Ta'lim berish usullari	Amaliy mashg'ulot, suhbat.
Ta'lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.
Ta'lim berish vositalari	O'quv qo'llanma, proyektor, tarqatmalar.
Ta'lim berish sharoiti	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob.

1.2. Amaliy mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1-bosqich. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi (1-ilova). 1.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar, savollarga javob beradilar.
2. Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Power Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish. 2.2. Morfologiyani o'qitish metodikasining tarkibi va mazmuni. 2.3. So'z turkumlarini o'qitish metodikasi. 2.4. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollar beriladi (3-ilova).	Tinglaydilar, yozadilar. Savollarga javob beradilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi. 3.2. Mustaqil ishlash uchun «Umumta'lim, AL va KHKda morfologiyaning o'qitilishi haqida» mavzusida refarat yozish topshiriladi.	Savollar beradilar. Vazifani yozib oladilar.

1. Umumiy o'rtta ta'lim maktablarida morfologiya kursining tarkibi va mazmuni.
2. Akademik litseylarda mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish metodikasi.
3. Kasb-hunar kollejlarida ona tili o'qitish kursining tarkibi va mazmuni hamda so'z turkumlarini o'rgatish metodikasi.
4. Xulosa.

1-topshiriq. Kim? nima? qayer? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlar qaysi so'z turkumiga qarashli ekanligini ayting. Ular bilan ot+ot, sifat+ot, son+ot qolipli so'z birikmalarini tuzishda qanday usuldan foydalanganingizni izohlang.

2-topshiriq. Hosil qilingan so'z birikmalari ishtirokida gaplar tuzing.

3-topshiriq. Muayyan mavzuga xos gaplar ishtirokida matn yarating.

4-topshiriq. «Diyorimizni, go'zallik, jasorati, qiziqtirish, yaxshilarga, qiziqtirmoq, yaxshilik qilmoq, qahramonlar» so'zlarini morfologik tahlil qiling. Morfologik tahlil namunasi.

1. Diyorimizni – ot, turdosh ot, aniq, sodda, tub, I shaxs ko'plikda, tushum kelishigida.

5-topshiriq. Gapnlarni o'qing. So'zlarni ma'no va shakl munosabatiga ko'ra tahlil qiling.

Achchiqni achchiq kesar. Birikkan kuch – kuch, birikmagan kuch – puch. Do'st achitib gapirar, dushman kuldirib. Chayonning kasbi chaqish. Yaxshi otga bir qamchi, yomon otga ming qamchi. Yaxshi do'stning qo'li hamisha ochiq. Shirali dasturxonga pashsha ko'p yopishadi. Eng yaxshi axloqiy va estetik dori-mehnat. Ishlagan tishlaydi, ishlamagan kishnaydi.

Fikrsiz aqlning zangi bo'ladi,
Ilm-la egovla, yangi bo'ladi,
Oynadan ibrat ol, bir kun artmasang,
Ustida bir enlik changi bo'ladi.

(Abdulqodir Bedil)

6-topshiriq. Hadislarni o'qib mavzuga doir savol va topshiriqlarni shakllantiring.

Inson o'z ota-onasiga mehribon va **itoatkor** bo'lmog'i lozim. Qarindoshlarga oqibatsiz odam jannatga **kirmagaydir**.

Kimki rizqim ulug', umrim uzoq **bo'lsin** desa, qarindosh urug'lariga mehr-oqibatli bo'lsin. Kimki **rahmdillik** qilmas ekan, rahmdillik ko'rmagay. Qo'pol, quruq, **gerdaygan**, beqanoat va dimog'dor odam ahli do'zaxdir.

Badgumon bo'lmanglar, **badgumonlik** eng yolg'on so'zdir. Tirnoq ostidan kir qidirmanglar, gap **poylamanglar**, bir-biringizga hasad qilmanglar, bir-biringizdan arazlamanglar va nafratlanmanglar. Aka-uka tutinib, **Olohning** (solih) bandalari bo'linglar. Mol-dunyosi ko'p odam **badavlat** emas, balki ko'zi to'q odam badavlatdir. Beshikdan qabrgacha **ilm** izla. Vatanni sevmoq iymondandur.

7-topshiriq. Matnni o'qing, gaplarni **sintaktik** tahlil qilishga oid savollar ro'yxatini tuzing.

Ota-bobolarimiz, momolarimiz **bizga** yoshligimizdanoq ozodalik, pokizalik, saranjom-sarishtalik, **halollik** va harom-xarish haqida yetarli tushunchalar, ma'lumotlar **berib**, ularni imkoniyat darajasida o'ziga xos pandu nasihatlar **bilan** ongimizga singdirishga uringanlar. Eng asosiysi, bu borada o'zlari **betakror** ibrat namunasini ko'rsatishgan. Axir, qush inida ko'rganini qiladi deb, bejiz aytishmagan. Mana, ulardan bizgacha yetib kelgan ibratomuz pandu nasihatlardan ayrim namunalar: «Bolam, ariqdan oqayotgan suvga aslo tuflama, axlat tashlama, gunohi **azim** bo'ladi»; «Nonning uvog'ini oyoqosti qilma, toptama, ko'zing ko'r bo'lib qolishi mumkin»; «Ostonasi saranjom-sarishta joyda farishta bo'ladi»; «Uyingni ozoda, pokiza saqlayman desang, ostonangni ozoda tut»; «Onangni otangga beparдоз ko'rsatma» va shu kabilar. (14-bet)

8-topshiriq. Quyida berilgan so'zlarda ro'y bergan fonetik o'zgarishlarni tasnif qilishga doir savollar tuzing:

Qorin-qornim, yurak-yuragi, o'g'il-o'g'lim, shahar-shahrim, ulug'-ulg'ay, undan-unga, mening-sening, og'iz-og'zim, ko'ngil-ko'nglim.

9-topshiriq. Quyida berilgan matndagi ajratib ko'rsatilgan so'zlarni ma'noli qismlarga ajrating. Ko'makchi morfemalarga ta'rif bering.

– Ustod sizga salom yo'lladi...

924871

– Abadulabad salomat bo‘lg‘aylar. Marhamat, noz-ne‘matdan olg‘aysiz, azizim... Mavlono Muhiddin shosha-pisha patirlarni ushatdi. Ali Qushchini dasturxonga qistadi. Ali Qushchi sovuq kulimsirab:

– Salom bilan birga ustod bir nozik tilak bildirdilar, – dedi. Mavlono Muhiddinning patir ushatayotgan nozik barmoqlari harakatdan to‘xtab havoda muallaq osilib qoldi.

– Ne tilak ermiş?

– Xabaringiz bordir, azizim, bugun subhidam a‘lo hazratlari Movarounnahr sarhadiga qo‘shin tortib kirgan shahzodaga qarshi yurish boshladi... Inshoo‘lloh, 40 yil shafaot qilgan Tangri taolo bu safar ham o‘z inoyatini darig‘ tutmas... Va lekin, bandai g‘ofil Haq taoloni bilmoqda ojjizdurmiz...

10-topshiriq. «O‘zbek tilining izohli lug‘ati» dan mushrif, sarkor, muxtasib, imom, mudarris, muazzin singari mansab, lavozimga doir so‘zlarning ma‘nosini o‘rganib oling va ular ishtirokida gaplar tuzing.

11-topshiriq. Quyida berilgan kompozitsion usul bilan yasalgan so‘zlarni namunadagidek ko‘chirib yozing.

Qo‘shma otlar: oqqush...

Qo‘shma ravishlar: har yerda...

Qo‘shma sifatlar: sheryurak...

Qo‘shma fe‘llar: borib kelmoq...

Bilaguzuk, olachi por, tamom bo‘lmoq, shirinso‘z, achchiqtosh, sakkizoyoq, bodomqovoq, oltingugurt, tillaqo‘ng‘iz, e‘lon qilmoq, kamunum, obod aylamoq, olib kelmoq, sarson etmoq, tumanlararo, biryo‘la, umumxalq, bir zumda, kinonigoh, sadarayhon, o‘zibo‘larchilik, tekintomoq, ikkiyoqlama, ta‘zim aylamoq, kinoyulduz, olibsotar, g‘ayrat qilmoq, kirib chiqmoq, havorang, oshpichoq, kamsuv, biokimyoy, umumshahar. (197-b)

12-topshiriq. Ot so‘z turkumiga oid so‘zlarni daftaringizga ko‘chirib yozing. Ularning ma‘nodoshlarini topib, izohlang.

O‘sha paytlar yosh bola edim. Ko‘zimda o‘t chaqnaq turardi. O‘yindan boshqa tashvishim yo‘q edi. Ba‘zi narsalarga aqlim ham yetardi. Bir kuni onam chaqirib qoldi. Qo‘llarida nimadir bor edi. Qand bo‘lsa kerak. Yo‘q, boshqa narsa ekan. Borganimdan so‘ng uni belimga bog‘lab qo‘ydi. Onamdan buni nima ekanligini so‘radim. – Bu belbog‘ seniki. Otangda ham bor, bobongda ham bor, uning

bobosida ham bo'lgan. Baxting shunda, belbog'ingni yecha ko'rma! – dedi onam.

Shu-shu bu belbog' menga aziz bo'lib qoldi. Uni hech kimga ishonmadim. Chang-dog' tegmasin deb asradim. Iplari so'kilmasin, deb juda hushyor bo'ldim. Yoshim ulg'aygan sari uni ham ko'proq yaxshi ko'raverdim. Birovga berishni xayolimga ham keltirmadim. Endi u orim, nomusim, g'ururimga aylangandi. Unda otamning qo'llari, onamning nurli siymosi, yaqinlarimning tafti bor. Ajdodlarimning bo'ylari bor unda. Shukur, belbog'im-orim, faxrim, bor-budim o'zimda. Belbog'imdagi «Vatan» degan yozuvni ko'zlarimga surtaman. (130 ta so'z, Behzod Fazliddin)

13-topshiriq. Matndagi sifatlarni topib, ularni tahlil qiling. O'zingiz ham mustaqil ravishda sifatlarga misollar keltiring va matn yarating.

Dam olish kunlaridan biri edi. Ko'chaga chiqdim. Kech kuz bo'lsa ham havo ochiq, quyosh charaqlab turardi. Hamma yoqda yaproqlar: oq, sariq, yashil yaproqlar... Go'yo ko'chaga chiqishingizni kimdir bilganu, yo'lingizga gilam to'shab qo'yan.

Har yili kuzda, xazonrez paytida menga shunday tuyuladi. Shuning uchun ham ko'chaga chiqaman, serdaraxt xiyobonlarni uzoq-uzoq aylanaman.

Quyoshning so'nggi shu'lalari so'ndi. Tepaga qaradim. Ko'k betini parcha-parcha qora bulutlar qoplab olgan edi. Ko'p o'tmay, qayinzorni tasir-tusur tovushlar qoplab, yomg'ir yog'a boshladi.

Yerda tangadek ochiq joy qolmadi. Hammasini xazon qopladi. Yomg'ir zarbidan barglar duv-duv to'kildi.

Bir mahal qayinzor yorishdi. Yomg'ir siyraklashdi. Yuzimdagi yomg'ir tomchilarini yengim bilan sidirib, tepamga qaradim. Qaradimu, ko'zlarim qamashib ketdi. Ro'paramdagi qayinning eng yuqori shoxida bir narsa xuddi oltindek tovlanib turardi. Qo'limni soyabon qilib yaxshilab qaradim. Bu... oddiy yaproq, sap-sariq qayin yaprog'i edi. Yaproq quyosh nurida oltindek tovlanib, yengil tebranganicha ko'kka dadil bo'y cho'zib turardi. (120 ta so'z, O' Umarbekov)

14-topshiriq. Ravish so'z turkumiga oid so'zlarni aniqlab, ularning sinonimlarini toping.

Qushlar shohi – burgutlar to'g'risida xalqimizda ko'p rivoyatlar bor. O'tgan yil kuzning o'rtalari edi. Qashqadaryoning eng bahavo Miroqi tog'i etaklarida buloq bo'yida o'lib yotgan burgutni ko'rdik.

Tog'lar hukmdorining bunday fojiali halok bo'lishi bizni juda-juda ajablantirdi. Yaqinroq borib qarasak, burgutning bo'yniga ilon chirmashib yotibdi. Burgutning zo'riqib chaqchaygan ko'zlari nursiz. Toshga kelib urilganidan bo'lsa kerak, bir qanoti egilgan. Ilon ham o'lib yotar edi. Ilonning boshi majaqlanib ketibdi.

Hayron qoldik. Nahotki burgut ilondan o'zlik qilib halok bo'lgan bo'lsa? Bu savolga hamrohimiz javob berdi:

Burgutlar ilonga o'ch bo'lishadi. Burgut ilonni changaliga olib ko'kka parvoz qilgan paytda, ilon asta-sekin uning bo'yniga chirmashib, uni bo'g'a boshlar ekan. Holsizlangan qush bekorga o'lib ketishni istamay, o'zini zarb bilan qoyaga yoki toshga urib, o'zini ham, raqibini ham halok qilarkan. Hamrohimiz burgutlarning shu tarzda halok bo'lganini avval ham uchratganligini hikoya qilib berdi. (130 ta so'z, gazetadan)

15-topshiriq. Quyidagi so'zlar ishtirokida «Mening ish kunim» mavzusida matn tuzing hamda ravishlarning ma'no jihatdan turini aniqlang.

Kechqurun, birpas, bugun, charchaganday, so'ng, tezda, ertalab, bekor.

16-topshiriq. Sifat va ravishlarni ajratib ikki qatorga yozing hamda qatorni davom ettiring.

Yayov, shirin, so'nggi, do'stlarcha, xushbichim, noiloj, aqlli, devoriy, oq, uzoq, behad, tez, majburan.

17-topshiriq. Gaplarni so'z birikmalariga ajratib ko'chiring. Birikmalarning turini aniqlang. Gap bo'laklarining qaysi so'z turkumi bilan ifodalanganini tushuntiring.

Hollarni topib quyidagicha tahlil qiling:

a) ma'nosiga ko'ra turi; b) qaysi so'z turkumi bilan ifodalanganligi; v) tuzilishiga ko'ra turi (sodda yoki birikmali).

18-topshiriq. Umumlashtiruvchi bo'laklarni toping, tushirilgan tinish belgilarini qo'yib ko'chiring.

3-ilova

Savol va topshiriqlar:

1. Akademik litseylardagi darsliklar qanday xususiyatlarga ega?
2. Kasb-hunar kollejaridagi darsliklar-chi?
3. Fonetika bo'limi akademik litseyning qaysi bosqichida o'rganiladi?

4. Leksikologiya bo'limi-chi?
5. Nutq uslublari darsliklarda qanday tartibda berilgan? Mazkur mavzu uchun gazeta va jurnallardan materiallar saralang.
6. Ona tili o'qitish metodikasi fanidan darsliklar haqidagi qismni o'qib, konspektlashtiring.
7. Akademik litseylardagi darslikning bir qismi yuzasidan taqriz tayyorlang.

Olmoshlar

TURLARI	OLMOSHLAR
Kishilik olmoshlari	Men, sen, u; biz, siz (sizlar), ular
O'zlik olmoshi	O'z
Ko'rsatkich olmoshlari	Bu, shu, u, o'sha, ana, mana bu, mana shu, manavi, anovi
So'roq olmoshlari	Kim? nima? qayer? qanaqa? qayda? qaysi? qalay? qancha? necha? nega?
Belgilash olmoshlari	Hamma, barcha, bari, har bir, har nima, har narsa, har qanday, har qaysi, shuncha
Bo'lishsizlik olmoshlari	Hech kim, hech narsa, hech qachon, hech qanaqa, hech qaysi
Gumon olmoshlari	Kimdir, nimadir, allakim, allaqanday, qaysidir, allanarsa, allaqancha, allaqaysi

19-topshiriq. Quyidagi matnni o'qib o'quvchilarning ot so'z turkumi bilan bog'liq bo'lgan qanday bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishi haqida o'ylab ko'ring. Shu maqsadga xizmat qiladigan savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqing.

Ot so'z turkumi

Otlar tuzilishiga ko'ra sodda, qo'shma, juft va takroriy otlarga bo'linadi.

Sodda otlar faqat bir asosdan tarkib topgan otlardir: *ishlarimiz, ko'chadagi, o'roq*. Sodda otlar tub va yasama bo'ladi. Tarkibida so'z yasovchi qo'shimchasi bo'lmagan otlar sodda tub otlardir: *tilimiz, bolalar, kitob*. Morfologik usul bilan (so'z yasovchi qo'shimchalar yordamida) yasalgan otlar sodda yasama otlardir: *ekin, supurgi, aravakash*.

Qo'shma otlar ikki yoki undan ortiq asosdan tarkib topgan otlardir: *kungaboqar, beshbarmoq, qo'lqop, boychechak*. Qo'shma otlar qo'shib yoki ajratib yoziladi:

ikki va undan ortiq asosdan tarkib topgan turdosh otlar doim ajratib yoziladi: *laylakqor, olibsotar, tillaqosh, atirgul*; ikkinchi qismi turdosh otdan bo'lgan atoqli otlar qo'shib yoziladi: *Oltiariq, Yangibozor, Surxondaryo*; ikkinchi qismi atoqli otdan bo'lgan qo'shma otlar ajratib yoziladi: *O'ra Osiyo, G'arbiy Yevropa, O'ra Chirchiq*.

Juft otlar ikkita otning juftlashuvidan hosil bo'ladi va chiziqcha bilan yoziladi: *kitob-daftar, ota-ona, temir-tersak, ot-ulov, orzu-armon, gap-so'z*

Takroriy otlar otni aynan yoki tovush o'zgarishi bilan takrorlash orqali hosil qilinadi. Takroriy otlar chiziqcha bilan ajratib yoziladi: *savat-savat, dasta-dasta, qovun-povun, uy-puy*.

20-topshiriq. Turdosh otlarni o'rganish bilan bog'liq savollarni tuzing. Unda tarmoqlash usulidan foydalanish haqida ham ko'rsatma bo'lsin.

Turdosh otlar

21-topshiriq. Quyidagi matnni o'qing. Mavhum otlarga doir savolni shakllantiring:

- **lik** — *shodlik, yomonlik, ahmoqlik*
- **ch** — *quvonch, o'kinch, yupanch, sog'inch*
- **inch** — *qo'rqinch*
- **gi** — *sevgi, kulgi*
- **at, -ot** — *samimiyat, hissiyot*

22-topshiriq. Quyidagi yakka va to'lda otlar ishtirok etgan matnlarga tegishli topshiriq bering.

- **lik** — *sartaroshlik, mehribonlik, to'quvchilik*
- **chilik** — *g'allachilik, paxtachilik, ipakchilik,*
- **garchilik** — *loygarchilik, yog'ingarchilik*
- **uv** — *oquv, yozuv, chizuv*
- **im** — *terim, kirim-chiqim*
- **iq** — *chopiq, qaytariq*
- **zor** — *gulzor, mevazor, tokzor*
- **loq** — *qumloq, toshloq*
- **iston** — *qabrison, guliston*
- **goh** — *sayrgoh, tomoshagoh*
- **xona** — *qo'riqxona, yotoqxona, oshxona*
- **ma** — *bostirma, tortma*

Test topshriqlarini bajaring

1. Faoliyat-jarayon nomini bildiruvchi otlarni aniqlang.
A) Tanlov, qaysarlik, gulchilik B) Ipakchilik, sinov, terim
C) Falokat, muhtojlik, chopiq D) Xayrlashuv, namgarchilik, ezgulik
2. Shu sevinch ikkovlariga ham kuch-g'ayrat, dadillik baxsh etgandek bo'ldi. Ushbu gapdagi mavhum otlar sonini aniqlang.
A) 3 B) 4 C) 5 D) 6
3. Mavhum otlarni toping.
A) Qo'rqinch, odamiylik, tarovat
B) Ishonch, dehqonchilik, haqiqat
C) Suyanch, duradgorlik, samimiyat
D) Yupanch, ustachilik, qabohat
5. Narsa nomlarini toping.
A) Bezak, siniq, ichki B) Teshik, tiniq, tashqi
C) Tilak, uchuq, turtki D) Kesik, yetuk, yozgi
6. -choq qo'shimchasi haqidagi qaysi fikr to'g'ri?
A) Lug'aviy va sintaktik shakl yasovchi
B) Sintaktik shakl yasovchi, so'z yasovchi
C) Lug'aviy shakl yasovchi, sifat yasovchi
D) Lug'aviy shakl yasovchi, ot va sifat yasovchi
7. Quyidagi birikmalardan qaysi birida shaxs yoki narsaga qarashlilik ma'nosi ifodalanmagan.
A) Ozodlik qadri, ona mehri
B) Toshkent ko'chalari, Navoiy mahallasi
C) Mustaqillik bayrami, o'qish kitobi
D) Erk tuyg'usi, ilon zahri
8. Qaratqich kelishigi quyidagi so'zlardan qaysilariga qo'shilganda belgili qo'llanadi?
A) Sinf, bola, kitob B) Har kim, kerilgan, Bobur
C) Biz, qush, yigit D) bahor, hayot, o'qigan
9. Egallik qo'shimchalaridan qaysi biri o'zakdan anglashilgan predmet yoki belgini kishidan boshqa narsalarga ham nisbatlaydi?
A) III shaxs egallik qo'shimchasi
B) birinchi va ikkinchi shaxs egallik qo'shimchasi
C) birinchi shaxs egallik qo'shimchasi
D) ikkinchi shaxs egallik qo'shimchasi
E) ikkinchi va uchinchi shaxs egallik qo'shimchasi
10. Faqat mavhum otlar qatorini toping.
A) bola, daftar, qishloq B) go'l, zafar, shahar
C) shodlik, sevgi, kulfat D) yo'l, daraxt, vodiya
11. Mavhum otlar qatorini toping.
A) uyqu, jahl B) soch, kiprik
C) quyosh, tutun D) gul, orzu

3-mavzu	Yordamchi soʻz (koʻmakchi, bogʻlovchi, yuklama) turkumini oʻqitish metod va usullari
----------------	---

1.1. Taʼlim berish texnologiyasi

Mashgʻulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 20-25 nafargacha	
Mashgʻulot shakli	Amaliy mashgʻulot shakli	
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yordamchi soʻz turkumini oʻqitishning tarkibi va mazmuni. 2. Koʻmakchi va bogʻlovchini oʻqitishning oʻziga xos xususiyatlari. 3. Yuklamani oʻqitishning oʻziga xos xususiyatlari. 4. Xulosa. 	
Oʻquv mashgʻulotining maqsadi	Umumiy oʻrta taʼlim maktablari, akademik litsey kasb-hunar kollejarida yordamchi soʻz turkumini oʻqitish boʻyicha umumiy tushuncha berish.	
Pedagogik vazifalar:	Oʻquv faoliyati natijalari:	
<ul style="list-style-type: none"> ● yordamchi soʻz turkumini oʻqitishning tarkibi va mazmuni toʻgʻrisida tushuncha berish; ● koʻmakchi va bogʻlovchini oʻqitish haqida maʼlumot berish; ● yuklamani oʻqitish bilan tanishtirish. 	<ul style="list-style-type: none"> ● yordamchi soʻz turkumini oʻqitishning tarkibi va mazmuni haqida tasavvurga ega boʻladilar; ● ularni oʻquvchilarga oʻrgatish metodikasi bilan tanishadi. 	
Taʼlim berish usullari	Amaliy mashgʻulot, suhbat.	
Taʼlim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.	
Taʼlim berish vositalari	Oʻquv qoʻllanma, proyektor, tarqatmalar.	
Taʼlim berish sharoiti	OʻTV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.	
Monitoring va baholash	Ogʻzaki nazorat: savol-javob.	

1.2. Amaliy mashgʻulotning texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Taʼlim beruvchi	Taʼlim oluvchilar
1-bosqich. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> 1.1. Oʻquv mashgʻulot mavzusi, uning maqsadi va oʻquv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi (1-ilova). 1.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beriladi (2-ilova). 	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar.
2. Asosiy bosqich (55 daqiqa)	Taʼlim bosqichlarida yordamchi soʻzlarning oʻqitilishidagi oʻziga xosliklarni tushuntiradi, amaliy topshiriqlar beradi (3-ilova).	Tinglaydilar, yozadilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> 3.1. Mavzu boʻyicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi. 3.2. Mustaqil ishlash uchun «Umumtaʼlim, AL va KHKlarida yordamchi soʻzlar haqida» mavzusini taqdim etadi. Klaster. 	Savollar beradilar. Vazifani yozib oladilar.

1. Yordamchi soʻz turkumini oʻqitishning tarkibi va mazmuni.
2. Koʻmakchi va bogʻlovchini oʻqitishning oʻziga xos xususiyatlari.
3. Yuklamani oʻqitishning oʻziga xos xususiyatlari.
4. Xulosa.

1-topshiriq. Berilgan gaplar orasidan soʻroq olmaydigan soʻzlarni ajratib chiqing. Yordamchi soʻzlarni belgilab, ularni daftaringizga koʻchirib yozing. Ular ishtirokida oʻzingiz mustaqil gaplar tuzishga urinib koʻring.

Inson har bir ishni sabr va matonat bilan qilishi lozim. Ilm zehnimizni, fikrimizni qilich kabi oʻtkir qiladi. Salim ota bilan yigitlar mehmonni izzat-ikrom bilan kuzatib tashqariga chiqishdi. Yurak dala sari talpinardi. Ayvonga oʻzgacha fayz kirdi, ammo hali hovli yigʻishtirilmagan edi. Yo kurashib gʻalaba qilamiz, yo mardlarcha halok boʻlamiz. Sizga qolsa shu yaxshiku-ya.

2-topshiriq. Berilgan gaplardagi ajratilgan soʻzlarga qoʻshilgan kelishik qoʻshimchalari oʻrniga maʼnosi mos keladigan koʻmakchilarni qoʻying.

Adabiyot xalqqa xizmat qiladi. Qalamda yozilgan xat tez oʻchadi. Men bu sovgʻani onamga oldim. Viloyat markazigacha mashinada yarim soatda boraman.

3-topshiriq. Berilgan sodda gap juftlarini bogʻlovchi vositasida bogʻlab qoʻshma gaplar hosil qiling.

Vijdon – yaxshi xulqlarning manbai. Har kimning nazarida maʼqul va suyuqlikdir. Elimiz istiqloлга erishdi. Mustaqillik osonlik bilan qoʻlga kiritilmadi.

4-topshiriq. Berilgan soʻzlar orasidan yuklamalarni ajrating va ular ishtirokida gap tuzing.

Basharti, nahotki, faqat, toʻgʻrisida, yaʼni, ammo, singari, tomon, xuddi, uchun

5-topshiriq. Mazkur soʻzlar orasidan tovushga taqlid soʻzlarni ajrating va «Tabiat manzarasi» mavzusida matn tuzing.

Yarq-yurq, duk-duk, qiy-chuv, gumbur-gumbur, lip-lip, shitir-shitir, taq-tuq, yalt-yult, chars-churs.

6-topshiriq. Yordamchi soʻzlarni belgilab, ularni daftaringizga koʻchirib yozing. Ular ishtirokida gaplar tuzishga urinib koʻring.

Savol va topshiriqlar:

1. Matndagi yordamch so'zlarni ko'makchi, bog'lovchi bilan almashtirib ko'ring.
2. Ularda qanday o'zgarish bo'lganligini izohlang.
3. Sinonimiya deganda nimani tushunasiz, misollar bilan izohlang.

7-topshiriq. Dars tahlilida birinchi navbatda uning maqsadiga alohida e'tibor berish lozim. Darsda qanday maqsadlar qo'yiladi?

Talabalar bilishi kerak:

8-topshiriq. Darsni tahlil qilish ko'rsatmasidan foydalanib amaliyot jarayonida 2 soat dars kuzating va tahlilini yozing.

9-topshiriq. Yordamchi so'z (ko'makchi, bog'lovchi, yuklama) turkumlarini o'tish uchun (7-sinf misolida) namunadan foydalanib darsga ko'rgazma tayyorlang.

Yuklamalarning ma'no turlari

Yuklamalarning ma'no turlari	Yuklamalar
So'roq-taajjub yuklamalari	-mi, -chi, -a (-ya)
Kuchaytiruv-ta'kid yuklamalari	hatto, -ku, ham, nahotki, -u (-yu), -da, -oq (-yoq), axir, g'irt
Ayiruv-chegaralov yuklamalari	faqat, -gina (-kina, -qina), atigi
O'xshatish-qiyoslash yuklamalari	go'yo, go'yoki, xuddi, naq
Gumon yuklamasi	-dir
Inkor yuklamalari	hech, sira, na...na

Modal so'zlarning ma'no turlari

Modal so'zlar bayon qilinayotgan fikrga so'zlovchining ishonch, gumon, quvonch, afsuslanish munosabatlarini yoki fikrning tartibi, xulosasini bildiradi

Albatta, afsuski, darhaqiqat, ehtimol, shekilli, jumladan, xayriyat, xullas

modal so'zlarning ma'nolari	modal so'zlar
ishonch	<i>albatta, shaksiz</i>
gumon	<i>ehtimol, balki, chamasi, shekilli</i>
tasdiq	<i>darhaqiqat, haqiqatan</i>
fikrni xulosalash	<i>xullas, demak, umuman</i>
fikrning tartibi	<i>avvalo, avvalombor</i>
fikrning dalillanishi	<i>masalan, jumladan</i>
achinish	<i>attang, afsus</i>
quvonch	<i>xayriyat</i>

4-mavzu	«O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning boshqa fanlar bilan aloqasi
----------------	--

Ta‘lim berish texnologiyasi

Mashg‘ulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 20-25 nafargacha
Mashg‘ulot shakli	Amaliy mashg‘ulot shakli
Mavzu rejasi	<ol style="list-style-type: none"> 1. «O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning boshqa fanlar orasida tutgan o‘rni. 2. «O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan aloqasi. 3. «O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning tabiiy va aniq fanlar bilan aloqasi. 4. «O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning turdosh fanlar bilan aloqasi. 5. Xulosa.
O‘quv mashg‘ulotining maqsadi	«O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning boshqa fanlar bilan aloqasi bo‘yicha umumiy tushuncha berish va darsliklar mazmuni bilan yaqindan tanishtirish.
Pedagogik vazifalar: <ul style="list-style-type: none"> ● «O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning boshqa fanlar orasida tutgan o‘rni to‘g‘risida tushuncha berish; ● «O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning boshqa fanlar bilan aloqasi haqida ma’lumot berish. 	O‘quv faoliyati natijalari: <ul style="list-style-type: none"> ● «O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning boshqa fanlar bilan aloqasiga oid tasavvurlar hosil bo‘ladi; ● mazkur imkoniyatlardan ish jarayonida foydalanishga oid ko‘nikmalarni egallaydi.
Ta‘lim berish usullari	Amaliy mashg‘ulot, suhbat.
Ta‘lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.
Ta‘lim berish vositalari	O‘quv qo‘llanma, proyektor, tarqatmalar.
Ta‘lim berish sharoiti	O‘TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.
Monitoring va baholash	Og‘zaki nazorat: savol-javob.

1.2. Amaliy mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
Tayyorgartik bosqichi	<p>1. Mavzu bo'yicha o'quv mazmunini tayyorlash.</p> <p>2. Taqdimot slaydlarini tayyorlash.</p> <p>3. O'quv fanini o'rganishda foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxatini tuzib chiqish.</p>	Tegishli tasavvur va bilimga ega bo'lishadi.
1-bosqich. Mavzuga kirish (15 daqiqqa)	<p>1.1. Mavzular va adabiyotlar ro'yxatini berib, ularga qisqacha ta'rif beradi (1 ilova).</p> <p>1.2. Mashg'ulot mavzusi, uning maqsadi va o'quv faoliyati mazmuni bilan tanishtiradi.</p> <p>1.3. Talabalar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beradi.</p>	<p>Tinglaydilar</p> <p>Tinglaydilar</p> <p>Savollarga javob beradilar.</p>
2. Asosiy bosqich (55 daqiqqa)	<p>2.1. «Power Point» dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi.</p> <p>2.2. «O'zbek tili o'qitish metodikasi»ning boshqa fanlar bilan aloqasining tutgan o'rni.</p> <p>2.3. «O'zbek tili o'qitish metodikasi»ning ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan aloqasida tutgan o'rni.</p> <p>2.4. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida quyidagi savollar beriladi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - «O'zbek tili o'qitish metodikasi»ning boshqa fanlar bilan aloqasini tushuntirib bering. - «O'zbek tili o'qitish metodikasi»ning aniq fanlar bilan aloqasi qanday? - «O'zbek tili o'qitish metodikasi»ning turdosh fanlar bilan aloqasining tutgan o'rni haqida gapiring. 	<p>Tinglaydilar, yozadilar.</p> <p>Tinglaydilar, yozadilar.</p> <p>Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.</p>
3. Yakuniy bosqich (10 daqiqqa)	<p>3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi.</p> <p>3.2. Mustaqil ishlash uchun «O'zbek tili o'qitish metodikasi»ning turdosh fanlar bilan aloqasining tutgan o'rni haqida» mavzusini taqdim etadi.</p>	<p>Savollar beradilar.</p> <p>Vazifani yozib oladilar.</p>

Quyida ona tili darslarida fanlararo aloqadorlik tamoyillariga asoslanilgan bir soatlik dars namunasini keltiramiz.

Adabiy til uslublari mavzusiga dars ishlanmasi:

Dars shiori: «Fan nima bo'lganini tushuntiradi, adabiyot qanday bo'lganini tasvirlaydi».

Dars maqsadi:

1. Ta'limiy: o'quvchilarga adabiy til uslublari va ularni bir biridan farqlovchi xususiyatlarini tushuntirish, mavzuni o'rganish jarayonida fanlararo bog'lanishni tashkil etish.

2. Tarbiyaviy: o'quvchilarni vatanparvarlik, milliy istiqloq g'oyalari sodiqlik, ona tilimizga cheksiz muhabbat ruhida tarbiyalash.

3. Rivojlantiruvchi: o'quvchilarning nutq madaniyatini o'stirish, mustaqil fikr yuritish, mantiqiy mushohada qilish va xulosa chiqarishga o'rgatish.

Dars turi: amaliy-ijodiy mashg'ulot. Fanlararo integratsiya.

Dars uslubi: Noan'anaviy dars, «Tarmoqlar» (Klaster texnologiyasini qo'llash). Kichik guruhlarda ishlash. Venn diagramma.

Darsning ko'rgazmaliligi: J.Asranovning «Ona» asari, R.Mirzayevning «O'zbek sanami» asari, «Bog'ot sharbat» mahsulotlaridan namunalar, anketa savollari.

Darsning tarkibiy tuzilishi (rejasi):

1. *Tashkiliy qism, 2 daqiqa.*
2. *O'tilgan mavzuni takrorlash, Venn diagrammasi bilan ishlash, 10 daqiqa.*
3. *Kichik guruhlarda ishlash (tarmoqlar), 20 daqiqa.*
4. *Dars shiorini sharhlash: Aqliy hujum, 3 daqiqa.*
5. *O'quvchilar bilimini baholash, 3 daqiqa.*
6. *Darsni xulosalash, 5 daqiqa.*
7. *Uyga vazifa, 2 daqiqa.*

O'quvchilarga o'tilgan mavzu eslatilib, uyga berilgan topshiriq (adabiy nutq uslublari haqidagi ma'lumotlarni to'plab kelish) tahlil qilinadi.

Darsning keyingi qismi «Tarmoqlar texnologiyasi» asosida tashkil etiladi.

«*Suratlar tili*» rukni ostida o'quvchilar e'tiboriga tasviriy san'atning noyob namunalaridan havola etiladi. Bu yerda dars rasm fani bilan bog'lab olib boriladi.

Sinf jamoasi 7 guruhga bo'linib, har bir guruhga alohida mavzudagi

rasmlar, shu mavzuda matn yaratish bo'yicha topshiriqlar beriladi:

1-guruh. J.Asranovning «Ona» asaridagi kekxa ayolning ko'z qarashlari, nigohidan kelib chiqib, uning xayolidan kechayotgan o'y-fikrlarni suratdagi timsol tilidan hikoya qilib, matn yaratish.

2-guruh. R.Mirzayevning «O'zbek sanami» asaridagi yosh onaning o'z farzandiga bo'lgan cheksiz muhabbatini his qilgan holda uning tilidan onalik mehriга yo'g'rilgan his-tuyg'ularni bayon qilish va matn yaratish.

3-guruh. Bu guruhga ijodiy ish bilan band bo'lgan sinfdoshlarning ismi va familiyalari, nechanchi sinfda va qanday o'qishlari, katta bo'lganda kim bo'lmoqchi ekanliklari, dars paytida o'zlarini tutishlari, ko'z qarashlari, shug'ullanayotgan ishlaridan ko'ngillari to'lgan-to'lmaganligini tasvirlab, ijodiy matn yaratish topshiriladi. O'zgalар his-tuyg'usini tushunish — komil insonning asosiy xislati ekanligi ta'kidlanadi. Bu yerda ona tili fanining adabiyot bilan bog'lanishi aks etadi.

4-guruhga uy parrandalaridan xo'rozning rasmi berilib, biologiya faniga oid matn yaratish (xo'roz parrandalarning qaysi turiga kirishi, yashash joyi, qanday boqilishi, necha kilogrammgacha tosh bosishi, o'rtacha necha yil yashashi v.h.) topshiriladi.

5-guruhga esa tabiat ko'rinishlari tasvirlangan rasm berilib, uni ijodiy tasvirlash asosida, kichik matn yaratish topshiriladi. Bu topshiriqda, ona tili fanining biologiya, tabiatshunoslik fanlari bilan aloqasi ko'rinadi, yuzaga chiqariladi.

Sinf o'quvchilariga oldindan anketalar tarqatilib, to'ldirib olinadi:

Anketa

1. Ism va familiyasi, tug'ilgan yili.
2. O'qish va yashash joyi.
3. Kelajakda egallamoqchi bo'lgan kasbi.
4. Shu kasbdan ko'zlagan maqsadi va erishmoqchi bo'lgan yutuqlari.

Anketa 6-guruh o'quvchilariga tarqatiladi. Ularga «Bog'ot sharbat» mahsulotlaridan namunalar berilib, shu mahsulotlar haqida reklama matnlari yaratish topshiriladi.

7-guruh o'quvchilariga 6-guruhdagi o'rtoqlarining anketa javoblariga asoslanib, o'rtog'ining kelajakdagi ilmiy-ijodiy ish faoliyati, ishlab chiqarish korxonasi, yoki tayyor mahsuloti haqida tavsifiy-biografik reklama matni yozish topshiriladi.

Guruhlarning bajargan ishlari, ilmiy-o‘quv faoliyati birin-ketin namoyish qilinadi. Taqdimot tugagach, guruh bilan savol-javoblar vaqtida yutuq va kamchiliklar talabalar tomonidan tahlil qilinib, ularning oldini olish usullari haqida umumiy tavsiyalar beriladi.

O‘qituvchi tomonidan dars shiori, undan ko‘zlangan maqsad sharhlanib, guruh a‘zolari erishgan **natijalar** — egallangan BKM (bilim, ko‘nikma va malaka)larni amaliy qo‘llash darajalari qayd qilinib, ishlar baholanadi.

Dars xulosalanadi:

Mana siz ona tilimizning cheksiz imkoniyatlaridan biri bo‘lgan nutq uslublari bilan tanishdingiz. Ijtimoiy hayotda o‘rni va ahamiyati beqiyos bo‘lgan mazkur uslublardan o‘rinli, nutq sharoitiga mos ravishda foydalanish uchun ularning bir-biridan farqli va o‘xshash jihatlarini puxta bilishingiz zarur. Ana shundagina betakror tilimizning ifoda qudratlaridan, bebaho gavharlaridan mustaqil foydalanish imkoniyatlariga ega bo‘lasiz.

Uyga vazifa: litsey hayoti haqida gazeta maqolasi tayyorlab kelish.
Texnologik xaritani o‘qing va fanlararo aloqadorlik jihatlarini izohlang.

**«Hozirgi o‘zbek adabiy tili» fanining maqsad va vazifalari
Mashg‘ulotning texnologik xaritasi**

Darsning maqsadi	Ta’limiy: fanning maqsad va vazifalari bilan tanishtirish. Tarbiyaviy: ma’naviyat tushunchasining mazmun-mohiyatini singdirish. Rivojlantiruvchi: o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini o‘stirish va fikrini og‘zaki erkin bayon etish ko‘nikmalarini shakllantirish.
Dars turi	Takrorlash.
O‘quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	O‘qitish usullari: og‘zaki bayon, savol-javob, «3x3», «Bu bizniki»
	O‘qitish shakllari: yalpi, yakka, guruhlarda ishlash.
	O‘qitish vositalari: proyektor, slaydlar, flipchart, marker.
	Monitoring va baholash: og‘zaki va yozma nazorat, rag‘batlantirish, 5 balli tizimda baholash.

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O'qituvchi	Talabalar
1-bosqich. Fan va mavzuga kirish (15 daqiqa)	<p>1.1. O'quv fani nomini aytadi. Ekranga kursning mundarijasini tashkil etuvchi mavzular ro'yxatini chiqaradi va ularga qisqacha ta'rif beradi.</p> <p>1.2. Mavzuning maqsadini aytadi.</p> <p>1.3. Talabalarning bilimlarini jonlashtirish va barchani faollashtirish uchun muammoli savol bilan murojaat etadi: Ma'naviyatni siz qanday tushunasiz? va ushbu savolga «3x3» usulida javob berish shartligini ta'kidlaydi. «3x3» texnologiyasi qoidalarini bilan tanishtiradi (1-ilova).</p>	<p>Tinglashadi.</p> <p>Uchlikka bo'linishadi, o'ylashadi, muhokama qilishadi, fikrlarga munosabat bildirishadi, fikrlarni umumlashtirib, uchta javobni tanlab olishadi.</p>
2-bosqich. Asosiy (55 daqiqa)	<p>2.1. Ekranga «Ma'naviyat nima?» ma'rifiy matnini chiqaradi va o'qib beradi (2-ilova).</p> <p>2.2. Matn mazmuni yuzasidan fikrlashga yo'naltiruvchi matnni tavsiya etadi (3-ilova).</p> <p>2.3. Darsning ta'limiy maqsadini amalga oshirish maqsadida matn asosida grammatik topshiriqlar beradi. (4-ilova), «Bu bizniki» ta'limiy usulini o'tkazadi (5-ilova).</p>	<p>Ko'rishadi, tinglashadi. Fikrlashadi, klasster tuzishadi, munosabat bildirishadi. Topshiriqlarni bajarishadi, guruhlarga ajralishadi, yozadi va o'qib beradi.</p>
3-bosqich. Yakuniy (10 daqiqa)	<p>3.1. Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosa qiladi, faoliyat natijalarini izchillikda izohlab beradi, baholaydi.</p> <p>3.2. O'quvchilar tushunmagan ayrim jihatlarga savollarga javob berish orqali aniqlik kiritadi.</p> <p>3.3. Mustaqil ishlash uchun uy vazifasi beradi: «Jamiyat va ma'naviyat» mavzusida ijodiy insho yozish.</p>	<p>Tinglaydi, xulosa chiqaradi.</p> <p>Savollar beradilar.</p> <p>Mustaqil ish-insho mavzusini yozib oladilar.</p>

«3x3» texnologiyasi qoidalari

Ushbu usul hamkorlikdagi faoliyat bo'lib, talabalarni muammoli savol ustida fikrlash, bir necha javob variantlarini shakllantirish va muayyan shaklda ifodalashga yo'naltiradi.

- talabalar uch kishilik guruhlariga bo'linadilar
- o'qituvchi o'rtaga muammoli savol tashlaydi
- talabalar savol yuzasidan o'zaro fikr almashadilar va bir necha javob variantlarini topadilar
- topilgan javob variantlari orasidan savol mohiyatini to'laroq aks ettiruvchi uchtasini tanlab oladilar
- o'qituvchining taklifi bilan har bir guruh o'z javobini o'qib eshittiradi
- zarur o'rinlarda qo'shimcha izoh talab qilinadi
- barcha javoblar umumlashtirilib, o'qituvchi ishtirokida xulosalanadi.

Ma'naviyat haqida gap ketar ekan, men avvalo insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, inson ichki olamini boyitadigan, uning imon, irodasini, e'tiqodini mustahkamlaydigan va ijodini uyg'otadigan qudratli botiniy kuchni tasavvur qilaman.

Islom Karimov

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi XIV sessiyasidagi
«O'zbekiston XXI asrga intilmoqda» ma'ruzasidan

Ma'naviyat nima?

«Ma'naviyat — insonning ruhiyatini, uning o'z-o'zini anglashi, didi, farosati, adolat bilan razillikni, yaxshilik bilan yomonlikni, go'zallik bilan xunuklikni, vazminlik bilan johillikni ajrata bilish qobiliyatini, aql-zakovatini, yuksak maqsad va g'oyalarni qo'ya bilishi, ularni amalga oshirish uchun harakat qilish va intilish salohiyatidir», — deb ta'rif beradi yurtboshimiz.

Islom Karimov to'g'ri ta'kidlaganidek, ma'naviyat — taqdirning ehsoni emas. Ma'naviyat inson qalbida kamol topishi uchun u qalban va vijdonan, aql va qo'l bilan mehnat qilishi kerak. Ma'naviyat inson tug'ilishida ona suti, uning allasi, mehri, ajdodlar qadriyatlari ta'siri ostida shakllanadi. Uning shakllanishida oiladagi muhit, jamiyatdagi hamjihatlik, davlat olib boradigan siyosatdagi adolatparvarlik va insonparvarlikning qay darajada amal qilishi asosiy o'rinni egallaydi.

Ma'naviyatning moddiy kuchga aylanishi har bir insonning

xatti-harakatlarida, o'z oilasi, millati va Vataniga bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladi. Yuqorida aytganimizdek, uning shakllanishida ota-ona, inson yashayotgan atrof-muhit, milliy, diniy qadriyatlar, jamiyatdagi insonparvarlik va adolatparvarlik siyosati muhim ahamiyatga ega.

Odam ota-onadan tug'iladi, ammo uning axloqi, odob borasidagi fazilatlari, ya'ni ma'naviy dunyosi jamiyatda, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy munosabatlar ta'sirida shakllanadi. Insonning ma'naviy olami, asosan, ijtimoiy taraqqiyotning mahsuli bo'lsa ham, u o'z navbatida, jamiyat taraqqiyotiga nihoyatda katta ta'sir ko'rsatadigan omillardan biri sanaladi. Odamlarda axloq, odob, imon, vijdon, halollik, mehnatsevarlik, baynalmilallik, insonparvarlik, e'tiqod, vatanparvarlik, milliy va insoniy g'urur tuyg'usi, burch va mas'uliyatni his qilishi qanchalik kuchli, yuqori bo'lsa, jamiyat taraqqiyotining zaminlari ham kengayishiga, tinchlik, osoyishtalik, hamjihatlik barqaror bo'lishiga olib keladi.

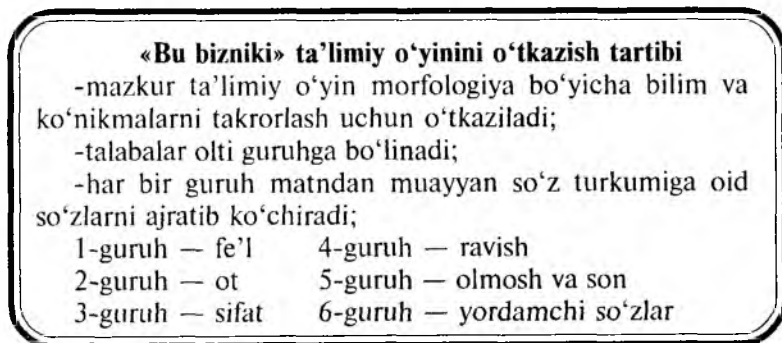
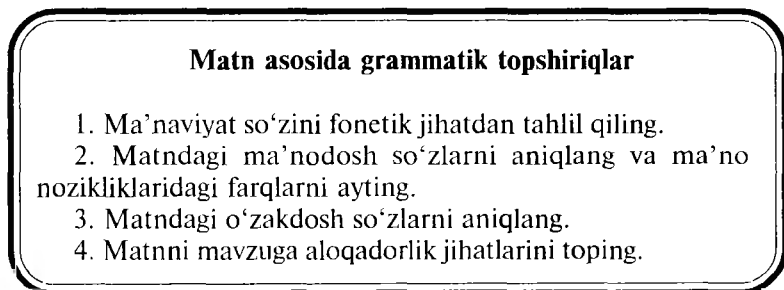
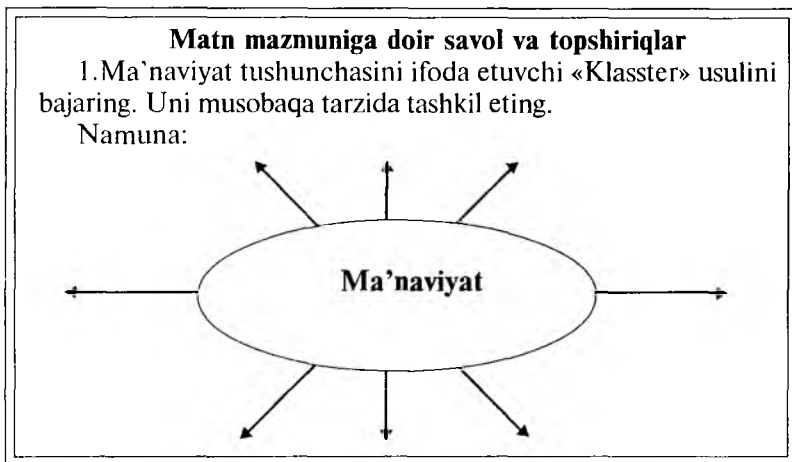
Xuddi shuning uchun ham Islom Karimov Oliy Majlisning Birinchi chaqiriq, Birinchi sessiyasida so'zlagan nutqida: «Taraqqiyot taqdirini ma'naviy jihatdan yetuk odamlar hal qiladi. Texnikaviy bilim, murakkab texnologiyani egallash qobiliyati ma'naviy barkamollik bilan, mustaqil tafakkur bilan birga borishi kerak. Aqliy zakovat va ruhiy-ma'naviy salohiyat — ma'rifatli insonning ikki qanotidir», — deb ko'rsatgan edi.

Jamiyat taraqqiyotining har bir yangi bosqichi kishilarning ma'naviy kamolotida ham yangi davrning yuzaga kelishidir. Ma'naviyatsiz adolatli, yuksalish imkoniyatiga ega bo'lgan jamiyat bo'lmaganidek, jamiyatsiz ma'naviyat ham rivojlanishi mumkin emas.

Jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sohalarida mavjud bo'lgan muammolarini ma'naviyatni rivojlantirish, unga tayanish orqali hal etish mumkin.

Ma'naviyat millatni taraqqiyotga yetaklovchi, davlatning qudratini oshiruvchi muhim omil sanaladi. Chunki qayerda, qaysi mamlakatda ma'naviyat yuksak darajada bo'lsa, o'sha joyda, o'sha mamlakatda johillik, hasadgo'ylik, beparvolik, xudbinlik, yalqovlik, manmanlik, tekinxo'rlik, g'iybat qilishlik, ko'rolmaslik, yovuzlik, qo'poruvchilik, o'z Vatani va xalqiga nisbatan sotqinlik, tuhmat qilish kabi salbiy illatlar, ma'naviyatsizlik ko'rinishlariga o'rin qolmaydi.

(Jurnaldan)

LABORATORIYA MASHG‘ULOTLARI

1-mavzu	Sintaktik tahlil va uning turlari: so'z birikmasini o'rgatish metodikasi
----------------	---

1.1. Ta'lim berish texnologiyasi

Mashg'ulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 12-15 gacha
Mashg'ulot shakli	Laboratoriya mashg'uloti
Mavzu rejasi	1. Sintaktik tahlil va uning turlari: so'z birikmasini o'rgatish metodikasi mazmuni. 2. So'z birikmasini o'rgatish metodikasi. 4. Xulosa.
O'quv mashg'ulotining maqsadi	Sintaktik tahlil va uning turlari: so'z birikmasini o'rgatish metodikasi mazmuni bo'yicha umumiy tushuncha berish. So'z birikmasi va gaplarni o'rgatish metodikasi mazmuni bo'yicha o'zlashtirilgan bilimlarga tayanib tahlil namunalari amalda bajartirish.
Pedagogik vazifalar: <ul style="list-style-type: none"> ● sintaktik tahlil va uning turlari: so'z birikmasini o'rgatish metodikasi to'g'risida tushuncha berish; ● so'z birikmasini o'rgatish usullari bilan tanishtirish. 	O'quv faoliyati natijalari: <ul style="list-style-type: none"> ● sintaktik tahlil va uning turlari to'g'risida tushunchaga ega bo'lish.
Ta'lim berish usullari	Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat.
Ta'lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.
Ta'lim berish vositalari	O'quv qo'llanma, proyektor, tarqatmalar.
Ta'lim berish sharoiti	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob.

1.2. Laboratoriya mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1-bosqich. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	<p>1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning maqsadi bilan tanishtiradi.</p> <p>1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezoni bilan tanishtiriladi (1-ilova).</p> <p>1.3. Talabalar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beradi.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ta'lim bosqichlarida grammatik tahlilning qaysi usullaridan foydalaniladi? - Grammatik tahlilning shartli belgilarini ko'rsating. 	<p>Tinglaydilar.</p> <p>Tinglaydilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar.</p>
2-bosqich. Asosiy (55 daqiqa)	<p>2.1. «Power Point» dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi.</p> <p>2.2. Sintaktik tahlil va uning turlari: so'z birikmasini o'rgatish metodikasi mazmuni haqida.</p> <p>2.3. So'z birikmasini o'rgatish metodikasi.</p> <p>2.4. Xulosa. Sintaktik tahlil va uning ta'lim bosqichlaridagi o'rni hamda ahamiyati.</p> <p>2.5. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollar beriladi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sintaktik tahlil va uning turlari: so'z birikmasi va gap mavzusida baxs-munozara uyushtiring. Ular orasidagi farqli jihatlariga e'tibor bering. - So'z birikmasini o'rgatish metodikasidagi o'ziga xosliklarni izohlang. - Sintaktik tahlilni o'tkazish usullari haqida gapiring. 	<p>Tinglaydilar, yozadilar.</p> <p>Tinglaydilar, yozadilar.</p> <p>Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.</p>
3-bosqich. Yakuniy (10 daqiqa)	<p>3.1. Savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi.</p> <p>3.2. Mustaqil ishlash uchun «Sintaktik tahlil va uning turlari: so'z birikmasini o'rgatish» mavzusini slayd asosida taqdimotga tayyorlash.</p>	<p>Savol beradilar.</p> <p>Vazifani yozib oladilar.</p>

Talabalar bilishi va bajara olishi kerak:

1-ilova

Sintaktik tahlil va uning turlari: soʻz birikmasini oʻrgatish metodikasi

Sintaktik tahlil jarayonida oʻquvchilarning barchasi ham topshiriqlarni birday bajara olmaydi. Ayniqsa, ular tushunchalarning eng muhim alomatlarini ajratishda, yangi oʻzlashtirilgan bilimlarini amaliyotda qoʻllashda, hodisalarni tasnif qilish va umumlashtirish talab qilinadigan bilimlarni tatbiq qilishda, shartli belgilarni oʻqishda qiynalishadi.

Birgina otning bosh kelishikdagi hamda tushum kelishigining belgisiz holatidagi shakllari ularni chalgʻitishi mumkin. Kuzatishlarning koʻrsatishicha bunday holatlarda oʻquvchilar hodisalarning hamda tushunchalarning barcha belgilari yigʻindisiga emas, balki koʻzga ochiqroq koʻrinib turadigan belgilarigagina eʼtibor beradi, xolos. Shuning uchun ham bunday holatlarda ularda soʻz turkumlari hamda ularning shakllarini aniqlay olish, gapda soʻzlarning aloqalarini belgilay bilish, gap boʻlaklariga munosib savolni bera bilish, ega va kesim guruhi chegaralarini aniqlashda bosh boʻlaklarning mazmuni hamda grammatik aloqalariga tayanish singari eng muhim koʻnikmalar barqaror tarzda shakllantirish kerak.

Quyí sinflardan oq gapning bosh boʻlaklar: ega va kesimning ajratishda asosiy belgilarini tanib olish bilan bogʻliq koʻnikmalar shakllantirilishi lozim boʻladi. Buni shunday amalga oshirish mumkin:

Ega

Gapning grammatik asosini tashkil qiladi.

Kesim bilan mazmuman bogʻlanib, gapning kim yoki nima toʻgʻrisida ekanligini bildiradi va gapda boshqa boʻlaklarga tobe boʻlmaydi. Gapda Kim? Nima? Qayer? soʻroqlariga javob boʻladi.

Ega kesim tomonidan aniqlanib, quyidagicha ifodalanadi: Ot: kitob oldim;

Sifat: Yaxshi ish bitirur, vomon ish yitirur;

Olmosh: Hamma keldi;

Son: Biri qochoq, biri qahramon;

Harakat nomi: ishlamog ishtaha ochar;

Modal soʻz: bor-boricha, voʻq-holicha;

Taqlid soʻz: uning taq-tuqi eshitildi;

Ibora: Onaxonning vuziga ovoq qoʻvish bizning axloqimizda yoʻq;

Birikma bilan: Bogʻda hamon ikki dugona suhbatlashar edi.

Masalan: Karima – kim? keldi., kitob(ni) – nima? oldim, Toshkent – qayer? goʻzal shahar.

Gapda ega vazifasida qo'llanilayotgan so'z kelishik qo'shimchalarni olishi bilan o'zining grammatik vazifasini ham o'zgartiradi. Masalan: Men singlim bilan o'ynadim gapida men ega vazifasida kelgan. *Mening singlim kichkina* – bu gapda men so'ziga qaratqich keishigi qo'shimchasi qo'shilishi bilan aniqlovchi vazifasini bajarmoqda. Yoki, *Ona – ulug' zot*. Ush bu gapda ona –kim? ega. *Karima onaning ulug' zod ekanligi haqida to'lqinlanib gapirdi*. Bu gapda onaning so'zi aniqlovchi vazifasida kelgan. O'quvchilarga eganing ot, olmosh bilan ifodalanishi ma'lum. Uning otlashgan so'zlar, ibora va ajralmas birikmalar bilan ifodalanishi esa yangi ma'lumotdir. O'quvchilar ko'pincha ajralmas birikmalar bilan ifodalangan egani topishga qiylanadilar. Shunga ko'ra, eganing ajralmas birikmalar bilan ifodalanishini tushuntirishda egasi so'roq olmoshili birikma bilan ifodalangan so'roq gaplarning va bu so'roqqa javob bo'lgan darak gaplarning egasini topishini mashq qildirish mumkin.

Eganing aniqlanishida qiyinchilik tug'iladigan jihatidan biri, o'quvchilarning tushum va qaratqich kelishigini belgisiz qo'llanishini yaxshi bilmasligidadir. Buning uchun yo'l qo'yiladigan xatolikni tuzatishda tahlildan foydalanish o'rinni bo'ladi. M.: *Kitob o'qidim* – gapida o'quvchilar *nima o'qidim?* So'rog'i bilan egani aniqlashga urinadilar. Bu gapda tushum kelishigi tushib qolgan, aslida nimani o'qidim? degan so'roq berilish lozim. Bu gapda ega tushib qolgan, kitob esa to'ldiruvch vazifasida kelgan.

Kesim

Gapning grammatik asosini tashkil qiladi.

Ega bilan mazmunan bog'lanib, ega haqidagi xabarni bildirib unga grammatik jihatdan tobe bo'ladi va qaysi so'z turkumi bilan ifodalanishiga ko'ra ot kesim va fe'l kesim bo'ladi. Gapda quyidagicha so'roqqa javob bo'ladi: *Nima qilyapdi? Nima qildi? Nima dedi?*

Fe'l kesim – fe'l bilan: *Karim keldi* – nima qildi?;

- fe'lning sifatdosh shakllari: *dam olish uchun yig'lishgan* – nima qilishgan?;

- ravishdosh shakllari bilan: *Ishning boshi boshlanguncha - qachongacha?*;

ot kesim esa, ot: *Toshkent -- O'zbekistonning poytaxti*;

- sifat: *o'qish yaxshi*;

- son: *Ularning tili bir*;

- ravish: *Mening ishim ko'p*;

- fe'lning harakat nomi shakllari bilan: *yashamoq xalqqa foyda keltirmoqdir*;

- modal so'zlar bilan ifodalanadi: *Bundan mening xabarim bor*.

Sintaktik tahlilda qo'llaniladigan asosiy belgilar:

ega _____,
kesim =====,
aniqlovchi -----,
to'ldiruvchi -----,
hol
Men uyga kech qaytdim.

..... =====

Men — ega, *uyga* — to'ldiruvchi, *kech* — hol, *qaytdim* — kesim.

Ikki bosh bo'lakli gaplarda ega o'ziga aloqador bo'laklar bilan birga ega guruhini, kesim o'ziga aloqador bo'laklar bilan birga kesim guruhini hosil qilishini tushuntirishda quyidagicha ko'rsatmalilikdan foydalanish mumkin: *A'lochi o'quvchilar topshiriqni puxta bajardilar.*

O'qituvchi gapni ifodali o'qish namunasini ko'rsatib, quyidagilarni ta'kidlaydi:

Ega guruhida tovush ko'tariladi, kesim guruhida esa tovush pasayadi.

Ega guruhi va kesim guruhi og'zaki nutqda bir-biridan pauza bilan ajratiladi. Bu pauza mantiqiy pauza bo'lib, tinish belgilari qo'yilmaydi.

1-topshiriq. Avval gapning ega va kesimini, keyin egaga bog'langan ikkinchi darajali bo'laklarni, so'ngra kesimga bog'langan ikkinchi darajali bo'laklarni aniqlang. Ega guruhi va kesim guruhi orasida qisqa pauza qilib, gaplarni ifodali o'qing.

1. *Ko'm-ko'k tok barglari ertalabki quyosh nurida jilvalanadi (Oybek).*

2. *Daraxtlar orasidan ko'rinib turgan kul rang osmon sekin-sekin qizara boshladi (A.Qahhor).* 3. *Mayin tong shabadasi rang-barang gullarni sekin tebratdi (Oybek).*

2-topshiriq. Ega va kesimning ifodalanishini tuzilishiga ko'ra turlari bilan bog'lab tushuntiring. Bu haqdagi ma'lumotlarni mustaqil ishlash usuli va qiyoslash bilan izohlang va quyidagi topshiriqni bajaring.

Gaplarni o'qing. Bosh bo'laklarni ko'rsating. Ega qaysi gaplarda bir so'z bilan, qaysilarida birdan ortiq so'z bilan ifodalangan?

1. *G'ira-shira tongdan qishloqda qizg'in hayot boshlanib ketdi.*

1. *Brigada a'zolaridan besh kishi mukofotlandi.*

2. *Yilning yaxshi kelishi bahordan ma'lum (Maqol).*

2. *Biz buyuk yangilanishlar davrida yashamoqdamiz.*

Savol: Ega haqidagi bu ma'lumotlarning qaysilari sizga ma'lum? Qaysilarini bilmaysiz?

3-topshiriq. «Sodda va murakkab eganing ifodalanishi» jadvalini mustaqil misollar bilan to'ldiring.

Sodda va murakkab eganing ifodalanishi	
Sodda eganing ifodalanishi	Misollar
Ot bilan Olmosh bilan Otlashgan soʻzlar bilan	
Murakkab eganing ifodalanishi	Misollar
Ot bilan Olmosh bilan Otlashgan soʻzlar bilan	

4-topshiriq. Yuqoridagi namunadan foydalanib quyidagi gaplarni sintaktik tahlil qiling.

1. *Guruhimizda yigirma beshta talaba bor.* 2. *Valeybol boʻyicha oʻtkazilgan musobaqada birinchi guruh gʻolib chiqdi.* 3. *Valeybol boʻyicha oʻtkazilgan musobaqada bizning fakulʼtet talabalari guruhi gʻolib chiqdi.*

Egani aniqlashda soʻzning shakliga qarabgina emas, uning gapda boshqa boʻlaklarga grammatik tobe boʻlmasligi, kesim bilan oʻzaro bogʻliq boʻlishiga oʻquvchilar eʼtiborini qaratish lozim. Bunda, *Oʻquvchilar turli gullarning bargidan gerbariy tayyorlashdi* kabi toʻldiruvchili gapdan egani topish talab qilinadi.

Bunday gaplarda egani toʻldiruvchidan farqlash, ularning qaysi biri gapning grammatik asosiga kirishi, qaysi biri kesim bilan soʻz birikmasi hosil qilishini aniqlash orqali oʻzlashtiriladi.

Bu gapda kesimdan anglashilgan harakatni bajaruvchi – *oʻquvchilar* – ega, gapning kim haqida aytilganini bildiriyapdi; *tayyorlashdi* – kesim, ega haqida nima deyilganini bildiriyapdi. Shunga koʻra bu gapning grammatik asosi – *Oʻquvchilar tayyorlashdi*; *gerbariy* soʻzi harakatni oʻz ustiga olgan, harakat yoʻnalgan predmetni bildirib, toʻldiruvchi boʻlib kelgan; u kesim (*tayyorlashdi*) bilan birga soʻz birikmasini hosil qiladi.

5-topshiriq. Oʻzingiz mustaqil matn tuzing va quyidagi topshiriqlar asosida tahlil qiling.

1. Ega va kesim nimani bildiradi? Ular qaysi soʻroqlarga javob boʻladi?
2. Gaplarni oʻqib, ega va kesimini koʻrsating.
3. Qaysi gapning kesimi bir soʻz bilan ifodalangan? Uning qanday ifodalanganligini ayting.
4. Qaysi gapning kesimi birdan ortiq soʻz bilan ifodalangan?

Tahlil turlari

Fonetik tahlil. Soʻzning nechta harf va nechta tovushdan iboratligi, tovushlarning unli-undosh ekanligi, har bir tovushning hosil boʻlish oʻrniga va h.k. tasnifi, nechta boʻgʻin, ochiq yoki yopiq, urgʻu qaysi boʻgʻinga tushishi aytiladi.

Morfologik tahlil. 1. Soʻz tarkibi yuzasidan tahlil (oʻzak, negiz, qoʻshimchalar, soʻzning turi: sodda soʻz, qoʻshma soʻz, juft soʻz, tub soʻz, yasama soʻz va h.k.). 2. Soʻz turkumlari yuzasidan tahlil.

Leksik tahlil. Soʻzning yoki gapning lugʻaviy maʼnosi, soʻzlarning oʻz yoki koʻchma maʼnoda ishlatilishi, bir maʼnoli yoki koʻp maʼnoli ekanligi.

Sintaktik tahlil.

Soʻz birikmasini sintaktik tahlil qilish tartibi:

1. Soʻz birikmasini koʻrsatish.
2. Oddiy birikma, murakkab birikma.
3. Bosh soʻz, ergash soʻz, ularning ifodalanishi.
4. Birikish usuli.

Namuna: Taʼtilni quvnoq oʻtkazdik. Bu gapda 2 ta soʻz birikmasi bor: taʼtilni oʻtkazdik, quvnoq oʻtkazdik.

Taʼtilni oʻtkazdik – soʻz birikmasi, bosh soʻz – oʻtkazdik, ergash soʻz – taʼtilni, bosh soʻz feʼl bilan, ergash soʻz ot bilan ifodalangan, bosh soʻz bilan ergash soʻz tushum kelishigi qoʻshimchasi vositasida boshqaruv yoʻli bilan birikkan.

Ikki bosh boʻlakli gapni tahlil qilish tartibi:

- Gapning maqsadga koʻra turi (darak gap, soʻroq gap, buyruq gap).
- His-hayajon gap (his-hayajon gap tahlil qilingandagina aytiladi).
- Ikki bosh boʻlakli gap, bir bosh boʻlakli gap.
- Yoyiq sodda gap, yigʻiq sodda gap.
- Grammatik asosini topish.

Avval bosh boʻlaklar, keyin ikkinchi darajali boʻlaklarning har biri haqida quyidagilar koʻrsatiladi:

- a) qaysi soʻroqqa javob boʻladi;
- b) gapning qaysi boʻlagi;
- v) nima bilan ifodalangan;
- g) gapning qaysi boʻlagi bilan bogʻlangan.

Ega guruhi, kesim guruhi.

Toʻliq gap va toʻliqsiz gap.

Bir bosh boʻlakli gapni sintaktik tahlil qilish tartibi:

1. Ikki bosh boʻlakli gap yoki bir bosh boʻlakli gap.
2. Bir bosh boʻlakli gapning turi.

3. Gapning maqsadga ko'ra turi.
4. His-hayajon gap (his-hayajon gap tahlil qilingandagina aytiladi).
5. Yig'iq sodda gap yoki yoyiq sodda gap.
6. Bosh bo'lagi: so'rog'i, ifodalanishi.
7. Ikkinchi darajali bo'laklar: so'rog'i, turi, ifodalanishi.

Namuna: Yig'im-terimga puxta tayyorgarlik ko'rildi.

Bir bosh bo'lakli gap, shaxsi topilmas gap, darak gap, yoyiq sodda gap, bosh bo'lagi – tayyorgarlik ko'rildi, nima qilindi? so'rog'iga javob bo'ladi, fe'l bilan ifodalangan.

yig'im-terimga – nimaga? so'rog'iga javob bo'ladi, to'ldiruvchi, bosh bo'lak (tayyorgarlik ko'rildi) bilan bog'langan, ot bilan ifodalangan; puxta – qanday? so'rog'iga javob bo'ladi, vaziyat holi, bosh bo'lak bilan bog'langan, holat ravishi bilan ifodalangan.

Grammatika – til haqidagi fanning bir qismi bo'lib, morfologiya va sintaksis bo'limlaridan tashkil topadi. Sintaksis ham grekcha so'z bo'lib, «tuzish» degan ma'noni bildiradi. Til fanining katta bir qismi bo'lgan **sintaksis** — *so'z, so'z birikmasi va gaplarning o'zaro aloqasini, so'z birikmasi va gaplarni tashkil etgan bo'laklarning xususiyatlarini o'rganadi*. Sintaksis shu jihatdan morfologiyadan farqlanadi.

Mustaqil so'zlar bir-biri bilan ma'no va grammatik jihatdan bog'lanib, so'z qo'shilmasi hosil qiladi. So'z qo'shilmasidagi so'zlar bir-biri bilan 2 xil bog'lanadi: a) teng bog'lanish; b) tobe bog'lanish.

Teng bog'lanishda so'zlar sanash ohangi yoki teng bog'lovchilar yordamida bog'lanadi: dehqonlar va hasharchilar.

Tobe bog'lanishda bir so'z boshqasiga tobe bo'ladi va so'z birikmasini hosil qiladi. So'z birikmasida bosh so'z (hokim so'z) va ergash so'z (tobe so'z) ajratiladi.

Bosh so'z qaysi so'z turkumiga mansubligiga qarab, so'z birikmasi 2 xil bo'ladi: *otli birikma, fe'li birikma*.

Bosh so'z bilan ergash so'zning qanday birikishiga qarab, so'z birikmasi 3 xil bo'ladi: a) moslashuv (*mening ukam; daraxt kurtagi*); b) boshqaruv (*olma terish; hosil uchun kurash*); v) bitishuv (*katta tanaffus; tez o'qish*).

So'z birikmasi tarkibiga ko'ra 2 xil bo'ladi: oddiy birikma, murakkab birikma. Murakkab birikma oddiy birikmaning kengayishidan hosil bo'ladi. Bunda oddiy birikmadagi bosh so'z kengayadi (*badiiy film – yangi badiiy film*), ergash so'z kengayadi (*terilgan paxta – ertalab terilgan paxta*) yoki ularning har ikkalasi kengayadi (*hikoyani o'qish – qiziq hikoyani zavqlanib o'qish*).

Ikki qavatli maktab, qish faslida borish kabi birikmalar tarkibidagi *ikki qavatli, qish fasli* soʻz birikmalari ajralmas birikma deyiladi, chunki bu birikmalar butunicha *maktab, borish* soʻzlari bilan birikadi.

Soʻz birikmalari

koʻm-koʻk suvlar...

bu sinf...

yoqimli shabada...

ikki qavatli maktab...

Ergashning yaxshi ishi...

Gaplar

Suvlar koʻm-koʻk.

Bu — sinf.

Shabada yoqimli.

Maktab ikki qavatli.

Ergashning ishi yaxshi.

Soʻz birikmasini sintaktik tahlil qilish tartibi

1. Soʻz birikmasini koʻrsatish.

2. Oddiy birikma, murakkab birikma.

3. Bosh soʻz, ergash soʻz, ularning ifodalanishi.

4. Birikish usuli.

Namuna: *Taʼilni quvnoq oʻtkazdik*. Bu gapda 2 ta soʻz birikmasi bor: *taʼilni oʻtkazdik, quvnoq oʻtkazdik*.

Taʼilni oʻtkazdik — soʻz birikmasi, bosh soʻz — *oʻtkazdik*, ergash soʻz — *taʼilni*, bosh soʻz feʼl bilan, ergash soʻz ot bilan ifodalangan, bosh soʻz bilan ergash soʻz tushum kelishigi qoʻshimchasi vositasida boshqaruv yoʻli bilan birikkan.

Dars ishlanma

Fan: Ona tili.

Mavzu: Gapning ikkinchi darajali boʻlaklari. Toʻldiruvch, uning turlari, vositasiz toʻldiruvchi.

Darsining maqsadi: Toʻldiruvch, uning turlari va vositasiz toʻldiruvchi haqida maʼlumot berish.

1. Tarbiyaviy maqsad: Talabalarni tilni sevishtga, oʻzbek tilining boy imkoniyatlarini oʻrganishga, uni rivojlantirishga hissa qoʻshishga oʻrgatish;

2. Taʼlimiy maqsad: Talabalarning mustaqil fikrlash, bayon etish qobiliyatini rivojlantirish, mavzu haqida ilmiy yoʻnalish berish;

3. Rivojlantiruvchi maqsad: Talabalarning tafakkur olamini boyitish, olgan bilimlarini amaliyotda qoʻllashga oʻrgatish.

4. Kasbiy tarbiya: Talabalarni oʻqituvchilik kasbiga qiziqtirish va muhabbat uygʻotish, bu kasbning sir-asrorlarini ochib berish.

Dars metodi: Qisman izlanuvchanlik.

Dars usuli: Suhbat, savol-javob darsi.

Dars turi: Aralash.

Dars jihozi: Gapning ikkinchi darajali bo'laklari; to'ldiruvchi, uning turlari bo'yicha chizmalar, kitoblar, TSO, texnik vositalar, slaydlar, tarqatma materiallar.

I. Darsning borishi:

Tashkiliy qism:

- a) salomlashish;
- b) davomatni aniqlash;
- d) uyga berilgan vazifani tekshirish.

Dars mustaqil ish bilan boshlanadi: Ushbu gaplarni yozing va har bir gapning grammatik asosini topib, tagiga chizing.

1. Ariq bo'yi ko'm-ko'k maysalar bilan qoplangan. 2. Konferensiya kitobxonlarda katta taassurot qoldirdi. 3. Har tomondan qushlarning yoqimli sayrashi eshilib turadi.

Mustaqil ishni tekshirishda bir o'quvchi ega va uning ifodalanishini, ikkinchi o'quvchi kesim va uning turlari haqida gapirib beradi.

Bu borada o'qituvchi gapning ikkinchi darajali bo'laklari haqida o'tilganlarni eslatadi. Bu darsda to'ldiruvchi o'tilishini ma'lum qiladi va «To'ldiruvchi haqida ma'lumot» mavzusini yozuv taxtasiga yozib qo'yadi. Bu mavzuni bayon qilishda o'qituvchi muammoli ta'lim usulidan foydalanib, o'quvchilarni fikrlashga da'vat etadigan quyidagi savollarni beradi:

1. Qaysi so'zlar to'ldiruvchi bo'lib kelgan?
2. To'ldiruvchilar qaysi so'roqlarga javob bo'lyapti?
3. To'ldiruvchilar qaysi so'z bilan ifodalangan?
4. To'ldiruvchilar qaysi so'zga qanday yo'l bilan bog'langan?

Topshiriq slayd orqali darslikdagi misollar asosida bajariladi.

Sirtidan qaralganda, bu savollar juda murakkabga, bolalar uni bajara olmaydiganga o'xshaydi. Lekin IV sinfda to'ldiruvchi haqida berilgan ma'lumot o'quvchilarning mazkur topshiriqni bajarishlari uchun yetarli zamin bo'la oladi.

To'ldiruvchi asosan ot va olmoshlar bilan ifodalanadi.

So'z birikmasi haqida esa o'quvchilar 7-sinfda ma'lumot oladilar. Ana shularga suyanganda holda yuqoridagi topshiriqni bajarish yuzasidan o'quvchilarning mustaqil izlanishlari uyushtiriladi. Mustaqil ish jarayonida o'quvchilar berilgan misollarni yuqoridagi savollar asosida tahlil qiladilar. Tahlil, asosan, quyidagi mazmunda bo'ladi:

1-gapdagi *terimchilarni* so'zi to'ldiruvchi, kimlarni so'rog'iga javob bo'ladi, ot bilan ifodalangan, *tabrikladi* so'ziga boshqaruv yo'li bilan bog'langan.

2-gapdagi *g'o'zapoyadan* so'zi to'ldiruvchi, nimadan? so'rog'iga javob

bo'ladi, ot bilan ifodalangan, *tozalanmoqda* so'ziga boshqaruv yo'li bilan bog'langan.

O'quvchilarda savollarga yozgan javoblarini og'zaki so'zlab berish malakasi ortgan sari shu javoblarni qisqartirib yozishni talab qilish ham mumkin. Yuqoridagi mashqda berilgan 3-gapning muammoli savollar asosida qisqartirib yozilgan tahlilini namuna tarzida keltiramiz:

M: *Traktor bilan* (nima bilan?, boshqaruv, ot, ko'makchi) *haydadi*. (Bunda matndan olingan so'zlar qavs tashqarisida, savollarga javoblar esa qavs ichida yoziladi.)

O'quvchilar bunday tahlil yuzasidan quyidagicha xulosa chiqaradilar. (muammo qilib qo'yilgan savollar nechta bo'lsa, xulosa ham shuncha raqam tartibidan iborat bo'ladi.)

1. *Terimchilarni, g'o'zapoyadan, traktor bilan* so'zlari to'ldiruvchi.

2. Bu to'ldiruvchilar kimlarni? nimadan? nima bilan? so'roqlariga javob bo'ladi.

3. 1- va 2-gapdagi to'ldiruvchilar ot bilan, 3-gapdagi to'ldiruvchi esa ot va ko'makchi bilan ifodalangan.

4. To'ldiruvchilar fe'l-kesimga boshqaruv yo'li bilan bog'lanadi.

O'qituvchi o'quvchilar javobini yakunlaydi-da, darslikdagi mashqni so'roqlar o'rniga to'ldiruvchilar qo'shib o'qiydilar.

Vositasiz to'ldiruvchi haqidagi ma'lumotlar darslikdagi misollardan foydalanib tushuntiriladi. O'quvchilar oldindan ko'chma yozuv taxtasiga yozilgan gaplardan vositasiz to'ldiruvchilarni topib, tagiga chizib, ustiga so'rog'ini yozib, gapning qaysi bo'lagiga bog'lanishini belgilab boradi.

Mustahkamlash. Darslikda berilgan mashqlar og'zaki bajariladi: o'quvchilar berilgan gaplarni o'qib, vositasiz to'ldiruvchilarni ko'rsatadilar, ifodalanishini aytib beradilar. Keyingi mashq mustaqil bajariladi. Yozganlarini tekshirishda tushum kelishik qo'shimchasi qo'llangan va qo'llanmagan o'rinlarini ko'rsatib, uni tushuntirib berish talab qilinadi.

Differensial usul vositasida mustaqil ish. Differensial usul bilan mustaqil ish olib borilganda sinf o'quvchilarining bilimi, uquvi, amaliy malaka va ko'nikmalariga qaraladi. O'qituvchi o'quvchilarni ma'lum tartibda kichik guruhlariga bo'lib olgach, har bir guruh o'quvchilarining bilimiga mos mustaqil ish topshiradi.

Vositasiz to'ldiruvchilarni o'rganishga bag'ishlangan darsda differensial usuldan tayanch so'zlarni qatnashtirib matn tuzish va darslikdagi mashqni bajarishda foydalaniladi. Bunda sinf o'quvchilarining ko'pchiligini bir guruh hisoblab, ularga *ko'rak, gazeta, choy, norma, tashakkur* singari tayanch so'zlar vositasida «Mening ish kunim» mavzusida bog'lanishli matn tuzish

topshiriladi. O'zlashtirishi bo'sh o'quvchilarga darslikdagi mashiqdan 4ta gapni ko'chirib, vositasiz to'ldiruvchilarning tagiga chizib, ma'nosidagi farqni tushuntirib berishga hozirlanish topshiriladi. O'qituvchi o'quvchilar ishini kuzatib boradi. Lozim topilganda ayrim o'quvchilarga zarur yo'l-yo'riq va yordam ko'rsatadi.

Mashg'ulot oxirida har ikki topshiriqning bajarilishi yuzasidan suhbat o'tkaziladi va mustaqil ish yakunlanadi.

Nazorat uchun savollar:

1. To'ldiruvchining ta'rifini ayting, misol keltiring va tahlil qiling.
2. To'ldiruvchi necha xil bo'ladi? Ularning farqini izohlab bering.
3. Vositasiz to'ldiruvchi qaysi so'roqlarga javob bo'ladi? Misollar keltirib, ifodalanishini aytib bering.
4. Vositasiz to'ldiruvchi nimani bildiradi?

Uyga vazifa. Badiiy asardan 4 ta gap yozing va ularni sintaktik tahlil qiling.

Topshiriq: Yuqoridagi dars ishlanmadan foydalanib, «Ega va kesim orasida tirening ishlatilishi» mavzusiga dars ishlanma tayyorlang.

Savol va topshiriqlar

1. Ona tili o'qitish metodikasi fani bo'yicha bir soatlik amaliy mashg'ulot rejasini tuzing.
2. Shu fanning bitta mavzusi uchun test topshiriqlari, bitta mavzusi uchun savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqing.
3. «Til va adabiyot ta'limi» jurnali maqolalari asosida yangi metodik adabiyotlar annotatsiyasini tuzing.
4. Shu fanning bo'limlari uchun ko'rgazma tayyorlang.

2-mavzu	Umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejaridagi ona tili faniga oid dasturlarning xususiyatlari, ulardagi uzviylik va uzluksizlik
----------------	--

1.1. Ta'lim berish texnologiyasi

Mashg'ulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 12-15 nafargacha
Mashg'ulot shakli	Laboratoriya mashg'uloti
O'quv mashg'ulotining maqsadi	Umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejaridagi ona tili faniga oid dasturlarning xususiyatlari, ulardagi uzviylik va uzluksizlik bo'yicha umumiy tushunchalarni mustahkamlash, dastur va darsliklar mazmuni bilan tanishtirish.
Pedagogik vazifalar: <ul style="list-style-type: none"> ● umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'tiladigan mavzular to'g'risida tushuncha berish; ● akademik litseylardagi ona tili faniga oid dasturlarning xususiyatlari haqida ma'lumot berish; ● kasb-hunar kollejlari ona tili fani dasturlari bilan tanishtirish. 	O'quv faoliyati natijalari: <ul style="list-style-type: none"> ● umumiy o'rta ta'lim maktablari; ● akademik litseylar; ● kasb-hunar kollejaridagi ona tili fani dasturlarining mazmuni va tartibi haqida tushuncha hosil qiladi.
Ta'lim berish usullari	Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat.
Ta'lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.
Ta'lim berish vositalari	O'quv qo'llanma, proyektor, tarqatmalar.
Ta'lim berish sharoiti	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob.

1.2. Laboratoriya mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
Tayyorlik bosqichi	1. Mavzu bo'yicha reja tayyorlash. 2. Kirish darsi uchun taqdimot slaydlarini tayyorlash. 3. Mavzuni o'rganishda foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxatini tuzib chiqish.	Tanishadi
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusininng maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtirish. 1.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beradi.	Tinglaydilar, tanishadilar. Savollarga javob beradilar.

2. Asosiy bosqich (55 daqiq)	2.1. «Power Point» dasturi yordamida mavzuga oid slaydlarni namoyish qilish va izohlash. 2.2. Umumiy oʻrta taʼlim maktab dasturlarida uzviylik va uzluksizlik haqida. 2.3. Akademik litsey dasturi va uning vazifasi. 2.4. Kasb-hunar kollejidagi ona tili dasturining uzviylikka asoslanganligi va uning ahamiyati. 2.5. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollar beriladi.	Tinglaydilar, yozadilar. Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daqiq)	3.1. Mavzu boʻyicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi. 3.2. Mustaqil ishlash uchun «Umumiy oʻrta taʼlim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejaridagi ona tili faniga oid dasturlarning xususiyatlari, ulardagi uzviylik va uzluksizlik» mavzusida refarat yozish.	Savollar beradilar Vazifani yozib oladilar.

Savol: *Darsliklarga qoʻyiladigan zamonaviy talablar nimalardan iborat? Ularni sanab koʻrsatishga harakat qiling.*

Darsliklar bilan ishlashda ikkita holatni eʼtiborda tutish kerak boʻladi: 1) oʻquvchilarni darsliklar bilan ishlashga oʻrgatish. Bunda oʻqituvchining faoliyati nazarda tutiladi;

2) bevosita oʻquvchilarning darsliklar bilan ishlashlari.

Savol va topshiriqlar:

1. Umumiy oʻrta taʼlim, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari ona tili dasturlari haqidagi tushunchangiz qanday?

2. Dastur va darsliklarning oʻzaro bogʻliqligini tushuntiring.

4. Amaldagi dastur bilan uzviylashtirilgan dastur orasidagi farqni aniqlang va izoh bering.

1-topshiriq. «Dasturning tuzilishi, tarkibi va mazmuni» mavzusi yuzasidan berilgan rejaga maʼruza tayyorlang.

Dasturning tuzilishi, tarkibi va mazmuni

Reja:

1. Dastur davlat hujjati sifatida.

2. Dasturning tarkibi va mazmuni.

3. Darsliklar, ularning tuzilishi va mazmuni.

2-topshiriq. «Qarisi bor uyning parisi bor» mavzusida matn tuzing.

3-topshiriq. Amaliy-ijodiy faoliyatni talab etadigan rasm asosida

hikoya tuzing.

4-topshiriq. Darsliklar bilan birgalikda o'qituvchi uchun metodik qo'llanma yaratilmoqda. Metodik qo'llanmada har bir darsning o'qitish metodikasi, darslikdagi mavzularga qo'shimcha ma'lumotlar, mashg'ulotlar, topshiriqlar o'rin olayapti, bu esa o'qituvchiga har bir darsni mazmunli qilib o'tishiga imkon yaratadi. Siz 5-sinf ona tili fani uchun yaratilgan metodik qo'llanmaga taqriz yozing.

Savol va topshiriqlar:

1. 5-9-sinflar uchun yaratilgan darsliklar bilan yaqindan tanishing. Ularning dastur bilan uyg'unlik darajasiga baho bering.

2. 6-sinf darsligida alohida til sathlarining qanday yoritilganligiga e'tibor bering. Ulardagi materiallarni mantiqiy qismlarga ajrating. Hamma til sathlari uchun umumiy bo'lgan o'rinlarni, alohida til sathlari uchungina qo'llangan usullarni ajrating.

3. Badiiy matnning taqdim etilish shakliga e'tibor bering. 7-sinf misolida matnlarga beriladigan topshiriq va izohlar tizimini o'rganib chiqing.

4. 8-sinf darsligidan nazariy materiallarning berilishini kuzating. Ularning o'quvchilar yoshiga hamda adabiy tayyorgarligiga mutanosibligi haqidagi o'z fikringizni asoslang.

5. Har bir sinf darsligidagi savol va topshiriqlar tizimini o'rganib chiqing. Ularda o'quvchini bevosita ijodiy ishlarga undaydiganlarining salmog'ini aniqlang. Bunday topshiriqlarni ko'paytirish uchun nimalar qilinishi mumkinligi haqida o'z fikringizni bildiring.

6. Darsliklarda mualliflarning tili qaysi darajada aks etgan. Ularning har bir sinf o'quvchilari uchun munosiblik darajasiga baho bering.

2-topshiriq. Matnni o'qing, amaldagi dastur bilan uzviylashtirildan dastur orasidagi farqli jihatlarini izohlang.

Akademik litseylarda Ona tili «Hozirgi o'zbek adabiy tili» nomi ostida uchala boschqichda ham o'rganiladi. O'quv dasturiga muvofiq birinchi boschqichda «Hozirgi o'zbek adabiy tili» fanini o'qitish mundariyasi quyidagi ikki bo'limni o'z ichiga oladi:

«1. Birinchi bo'limda o'quvchilarni har bir sinfda umumiy til bilimiga suhbat asosida induktiv yo'l bilan olib kiriladi. Bu bilan aloqa vositasi bo'lgan tilning doimiy o'sishda, rivojlanishda bo'lgan yaxlit tizim ekanligi singdiriladi.

2. Ikkinchi bo'limda esa har qaysi sinfda o'quvchilarning o'rta umumiy ta'limda «Hozirgi o'zbek adabiy tili fani bo'yicha olgan

bilimlari chuqurlashtiriladi».

I bosqichda jami 80 soat, shundan 16 soati yozma nutqni o‘stirish uchun) ajratilgan.... Ularning ichki bo‘linishi quyidagicha:

- A) Kirish suhbat (3 soat)
- B) Hozirgi o‘zbek adabiy tili ta’limi asoslari (3 soat)
- D) O‘zbek adabiy tilining taraqqiyot bosqichlari (2 soat)
- E) Fonetika, grafika, orfoepiya va orfografiya (22 soat)
- F) Morfemika (12 soat)
- G) Punktuatsiya (8 soat)
- H) O‘zbek tilining yangi imlo qoidalari (10 soat)
- I) So‘z yasalishi(10 soat)
- J) Insho nazariyasi va amaliyoti (10 soat)

3-topshiriq. 1. Endi bo‘limlardan biri uchun darsning texnologik xaritasini tuzing.

2. Ularning har biri uchun soatlarning taxminiy rejalashtirishini ishlab chiqing. Bunda nimalarga e’tibor berganingizni izohlang.

4-topshiriq. Matn bilan tanishing, quyidagi savollarga javob berishga harakat qiling.

Akademik litseylar uchun tuzilgan «Hozirgi o‘zbek adabiy tili» dasturida ta’lim bosqichlari orasidagi uzviylik va uzluksizlikka alohida ahamiyat berilgan. Hozirgi kunda akademik litseylarning barcha bosqichlari uchun darsliklar shu dastur asosida yaratilmoqda.

«Ona tili va adabiyot» dasturida asosiy mavzular ona tilining izchil kursini taqdim etishga qaratilgan.

Dastur va darsliklarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, umumta’lim maktablari uchun yaratilgan darsliklarda ta’lim bosqichlari orasidagi uzviylik va uzluksizlikka muayyan darajada e’tibor berilgan. Shunga qaramay umumiy o‘rta ta’lim, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari dastur va darsliklarida ayrim takrorlar uchraydi. Akademik litseylar uchun yaratilgan dasturda ham, darsliklarda ham uzviylikka qat’iy rioya qilingan. Ularning oliy o‘quv yurtlarida o‘qishni davom ettirishi uchun ham mustahkam zamin tayyorlashi lozimligi e’tiborga olingan.

Darsliklar fanning mohiyatiga, o‘quvchining yoshiga, uning bilim darajasi va umumiy adabiy tayyorgarligiga qarab tuziladi. Odatda, har bir darslikning bosh qismidagi «Kirish», «Muqaddima», «O‘quvchilarga» deb nomlanadigan qismda umumiy maqsad va vazifalar bir qadar muayyanlashtiriladi. Jumladan, akademik litseylarning 2-bosqichi uchun yaratilgan darslikning «Kirish»

qismida, shunday deyiladi: «Ma'lumki, til hodislari nutqda voqe bo'ladi. Har bir xalq asrlar davomida o'z tili ustida ishlab sayqallashtirib, uni go'zallashtirib boradi. Xalqning ijtimoiy hayotida ro'y bergan barcha o'zgarishlar uning tilida, birinchi galda lug'at jang'armasida o'z aksini topib boradi. Shu ma'noda so'z va uning xususiyatlari haqida ma'lum bir tushunchalarga ega bo'lish, nutqda so'zlardan o'rinli foydalana olish jonajon O'zbekistonimizning kelajagi sanalgan Siz – yoshlar uchun nihoyatda muhim sanaladi». «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari talabalarining o'z fikrlarini yozma va og'zaki ravishda emin-erkin bayon qila olishlari lozimligi qayta-qayta ta'kidlangan».

Savol va topshiriqlar:

1. Dastur nima? Ona tili dasturlarining mohiyati haqida gapirib bering.

2. Dastur va darsliklardagi tafovutlarni aniqlang.

3. Sinflar orasidagi uzviylik va uzluksizlikka e'tibor bering. Uzviylik ta'minlangan o'rinlarni misollar asosida ko'rsating.

4. Dasturda nazariy ma'lumotlarning sinflararo uzviyligiga e'tibor bering. Fikringizni misollar asosida izohlang.

5. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining dasturidagi kirish so'zi (uqtirish xati) bilan tanishib chiqing. Undagi eng asosiy masalalar sifatida nimalarga e'tibor berilganini izohlab bering.

6. Dasturning tarkibiy qismlarini tushuntiring.

7. Dastur va darslikning mutanosibligini kuzating. Buning uchun mavzular va ularga ajratilgan soatlar, darslik materiallarini tahlil qiling.

8. Dasturlarda o'quvchilarning yosh xususiyatlari e'tiborga olinganmi? Bu nimalarda namoyon bo'ladi?

9. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili dasturi bilan tanishib uning boshlang'ich sinflardagi ona tili darslari bilan uzviyligiga va uzluksizligi haqida ixcham taqriz tayyorlang.

10. Quyidagi ko'chirmalar bilan tanishing, savollarga javob bering.

«Ona tili ta'limini to'la amalga oshirishda darslik muhim ahamiyatga ega. Ta'lim tizimidagi yangilanishlar darsliklar mazmuni va tuzilishini ham tubdan yangilashni taqozo etmoqda.

Darslik o'quvchilar bilimining izchil o'sishiga, ilmiy asosga tayanishiga imkon berishi, bolalarning yoshini hisobga olish, mavzularning mantiqiy aloqadorligiga e'tibor berishi lozim. Unda

milliy va umuminsoniy qadriyatlar targ'ib qilinishi, o'quvchilardagi yuksak axloqiy va estetik didning shakllanishi va tarbiyalanishiga xizmat qilmog'i lozim.

Darslik, birinchi navbatda, o'quvchini qiziqtiradigan, faqat bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, bolani faoliyatga, amaliy ishga chorlaydigan bo'lishi, uning mustaqil fikrlashiga, ijodiy izlanishiga, ichki imkoniyatini ro'yobga chiqarishiga yordam berishi zarur.

«Gap shundaki, o'quvchiga kerakli yordam o'qituvchi tomonidan emas, darslik tomonidan berilishi kutilayotgan natijani samarali qiladi. Chunki o'quvchi topshiriqni muallimning buyrug'ini bajarish uchun emas, balki o'z kuchiga ishongan holda bajaradi. Unda dadillik, ishonch, tirishqoqlik ortadi. Boshqa vositalarga qaraganda darslik eng qiziq yoki tushunilishi qiyin bo'lgan o'rinlarga qaytish va ularni keyinchalik mukammal o'ylab ko'rish imkonini berish bilan ustunlikka ega. O'quvchining doimiy hamrohi. Uyda, maktabda, xohlagan vaqtda foydalanishi mumkin bo'lgan darslik o'quvchida yaxshi xulq tarkib topishida dastlab o'ziga jalb eta oladigan, qiziqtiradigan, o'ylantiradigan, o'tish davri yoshidagilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan bo'lishi lozimdir».

Xo'sh, zamonaviy darslik qanday bo'lishi kerak?

«Zamonaviy darslik davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi, uslubiyati va didaktik talablari asosida belgilangan, milliy istiqlol g'oyasi singdirilgan, muayyan o'quv fanining mavzulari to'liq yoritilgan, tegishli fan asoslarining mukammal o'zlashtirilishiga qaratilgan hamda turdosh ta'lim yo'nalishlarida foydalanish imkoniyatlari hisobga olingan, did bilan ishlangan, rasmlar bilan boyitilgan, matbaa sifati yuqori bo'lishi lozim».

11. Darsliklarda til haqidagi ta'limot hamda shu tilning amaliy jihatlarini tasavvur qilishga imkon beradigan hodisalar aks etadi. Bunda nimalarga e'tibor berish kerak?

12. 5-, 6-sinflar darsliklari bilan tanishing. Ularni bezatilishiga ko'ra oldingi nashrlar bilan qiyoslang.

13. O'quvchilar ona tili fanidan 5-, 9-sinflarda qanday bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlari shart?

14. Grammatikaga oid o'zlashtiriladigan bilimlar haqida nimalarni ayta olasiz?

15. Nutqni o'stirish yo'nalishlarini sanab o'ting.

16. DTSda ona tili ta'limining maqsad va vazifalari belgilab berilgan.

Ular bilan tanishib, shu qismni daftaringizga ko'chirib yozing.

17. DTSga ko'ra 5-sinfda ham 6-sinfda ham morfologiya bo'limi o'rganiladi, ularning qanday farqi borligini aniqlang.

18. Darsliklarning bezatilishi ham alohida o'rin tutadi. Hozirgacha ona tili darsliklarining katta qismida rasm va boshqa illyustratsiyalardan juda kam foydalaniladi. Rasmlar asosan oq-qora rangdagi tasvirlardangina iborat, xolos. Ularda turli jadvallar, sxemalar, diagrammalardan foydalanish imkoniyati ancha kattaligini eslatish joiz ko'rinadi. Shu nuqtayi nazardan 5-sinfdagi hol va uning ifodalanishi 6-sinfdagi «Ot so'z turkumi» mavzulari uchun illyustratsiyalar tanlang.

19. 6-sinf ona tili darsligining takrorlash bo'limidagi savol va topshiriqlar bilan tanishib ularni tasnif qilish haqida o'ylab ko'ring.

20. Shu sinfdagi mashqlar bilan tanishib, savol va topshiriqlar tuzing.

21. Darsliklarning ilmiy apparatiga savol va topshiriqlar, lug'at va izohlar ham kiradi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-9-sinflaridagi Ona tili darsliklarida savol va topshiriqlarning soni ham, mazmuni ham rang-barang. Ular bir-biridan katta farq qiladi. Bu mualliflarning yondashuvlariga, til materialining xarakteriga ham bog'liq. Bularning barchasi o'quvchilarning mustaqil ijodiy ishlarni amalga oshirishlarida qanday yordam berishini izohlang.

22. Darslik materiallari bilan tanishish asosida ularni qanday turkumlarga ajratish mumkinligini aytib bering:

1. O'quv materialini qayta esga olishga undaydigan – reproduktiv xarakterdagi savollar.

2. Ayrim ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan savollar. Bunga bevosita tegishli matn ustida ishlash, o'lkashunoslik materiallarini izlash, topish va undan foydalanish, ayrim jadvallarni tuzish, axborot va referatlar tuzishni kiritish mumkin.

3. Bilim va ko'nikmalarni amaliyotga tatbiq etishni talab qiladigan savollar. Bular sirasiga matndagi til hodisalarining izohini berish, ayrim berilgan so'zlar ishtirokida gaplar tuzish, berilgan sxema asosida matn yaratish, matndagi til hodisalarining izohini berish, matndagi xato va nuqsonlarni aniqlash, insho yozish, boshqa ijodiy ishlarni amalga oshirish mansub bo'ladi.

23. 6-, 7-, 8-sinf ona tili darsliklarining ikkita: yangi va eski variantlarini qiyoslang. Ulardagi o'zgarishlar nimalarda namoyon

bo'lgan?

24. Yuqorida «O'zbek tili o'qitish metodikasi» o'quv qo'llanmasidan olingan parcha bilan tanishdingiz. Unga o'z munosabatingizni bildiring.

25. O'quv adabiyotlarining qanday turlarini bilasiz? Ularning tavsifini ayting.

26. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darsliklarning asosiy xususiyatlarini aytib bering.

27. Kasb-hunar kollejarining darsligi «Ona tili va adabiyot» darsligi deb nomlanadi. Bunda ona tili mavzularining o'rganilishiga 40 soat ajratilgan bo'lib, unda til sathlarining turli ko'rinishlari va ularni tahlil qilishga oid namunalar berilgan. Mazkur dasturga ixcham taqriz yozing.

Mazkur darslik bilan tanishing va bo'limlar bo'yich savollarga javob bering:

Savollar:

1. « Leksikologiya nimani o'rgatadi?
2. So'z ma'nosining ko'chish yo'llari qaysilar?
3. Shakldosh, ma'nodosh va zid ma'noli so'zlarga misollar ayting.
4. Atama deb nimaga aytiladi?
5. Shevaga xos so'zlar deb qanday so'zlarga aytiladi?
6. Eskirgan va yangi paydo bo'lgan so'zlarga misollar ayting.
7. O'zbek tili leksikasining boyish manbalari qaysilar?
8. O'z va o'zlashgan qatlam haqida gapirib bering.

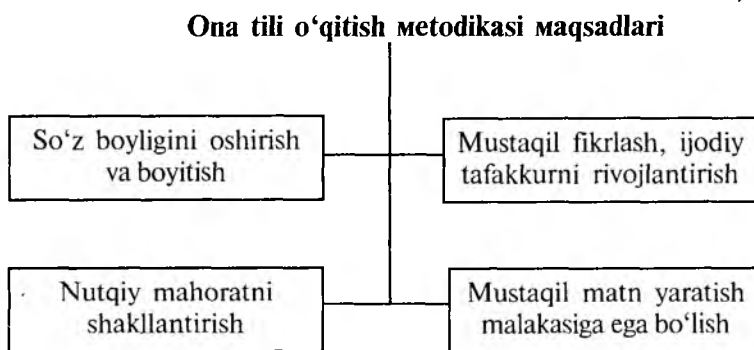
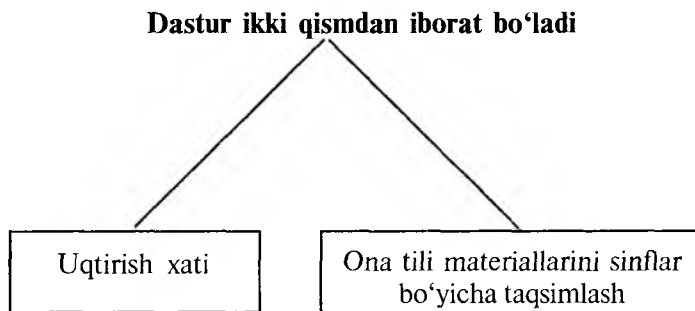
Topshiriqlar:

1. Maktab ona tili dastur va darsliklari haqida fikringiz.
2. Ona tili darsliklari uchun yaratilgan metodik qo'llanmalarning ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli qanday? Misollar asosida izohlab bering.

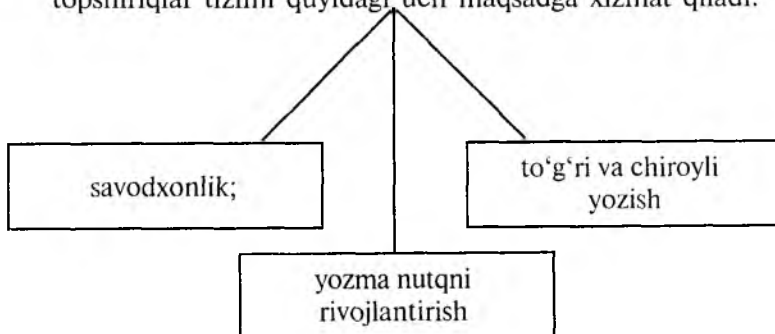
3. Akademik litseylarning 1-bosqichi uchun yaratilgan «Hozirgi o'zbek adabiy tili» darsligida nazariy materiallarning berilishi haqida fikringiz.

4. Kasb-hunar kollejlari uchun yaratilgan «Ona tili va adabiyot» darsligining ona tili qismida maktab darsliklari materiallari tahlili asosida uzviylikning ta'minlanganligini aniqlang.

5. Endi bu savol va topshiriqlarga o'quvchilarning yozma nutqini oshirishga yordam beradigan vazifalar tuzing.

An'anaviy ta'limda imlo savodxonligini oshirishga qaratilgan topshiriqlar tizimi quyidagi uch maqsadga xizmat qiladi:

Quyidagi materillar bilan tanishing:

Umumiy oʻrta taʼlim maktablari uchun ona tili fanidan birinchi marta davlat taʼlim standarti yaratildi¹. Uning yangi avlodi ish tajribalaridan kelib chiqqan holda tuzilmoqda.

«Davlat taʼlim standarti taʼlim mazmuni, shakllari, vositalari, usullarini, uning sifatini baholash tartibini belgilaydi. Taʼlim mazmunining oʻzagi hisoblangan standart vositasida mamlakat hududida faoliyat koʻrsatayotgan turli muassasalarda taʼlimning barqaror darajasini taʼminlash sharti amalga oshiriladi. Davlat taʼlim standarti oʻz mohiyatiga koʻra oʻquv dasturlari, darsliklar, qoʻllanmalar, nizomlar va boshqa meʼyoriy hujjatlarni yaratish uchun asos boʻlib xizmat qiladi»².

Savol va topshiriqlar:

1. Taʼlim bosqichlaridagi dasturlar orasidagi uzviylik va uzluksizlikka eʼtibor berdingizmi? Uzviylik taʼminlangan oʻrinlarni misollar asosida koʻrsating.

2. Dasturda nazariy maʼlumotlarning sinflararo uzviyligiga eʼtibor bering. Fikringizni misollar asosida izohlang.

3. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarining dasturidagi kirish soʻzi (uqtirish xati) bilan tanishib chiqing. Undagi eng asosiy masalalar sifatida sinflararo uzviyligiga eʼtibor berilganini izohlab bering.

4. Dasturning tarkibiy qismlari haqida maʼlumot bering.

5. Dastur va darslikning mutanosibligini kuzating. Buning uchun mavzular va ularga ajaratilgan soatlar, darslik materiallarini tahlil qiling.

6. Dasturlarda oʻquvchilarning yosh xususiyatlari eʼtiborga olinganmi? Bu nimalarda namoyon boʻladi? Oʻz tushunchangizni oʻrtoqlashing.

Umumiy oʻrta taʼlim maktablarining ona tili dasturi bilan tanishib uning akademik litsey va kasb-hunar kollejarining darsliklari bilan uzviyligi va uzluksizligi haqida ixcham taqriz tayyorlang.

¹ Umumiy oʻrta taʼlimning DTS va oʻquv dasturi // Taʼlim taraqqiyoti axborotnomasi. – T.: Sharq, 1999. – 1-maxsus son.

² Umumiy oʻrta taʼlimning Davlat taʼlim standarti va oʻquv dasturi. – T.: Sharq, 1999. – 1-maxsus son. 6-bet.

3-mavzu	Sodda gap sintaksisini o'rgatish, qo'shma gap sintaksisini o'rgatish
----------------	---

1.1. Ta'lim berish texnologiyasi

Mashg'ulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 12-15 nafargacha	
Mashg'ulot shakli	Laboratoriya mashg'uloti	
Mavzu rejasi	1. Sodda gap sintaksisini o'rgatish usullari. 2. Qo'shma gap sintaksisini o'rgatish usullari. 3. Xulosa.	
O'quv mashg'ulotining maqsadi	Qo'shma gap sintaksisini o'rgatish usullari bo'yicha umumiy tushuncha berish.	
Pedagogik vazifalar:	O'quv faoliyati natijalari:	
<ul style="list-style-type: none"> ● sodda gap sintaksisini o'rgatish usullarini tushuntirish; ● qo'shma gap sintaksisini o'rgatish usullari to'g'risida tushuncha berish. 	<ul style="list-style-type: none"> ● sodda gap sintaksisini o'rgatish usullari haqida tasavvur hosil qilish; ● qo'shma gap sintaksisini o'rgatish usullarini amalda qo'llashga oid ko'nikma va malakalar hosil qilish. 	
Ta'lim berish usullari	Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat.	
Ta'lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.	
Ta'lim berish vositalari	O'quv qo'llanma, proyektor, tarqatmalar.	
Ta'lim berish sharoiti	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.	
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob.	

1.2. Laboratoriya mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
Tayyorgarlik bosqichi	1. Dars mavzusi uchun taqdimot slaydlarini tayyorlash. 2. Mavzuni o'rganishda foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxatini tuzish.	Tanishadi.
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Talabalar bilimini faollashtirish maqsadida savollar beradi.	Savollarga javob beradilar.
2. Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. «Power Point» dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi. 2.2. Sodda gap sintaksisini o'rgatish usullarini tushuntiradi. 2.3. Qo'shma gap sintaksisini o'rgatish usullari to'g'risida tushuncha beradi (1-ilova). 2.6. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida sodda gaplarni o'qitish mazmunini tushuntirib beradi.	Tinglaydilar, amaliy topshiriqlarni bajaradilar. Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.

<p>3. Yakuniy bosqich (10 daqiqa)</p>	<p>3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi. 3.2. Mashq va topshiriqlar ustida ishlash 3.2.2. Mustaqil ishlash uchun «Sodda gap sintaksisini o'rgatish, qo'shma gap sintaksisini o'rgatish» mavzusini taqdim etadi. Klaster.</p>	<p>Savollar beradilar. Vazifani yozib oladilar.</p>
---------------------------------------	--	---

Sodda gap sintaksisini o'rgatish

Fonetika, leksika, morfologiya, so'z yasashini o'rganish tilni o'rganishda qanchalik muhim bo'lsa, grammatikani o'rganish ham shunchalik muhimdir. Zero, grammatika tilning qurilishini ko'rsatadigan asosiy unsurdur. U so'zlarning so'z birikmasi va gap tarkibida o'zaro bog'lanishlarini izohlaydi, ya'ni tilning obyektiv amal qiladigan qonuniyatlarini mujassamlashtiradi.

Grammatikani o'rganishdagi qiyinchiliklar

1. Grammatik tushunchalarning abstraktligi.

Ma'lumki, bolalarda aniq konkret tafakkur mavjud bo'lib, ular so'z va predmetni yaxlit holda tasavvur etishadi. Albatta, bu bosqichda ham umumlashtirish bo'ladi masalan: Olma deganda bola faqat qizil yoki ko'k olmani emas, balki shu mevaga mansub bo'lgan barcha turdagi olmalarni ham nazarda tutadi. Grammatik ma'no esa yanada abstraktroqdir, masalan: ko'plik, son, kelishik kategoriyalari barcha otlarni qamrab oladi. Xuddi shuningdek, zamon, shaxs, mayil, nisbat kategoriyalari barcha fe'llarni qamrab oladi.

Odatda, so'zda predmetlilik nisbatan ochiqroq ko'rinib turadi. Grammatik kategoriyalarda esa bunday bog'lanish juda xiralashgan bo'ladi.

2. Grammatik shakllarning ko'p ma'noliligi.

Masalan: fe'ldagi o'zlik va majhullik nisbati bir xil ko'rinishga ega. Grammatik tushunchalarning amaliyotga tatbiqi bilan bog'liq kamchiliklar ancha ko'p uchraydi. Xususan, ega bilan kesimning shaxs va sondagi moslashuvi, boshqaruvli va moslashuvli so'z birikmalarining gap tarkibida qo'llanishida shunday xatolar uchraydi (besh nafar bolalar, oltita kitoblar).

Grammatika mazmunini o'rganish

Grammatika aslida boshlang'ich sinflardan boshlab o'rganiladi. Faqat u chog'da atamalar hamda grammatik kategoriya va shakllarning nazariy anglanishiga urg'u berilmaydi. Shunga qaramasdan til ta'limi sintaktik asosda olib boriladi. Bunda asosiy urg'u grammatik shakllarga qaratiladi. Grammatik ma'no esa ko'pincha e'tibordan chetda qoladi. Bu boradagi asosiy kamchiliklardan biri ta'lim mazmunining til materiallari bilan chegaralanib, o'quvchilar tomonidan bu materiallarning o'zlashtirilishi ikkinchi darajada qolib ketishi bilan belgilanadi. Biz bolalarga grammatik bilimlarni beramiz, ammo bu bilimlarni o'zlashtirishga oid aqliy faoliyat usullarini o'rgatmaymiz. Garchi o'quvchidan faol fikr yuritishni talab qilsak ham ayni shunday fikrlashga o'rgatmaymiz. Til faktlarini tahlil qilishni, grammatik hodisalarning asosiy xususiyatlarini bilib olish usullarini tartibga solmaymiz, ya'ni o'quvchini o'ziga kerak bo'ladigan fikrlash usullari bilan qurollantirmaymiz. Nega shunaqa? Sen nima uchun shunday deyapsan? tarzidagi savollar bilan bir qatorda sen qanday qilib shu xulosaga kelding? Buni qanday qilib bilib olding? singari savollarni ham berish o'rinli bo'ladi.

Grammatikani o'rganish prinsiplari

Grammatikani o'rganishda rivojlantiruvch ta'limning zamonaviy talablari quyidagi prinsiplarni talab qiladi:

- grammatikaning nutq o'stirish bilan aloqasi, grammatik nazariyaning nutq amaliyoti bilan yaxlitligi;
- grammatikani leksika, fonetika, so'z yasalishi, so'z turkumlari singari tilning turli qirralari bilan bog'lagan holda o'rganish;
- sintaksisni o'rganishda morfologiya bilan zich aloqadorlikni nazarda tutish ya'ni morfologiyani sintaksis asosida o'rganish.

Grammatikaning nutq o'stirish bilan aloqasi

O'quvchilar nutqini shakllantirishda grammatikaning o'rni nihoyatda beqiyosdir. Shuning uchun biz o'quvchilarga muloqot jarayonida so'z qo'llash qoidalariga va ohangga alohida e'tibor berishlari kerakligini o'rgatishimiz lozim. Chunki muloqot jarayonida nutqdagi ohangni noto'g'ri ifodalash tufayli tinglovchiga yetkazilayotgan ma'lumotning mazmuni mutlaqo o'zgarib ketishi mumkin. Buning uchun esa o'quvchi so'zning o'z va ko'chma ma'nosini to'g'ri izohlab berishi, tinish belgilarining vazifasini, gap qurilishlarini aniq va tushunarli qilib misollar bilan izohlab berishi lozim. O'quvchining

soʻz zaxirasi qanchalik koʻp boʻlsa, nutqi shunchalik ravon boʻladi. Shunda oʻquvchi ravon soʻzlash, fikrini toʻgʻri ifodalash, grammatik qoidalarni oʻz oʻrnida toʻgʻri qoʻllay bilish, aniq xulosa chiqara olish koʻnikmalariga ham ega boʻladi. Masalan: Mashinadan ikki bolali ayol tushdi. Mashinadan ikki bolali ayol tushdi. Avtobusdan semiz, sumkali kishi tushdi. Avtobusdan semiz sumkali kishi tushdi.

1-ilova

Qoʻshma gap sintaksisini oʻrgatish

Sintaksisning oʻrganish obyekti soʻz birikmasi va gapdir.

Amaliy mashgʻulotlarni oʻtkazishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish boʻyicha uslubiy koʻrsatmalar:

Amaliy mashgʻulotlarni samarali va yuqori saviyada oʻtkazish uchun talabalarning guruhlarda va oʻzaro hamkorlikdagi oʻqitish usullaridan keng foydalanish muhim hisoblanadi. Makroiqtisodiy koʻrsatkichlar, ularga erishish omillari hamda oldingi yillar bilan taqqoslash holatlarini guruhlariga ajragan holda, taqdimot koʻrinishida bayon etish muhimdir. Bunda Insert, grafik organayzerlar texnikasi, «T-sxema», kategoriyalar jadvali, «B/BH/BO» jadvalidan foydalanish tavsiya etiladi.

Muammoli vaziyatlar va ularning yechimini topishga qaratilgan holatlarda «Baliq skleti», «Harakatlarni yoʻnaltirish», «Nima uchun?» kabi usullardan foydalanish samarali hisoblanadi. Mashgʻulotlarning samaradorligini oshirish maqsadida videomaʼruza, multimedia vositalari, videoprojektor, flip-chat va boshqa texnik vositalarning qoʻllanilishi jarayonlarini oldindan texnologik xaritalarda rejalashtirib qoʻyilishi maqsadga muvofiq.

1-topshiriq. Bunda ikki sodda gapni *va, shuning uchun, shu sababli, chunki* bogʻlovchilari bilan birga bitta gapda birlashtirib qoʻllab koʻring.

1. Tong otdi. Atrof yorishdi.
2. Bahor keldi. Dalada ish qizgʻin.
3. Havo issiq. Biz yengil kiyindik.

2-topshiriq. Sodda gaplardan qoʻshma gaplar tuzing.

«Tong otdi va atrof yorishdi», «Bahor keldi, shuning uchun dalada ish qizgʻin», «Havo issiq, shu sababli yengil kiyindik».

3-topshiriq. Sodda va qoʻshma gaplarni qiyoslang va gap oxiridagi ohangni kuzating. Qoʻshma gapga izoh bering.

4-topshiriq.

To'liq matn yarating unda avval sodda gaplar, so'ngra shu gaplardan bog'lovchi vositalar ishtirokida qo'shma gaplar hosil qiling.

Namuna.

Tong yorishdi. Cho'pon bolaning «Hayda-a» degan ovozi yangradi. Nigora mashqlardagi topshiriqlarni tushunib bajardi. U «a'lo» baho oldi. Nigora mashqdagi topshiriqlarni tushunib bajardi, shuning uchun u «a'lo» baho oldi.

5-topshiriq. Sodda gaplarning o'qilishidagi ohangi bilan qo'shma gaplar ohangini solishtiring. Ularni farqi aniqlang.

«Qattiq izg'irin ko'tarildi-da, hech kim uydan chiqmay qo'ydi». «Yurtimizning bu kuni chiroyli, lekin ertasi, indini yana chiroyliroq, baxtliroq bo'ladi». «Bulbul gulzorni izlaydi, boyo'g'li esa xarobani ko'zlaydi». «Ro'paradagi g'orning bag'ridan qora tutun ko'tarildi va yerdan yo'tal tovushi eshitildi».

6-topshiriq. Har bir qo'shma gap tarkibidagi sodda gapning egasi va kesimini toping va ohangini izohlang. Ularning tarkibidagi sodda gaplar o'zaro qanday bog'langanligini tushuntirib bering.

7-topshiriq. Endi sinonim bog'lovchilar ustida ish olib boring. «Bolalar yig'ildi va musobaqa boshlandi». «Bolalar yig'ildi hamda musobaqa boshlandi». «Bolalar yig'ildi-yu, musobaqa boshlandi».

Bu gaplarni uchalasi ham qo'shma gap. Birinchi va ikkinchi qo'shma gaplarning sodda gaplari va, hamda bog'lovchilari orqali, uchinchi gap -yu yuklamasi orqali bog'langan.

Xulosa chiqaring. Bog'langan qo'shma gaplar tarkibidagi sodda gaplarni bog'lashga xizmat qiladigan bog'lovchilar har xil bo'lib, ba'zan -u, -yu,-da, yuklamalari, esa, bo'lsa fe'llari ham bog'lovchi vazifasida qo'llanishi mumkin.

1. Berilgan matndan bog'langan qo'shma gaplarni ajratib yozing.
2. Sintaktik tahlil.

Berilgan gapni ma'lum tartibda tahlil qiling.

9-topshiriq. Bog'langan qo'shma gapni quyidagi usulda tahlil qildiring:

1. Mazmuni.
2. Qo'shma gap tarkibidagi sodda gaplar va ularni bog'lovchi vositalar
3. Tinish belgilari.
4. Sodda gapdan birining sintaktik tahlili.

Namuna: «Gullar sargʻayar, ammo sargʻaymas goʻzal inson».

Berilgan gap darak maʼnosini bildiradi, ikki sodda gapdan tuzilgan, bogʻlangan qoʻshma gap; gullar sargʻayar – gapi ikkinchi sodda gap (sargʻaymas goʻzal) bilan «ammo» bogʻlovchisi yordamida bogʻlangan; zidlik mazmuni ifodalangan; zid bogʻlovchidan oldin vergul qoʻyiladi. Gullar sargʻayar – ikki bosh boʻlakli yigʻiq gap; egasi – gullar; bosh kelishikdagi ot orqali ifodalangan, nimalar? savoliga javob boʻladi. Sargʻayar – feʼli – kesimi nima qilar? savoliga javob boʻladi; tuzilishi – sodda; ega bilan shaxsda moslashgan. Lekin sonda moslashmagan: ega koʻplik, kesim birlik formada kelgan.

1. Berilgan sxemaga moslab gap topish.

A) _____ va _____.

B) _____ ham _____.

D) _____, lekin _____.

E) _____ yo _____.

F) Goh _____, goh _____.

2. Nuqtalar oʻrniga mazmun talab etgan bogʻlovchini qoʻyib koʻchirish.

Odam ham oʻsimlikga oʻxshab, oftobga intiladi, . . . uning oftobi odamdan koʻradigan mehr-oqibatidir.

1. Qor yogʻdi va yerlar oppoq boʻldi (ketma-ketlik).

2. Qor yogʻdi, lekin sovuq boʻlmadi (zidlik).

3. Dam qor yogʻadi, dam yomgʻir yogʻadi (navbatma-navbatlik).

3. Berilgan gaplarning bogʻlovchisini maʼnodagi bogʻlovchilar bilan almashtirish.

4. Qoʻshma gaplarni ishtirok ettirib matn yozish. Bogʻlangan qoʻshma gaplarni oʻtishda mustahkamlash darsida arra usulidan foydalaning. Bunda oʻquvchilar 5 ta guruhga boʻlinishadi. Har bir guruhga 2 tadan misol yozish topshiriladi. Ularning bittasi teng bogʻlovchi, ikkinchisi bogʻlovchi vazifasidagi yuklama yordamida tuzilgan boʻlishi lozimligi uqtiriladi. Bu topshiriqqa

1)..... va

2).....yu..... qoliplari chiziladi.

Har bir guruh oʻzlari tuzgan qoʻshma gapni aytib tushuntirib beradi. Keyingi topshiriqda har bir guruhga tarqatma beriladi. Gaplar ichidan oʻzlariga ajratilganini, yaʼni bogʻlangan qoʻshma gapning bir turini ajratib yozadilar.

Keyingi topshiriqda guruhlarga zigzag usulida «Oʻzbekistonda»

mavzusida bog‘lanishli matn tuzish topshiriladi. Ushbu topshiriqda matn yaratishda bog‘langan qo‘shma gaplarni qatnashtirishlari shart. Yana bir usulda guruhlar boshqa guruhga savol beradi va o‘z navbatida o‘zi ham boshqa guruhning savoliga javob beradi.

Ergash gapli qo‘shma gapni izohlashning eng qulay usuli uni bog‘langan qo‘shma gap bilan qiyoslashdir.

Hamma yig‘ildi va musobaqa boshlandi.

Hamma yig‘ilgach, musobaqa boshlandi.

Birinchi qo‘shma gap tarkibida sodda gaplar topilib, ularning teng huquqli ekanligi, teng bog‘lovchi orqali bog‘langanligi aniqlanadi.

Ikkinchi qo‘shma gap takibidagi birinchi sodda gapga ergashib unda ifoda qilingan ish-harakatning bajarilish paytini ko‘rsatib kelayotir. Shunga ko‘ra, ularning biri bosh gap, ikkinchisi ergash gap sanaladi. Bosh gapning mazmuniga qarab ergash gapga so‘roq berish mumkin. Musobaqa qachon boshlandi? Bu so‘roqqa ergash gap javob bo‘ladi. O‘qituvchi o‘quvchilarning fikrini umumlashtirib mavzuni yakunlaydi. Shunday qilib, ergash gapli qo‘shma gaplardan tuziladi. Bosh gapni yoki uning bir bo‘lagini izohlab kelgan gap esa bosh gap bo‘ladi.

Ergash gap ba‘zan bosh gapdagi birgina bo‘lakka tobe bo‘lishi mumkinligi bu bo‘lakning, odatda ko‘rsatish olmoshi bilan ifodalanishi ham izohlanishi kerak, chunki o‘quvchilar ayrim ergash gaplar uchun xos bo‘lgan o‘rinni yaxshi tushunib olmasalar ergash gaplarning turini aniqlashda chalg‘ishi mumkin. Ergash gapning xarakterli belgisi ergashtiruvchi bog‘lovchi orqali bosh gapga bog‘lanishidir. O‘qituvchi geyzer, klaster, kichik guruhlarda ishlash, galereya kabi usullar yordamida ergashtiruvchi bog‘lovchi yordamida ergashtiruvchi bog‘lovchi vazifasida keladigan yuklamalar (-mi, -da, -chi), ko‘makchilar uchun, sari, bilan, kabi), turli fe‘l shakllari (-ib, -gach, -guncha, -ar (-r)), -mas, -sa, -sin), kelishik ko‘shimchalari va nisbiy olmoshlar haqida to‘xtalib, ko‘proq misol berishi lozim. Ana shu bog‘lovchilar ko‘p vaqt ergash gapning o‘rmini belgilashga ham yordam beradi. Maktabda ergash gapli qo‘shma gaplarni o‘rgatish o‘quvchilarning tinish belgilariga oid malakalarini oshirish bilan birga, ularni nutq madaniyatini o‘stirishda muhim vosita hisoblanadi. Shuning uchun ergash gapli qo‘shma gaplarni tahlil qilish lozim va u quyidagicha o‘tkaziladi:

1. Ergash gapli qo'shma gaplar tarkibidagi sodda gaplarni toping.
2. Bosh va ergash gaplarni aniqlang.
3. Ergash gapning savoli, uni bosh gapga yoki bosh gapdagi qaysi bo'lakka bog'langanligini aniqlang.
4. Ergash gapning bosh gapga bog'lanish yo'li (vositasi).
5. Tinish belgilarini izohlang.

Maktabda ergash gap turlarini o'rgatishdan maqsad o'quvchilarning bog'lanishli nutqini o'stirishdir. Bunday nutq ko'nikmasi, odatda, grammatikadan o'tilgan nazariy ma'lumotlarni muntazam ravishda amalda qo'llash, mashg'ul qilib ko'rish orqali hosil qilinadi. O'qituvchi ergash gap yuzasidan olib borilgan mashg'ulotlarda ularning nutqdagi ahamiyatiga alohida e'tibor berishi zarur. Ergash gapning turlarini takrorlashda bog'li matnlardan ham foydalanish lozim. Dastlab, o'quvchilar tayyor matnlardan ergash gaplarni topib, turlarini aniqlashadi va ularni ishtirok ettirib, boshqa qo'shma gap tuzadilar.

Bog'lovchisiz qo'shma gapning sodda gaplari o'zaro bog'lovchilarsiz, intonatsiya yordamida birikadi. Bunday gaplar ixcham ifoda vositasi va ta'sirli nutq formasi hisoblanadi. Ularda har xil tinish belgilari qo'llanadi. Bu ohang bilan aloqador bo'ladi: Suv keldi, nur keldi (sanash); Suv keldi: nur keldi (sabab); Suv keldi (payt yoki o'xshatish).

Bog'lovchisiz qo'shma gaplarda ishlatiladigan tinish belgilarini intonatsiyaga bog'lab o'rgatish o'quvchilarning adabiy o'qishga bo'lgan havaslarini kuchaytiradi, bu sohada ular ma'lum darajada ko'nikma hosil qiladilar. Bog'lovchisiz qo'shma gap tarkibidagi sodda gaplar mazmun jihatdan qo'shma gap yoki ergashgan qo'shma gapga teng kelishi mumkin.

Bog'lovchisiz qo'shma gapning bog'langan va ergashgan qo'shma gaplarga o'xshash tomonlarini o'quvchilarga tushuntirish uchun bog'lovchilarni ishtirok ettirib gap tuzish va ularni bog'lovchisiz qo'shma gaplarga yoki ergash gapli qo'shma gapga aylantirish mashqlari o'tkaziladi. Berilgan gaplarning mazmuni, intonatsiyasini, tinish belgilarini kuzatadilar va bog'lovchili qo'shma gaplarning bog'lovchisiz qo'shma gapdan farqini bilib oladilar. Bunda o'quvchining chuqur va puxta bilim olishi esa o'qituvchidan katta kuch, mehnat, ijodkorlik talab etadi.

Yuqorida keltirib o'tilgan yangi pedagogik texnologiyada interfaol

usullardan tashqari o'quvchilar bilan kodoskopda va kompyuterda ishlash ham yaxshi samara beradi

Savol va topshiriqlar:

1. Darsda berilgan topshiriqlarga e'tibor bering: u qanday qismlardan tashkil topgan?

2. Dars maqsadi bilan tanishing. Uni yanada aniqroq ifodalashga urinib ko'ring.

3. Mavzuga oid savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqing.

4. Namunadan foydalanib, bitta mashg'ulot uchun ishlanma tayyorlang.

5. Ta'lim bosqichlarining qaysi dasturlarida qo'shma gap haqida ma'lumot berilgan, tushunchangiz qanday?

6. Umumta'lim ona tili dasturi haqida gapiring.

7. Dastur va darslikning o'zaro bog'liqligini tushuntiring.

4-mavzu	«Leksika haqida ma'lumot» mavzusida bir soatlik dars ishlanmasi tayyorlash
----------------	---

1.1. Ta'lim berish texnologiyasi

Mashg'ulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 12-15 nafargacha
Mashg'ulot shakli	Laboratoriya mashg'uloti
Mavzu rejasi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida «Leksika haqida ma'lumot» mavzusida bir soatlik dars ishlanmasi tayyorlash. 2. Bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlarni o'qitish usullari. 3. So'zlarning shakl va ma'no munosabatlariga ko'ra turlarini o'qitish usullari. 4. Xulosa.
O'quv mashg'ulotining maqsadi	Umumiy o'rta ta'lim maktablarida «Leksika haqida ma'lumot» mavzusida bir soatlik dars ishlanmasi tayyorlash bo'yicha umumiy tushuncha berish, amalda dars ishlanmasini yaratish.
Pedagogik vazifalar: <ul style="list-style-type: none"> ● «Leksika haqida ma'lumot» mavzusida bir soatlik dars ishlanmasining tarkibi va mazmuni haqida; ● Bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlarni o'qitish usullari haqida tushuncha berish; So'zlarning shakl va ma'no munosabatlariga ko'ra turlarini o'qitish usullari haqida ma'lumot berish. 	O'quv faoliyati natijalari: <ul style="list-style-type: none"> ● «Leksika haqida ma'lumot», «Bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlarni o'qitish» mavzusida bir soatlik dars ishlanmasi tayyorlay olish. ● «So'zlarning shakl va ma'no munosabatlariga ko'ra turlari» mavzularini o'qitishga oid ilk ko'nikmalarga ega bo'ladi.
Ta'lim berish usullari	Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat.
Ta'lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.
Ta'lim berish vositalari	O'quv qo'llanma, proyektor, tarqatmalar.
Ta'lim berish sharoiti	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob.

1.2. Laboratoriya mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> 1.1. Mavzuga doir bilimlar takrorlanadi. 1.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beradi. 	Savollarga javob beradilar. Tinglaydilar.
2. Asosiy bosqich (55 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> 2.1. «Power Point» dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy ma'lumotlar izohlanadi. 2.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollar beriladi. 2.3. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida «Leksika haqida ma'lumot» mavzusida bir soatlik dars ishlanmasi tayyorlashni tushuntiradi. 	Tinglaydilar, yozadilar. Savollarga javob beradilar. Bir soatlik dars ishlanmasi tayyorlashadi.

3. Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi. 3.2. Mustaqil ishlash uchun «Umumiy o'рта ta'lim maktablarida «Leksika haqida ma'lumot» mavzusida dars ishlanmasini tuzish topshiriladi.	Savollar beradilar. Vazifani yozib oladilar.
--------------------------------	---	--

Darsning maqsadi:

Ta'limiy: talabalarga leksika va imlo bo'yicha dars o'tish metodikasini o'rgatish.

Tarbiyaviy: talabalarning leksika va grafikadan olgan bilimlari orqali bog'lanishli nutq egalari bo'lishga erishish.

Rivojlantiruvchi: talabalarning mazkur mavzu yuzasidan dars o'tish metodikasi bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish va pedagogik faoliyatga tayyorlash.

Dars shakli: laboratoriya mashg'uloti.

Dars metodi: og'zaki, amaliy, ko'rgazmali.

Foydalaniladigan jihozlar va materiallar ro'yxati: DTS, dasturlar, darsliklar, o'quv qo'llanmalar, jurnallar, imloga oid didaktik tarqatmalar, rasmlar.

Asosiy mazmuni (qisqacha nazariy ma'lumotlar)

Dars o'tish yuzasidan talabalarga quyidagi metodik tavsiyalar beriladi.

O'zbek tili darslarida leksikologiya bo'limiga ajratilgan soat haqida ma'lumot berish. Umumiy o'рта ta'limning 5-sinfida 31 soat ajratilgan bo'lib, shundan 8 soati takrorlash va mustahkamlash, qolgan 23 soat dars leksikologiya bo'limini o'rganishga bag'ishlangan. Har bir tilda mavjud bo'lgan barcha so'zlar shu tilning lug'at tarkibi, ya'ni leksikasini tashkil qiladi. Demak, leksika tilning so'z boyligi, lug'at tarkibi haqidagi ta'limotdir.

Leksikologiyaning tarkibiy qismlaridan biri etimologiya bo'lib, yunoncha etimon (haqiqat) va logos fan elementlaridan tuzilgan. Etimologiya so'zlarning, ayniqsa, yasama so'zlar va olinma so'zlarning qaysi qismlardan hosil bo'lganligini izohlaydi. Ana shu xususiyatiga ko'ra etimologiya so'zning tovush tomonini ham, ma'no tomonini ham hisobga oladi va uni tarixiy jihatdan tahlil qiladi.

Leksikologiyaning yana bir bo'limi leksikografiya bo'lib, yunoncha lexis (so'z) va grapo (yozaman) so'zlaridan hosil bo'lgan. Leksikografiyada so'zlarni to'plash, ularni ma'lum tartib asosida (ko'pincha alfavit tartibida) joylashtirib, turli lug'atlar tuzish bilan

shug‘ullanadi.

Iboralar haqidagi ta‘limot frazeologiya bo‘lib, u frazeologik birliklarni o‘rganadi.

Leksikologiya hamda frazeologiya tilning lug‘at boyligini o‘rganuvchi nazariy qismlar, leksikografiya esa ularning amaliy qismi hisoblanadi.

Ishni bajarish tartibi: Talabalar bu bo‘limning har bir mavzusi va undagi mashq hamda topshiriqlar bilan tanishib borishlari shart. Talabalar darslik bilan ishlash jarayonida o‘quvchilarga beriladigan savol va topshiriqlarni mustaqil ravishda bajaradilar. Shu asosda dars ishlanmasini tayyorlaydilar, ko‘rgazmali qurol va turli didaktik materiallardan foydalanadilar.

Topshiriqlar: Talabalarga mustaqil ravishda leksikologiya bo‘limi yuzasidan so‘zning o‘z va ko‘chma ma‘nosi, ma‘nodosh so‘zlar, uyadosh so‘zlar, qarama-qarshi ma‘noli so‘zlar, shakldosh so‘zlar, talaffuzi yaqin, ma‘nosi farq qiluvchi so‘zlar tarixiy so‘zlar, yangi va eskirgan so‘zlar, kasb-hunarga oid so‘zlar, shevaga xos so‘zlar, atamalar, olinma so‘zlar, ibora va tasviriy ifodalardan biriga mustaqil ravishda bir soatlik dars ishlanmasini tayyorlash topshiriladi.

Esda tuting

«**Leksikologiyaning obyekti** – tilning lug‘at boyligi, leksik tizim.

Lug‘aviy birliklar – so‘z va iboralar (leksema va frazemalar).

Lisoniy omillar (lingvistik faktorlar) – tilning strukturaviy va sistemaviy xususiyatlaridan kelib chiqadigan omillar.

Nolisoniy omillar (ekstralingvistik faktorlar) – til taraqqiyotiga (shu jumladan, leksik tizim rivojiga) tashqaridan ta‘sir o‘tkazuvchi omillar: ijtimoiy-siyosiy tuzum, psixologiya, urf-odatlar, ilmiy-texnikaviy taraqqiyot, adabiyot, san‘at va boshqalar.

Umumiy leksikologiya – leksikologiyaning barcha (yoki ko‘pchilik) tillar lug‘at boyligi taraqqiyotiga xos umumiy qonuniyatlarni aniqlash va yoritish bilan shug‘ullanuvchi turi.

Tavsifiy leksikologiya – ayrim olingan bir tilning lug‘at boyligini shu til leksikasining avvalgi taraqqiyoti bilan bog‘lamay o‘rganadigan leksikologiya.

Tarixiy leksikologiya – ayrim olingan bir tilning lug‘at boyligini tarixiy taraqqiyot jarayoni bilan bog‘lab o‘rganadigan leksikologiya.

Semasiologiya – leksik birliklarning semantik tarkibi va u bilan bog‘liq masalalarni o‘rganuvchi soha.

Onomasiologiya – leksik birliklarni nomlash va tushuncha anglatish prinsipi hamda qonuniyatlari haqida ma'lumot beruvchi soha.

Etimologiya – tilshunoslikning so'z va morfemalarining kelib chiqishini o'rganuvchi bo'lim» (H. Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2-kitob - Toshkent, 2008, 6-bet).

Nazorat (hisobot, taqdimot) shakli: talabalar mavzu bo'yicha olgan bilimlarini amalda sinab ko'radilar. Ularning o'tilgan mavzuni yangi mavzu bilan bog'liqliqni ta'minlay olishlari savol-javob orqali amalda sinab ko'riladi.

«Leksikologiya»ni o'rganishda so'zning o'z va ko'chma ma'nosini farqlash, ko'p ma'noli, ma'nodosh, uyadosh, shakldosh zid ma'noli, paronim so'zlar ustida ishlash o'quvchi so'z boyligini oshirish va boyitishga, nutqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Yosh avlod qalbida o'z ona tili bilan faxrlanish, unga muhabbat hissini tarbiyalaydi. Namuna:

1-topshiriq. Quyida berilgan gaplarni o'qing. **Bosh** so'zi qaysi ma'noda ekanligini aniqlang va sharhlang.

- 1.1. Bolaning **boshi** og'ridi.
- 1.2. Botirning **boshi** yaxshi ishlaydi.
- 1.3. Urushda qancha bahodirlarning **boshi** ketdi.
- 1.4. Fermerni **o'n bosh** qora mol berildi.

2-topshiriq. Gaplarni o'qing. Qaysi gap o'z ma'nosida, qaysisi ko'chma ma'noda ishlatilganini ayting.

Navoiy **asarlarini** o'qiyman – **Navoiyni** o'qiyman.

Abdulla Oripov **she'rlaridan** yod oldim – **Abdulla Oripovdan** yod oldim.

Samovardagi suv qaynadi – Samovarda o'tirdik, choyxo'rlik qildik.

Ona tili darslarida lingvopsixologik topshiriqlar ustida ishlash aqliy faoliyatni rivojlantiradi, talabalarda diqqat, xotira, tafakkur kabi intellektual qobiliyatlarni o'stiradi, mustaqil va ijodiy izlanishga o'rgatadi.

Savol va topshiriqlar:

1. Dars ishlanmasiga e'tibor bering: u qanday qismlardan tashkil topgan?

2. Dars maqsadi bilan tanishing. Uni yanada aniqroq ifodalashga urinib ko'ring.

3. Mavzuga oid savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqing.

4. Vaqt taqsimotini alternativ tarzda bo'lishga harakat qiling.
5. Namunadan foydalanib, bitta mashg'ulot uchun ishlanma tayyorlang.
6. Mavzuga mos test bankini yarating.
7. Umumta'lim maktabi va kasb-hunar kollejlari ona tili dasturidagi uzviylik haqida gapiring.
8. Dastur va darslikning o'zaro bog'liqligini tushuntiring.
9. Oquvchilarning lug'at boyligini oshirish deganda birinchi navbatda so'z miqdorining ko'payishi, ya'ni yangi so'zlarni o'zlashtirish tushuniladi. Uning qanday amalga oshirilishi haqida gapirib bering.
10. Bir so'zning yangi ma'nolarini o'rganish ham lug'at boyligining oshishiga olib keladi. Shu yo'nalishga oid mashq namunalarini tuzing.
11. Oquvchi lug'at boyligining ko'rsatkichlaridan yana biri ularning mavjud so'z zahiralaridan amalda faol foydalana olishlari bilan bog'liq. O'quvchini shunday harakatga undaydigan mashq va topshiriqlar tizimini ishlab chiqing.
12. So'zlarning o'zaro birika olishi prinsipi eng kichik kontekstda – so'z birikmalarida so'zlarning berilishini nazarda tutadi. Bu prinsip so'zlarni o'zaro biriktirish (moslashuv, boshqaruv) ko'nikmalarining avtomatlashuviga olib keladi. U esa o'quvchining gap tuzish jarayonlarini ham tezlashtiradi. So'zdan ko'ra so'z birikmasidan gap tuzishga o'tish bog'lanishli nutq yaratish masofasini ko'proq qisqartiradi. Mazkur maqsadga xizmat qiladigan topshiriqlar tizimini ishlab chiqing.

5-mavzu	Fonetika, orfografiya, grafika bo'limlari yuzasidan, munozara uyushtirish. Umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari darsliklaridagi til bo'limi yuzasidan bahs-munozara
----------------	--

1.1. Ta'lim berish texnologiyasi

Mashg'ulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 12-15 nafargacha	
Mashg'ulot shakli	Laboratoriya mashg'uloti	
Mavzu rejasi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Fonetika, orfografiya, grafika bo'limi yuzasidan, munozara uyushtirish. 2. Umumiy o'rta ta'lim maktab darsliklaridagi til bo'limi yuzasidan bahs-munozara. 3. Akademik litsey darsliklaridagi til bo'limi yuzasidan bahs-munozara. 4. Kasb-hunar kollejlariida ona tili o'qitish kursining tarkibi va mazmuni. 5. Xulosa. 	
O'quv mashg'ulotining maqsadi	Fonetika, orfografiya, grafika bo'limi yuzasidan, munozara uyushtirish. Umumiy o'rta ta'lim maktab darsliklaridagi til bo'limi yuzasidan bahs-munozara bilan yaqindan tanishtirish.	
Pedagogik vazifalar:	O'quv faoliyati natijalari:	
<ul style="list-style-type: none"> ● umumiy o'rta ta'lim maktab darsliklaridagi mazkur til bo'limlari to'g'risida tushuncha berish; ● akademik litsey darsliklaridagi mazkur til bo'limlari bilan tanishtirish. 	<ul style="list-style-type: none"> ● mavzuga oid tegishli tushunchaga ega bo'lishadi; ● mavzuga bog'liq holda bahs-munozara tashkil qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi. 	
Ta'lim berish usullari	Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat.	
Ta'lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.	
Ta'lim berish vositalari	O'quv qo'llanma, proyektor, tarqatmalar.	
Ta'lim berish sharoiti	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.	
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob.	

1.2. Laboratoriya mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> 1.1. Dars ishlanmasi taqtimoti (1-ilova). 1.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beradi. 	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar.

2. Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Umumiy oʻrta taʼlim maktab darsliklaridagi tegishli boʻlimlar mazmuni bilan tanishtiradi. 2.2. Akademik litsey darsliklaridagi tegishli til boʻlimlari yuzasidan bahs-munozara uyushtiradi. 2.3. Kasb-hunar kollejlari ona tili oʻqitish kursining tarkibi va mazmunini tahlil qiladi.	Tinglaydilar, yozadilar. Tinglaydilar, yozadilar. Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1. Mavzu boʻyicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi. 3.2. Mustaqil ishlash uchun «Fonetika, orfografiya, grafika boʻlimi yuzasidan munozara uyushtirish» mavzusini taqdim etadi.	Savollar beradilar. Vazifani yozib oladilar.

1-ilova

Darsning maqsadi:

Taʼlimiy: talabalarga fonetika, imlo, grafika boʻyicha dars oʻtish metodikasini oʻrgatish.

Tarbiyaviy: talabalarning fonetika, imlo va grafikadan olgan bilimlari orqali bogʻlanishli nutq egalari boʻlishga erishish.

Rivojlantiruvchi: talabalarning mazkur mavzu yuzasidan dars oʻtish metodikasi boʻyicha bilim, koʻnikma va malakalarini shakllantirish va pedagogik faoliyatga tayyorlash.

Dars shakli: laboratoriya mashgʻuloti.

Dars metodi: ogʻzaki, amaliy, koʻrgazmali, muammoli taʼlim.

Foydalaniladigan jihozlar va materiallar roʻyxati: DTS, dasturlar, darsliklar, oʻquv qoʻllanmalar, jurnallar, imloga oid didaktik tarqatmalar, rasmlar.

Asosiy mazmuni (qisqacha nazariy maʼlumotlar):

Umumiy oʻrta taʼlim maktablari, oʻrta maxsus va kasb-hunar kollejlari tizimidagi ona tili mashgʻulotlarida asosiy eʼtibor oʻquvchilardagi ijodiy fikr mahsulini mustaqil va izchil bayon etishga, soʻz boyligini oshirish va matn yaratish koʻnikmalarining shakllantirilishiga qaratilishi lozim.

Oʻquvchi har bir mashgʻulotda mustaqil va ijodiy ishlashi, tilning mavjud imkoniyatlaridan unumli foydalanishi, soʻz boyligini oshirishi, soʻzning maʼnosi, urgʻusi, mohiyatiga qarab oʻz nutqida

qo'llashi, ravon va aniq so'zlash malakasini egallashi darkor.

Masalan, fonetika bo'limini o'rganishda o'quvchilar so'z boyligini oshirishga qaratilgan mustaqil ishlardan namunalar keltiramiz:

1-topshiriq. ...il,...ul,...ol so'zlari oldiga bir undosh qo'shib, yangi so'zlar yasang.

Bil, dil, jil, zil, yil, nil, sil...

Bul, gul, kul, pul, tul, shul, qul...

Bol, lol, mol, tol, fol, pol, hol, qol xol.... kabi.

2-topshiriq. Hosil bo'lgan so'zlarning ma'nodosh va uyadoshlarini toping va ular ma'nosining o'zaro o'xshash va farqli tomonlarini sharhlang.

Namuna: **bil** — o'rgan, izlan, top..; **bul** — shul, o'shal; **bol** — asal, **hol** — holat, ahvol, kayfiyat...v.h.

So'zlarning ma'nolarini sharhlash — o'quvchi nutqiy malakasining mustahkamlanishi va intensiv suratda rivojlanishiga olib keladi.

3-topshiriq. Talabalar o'zlari badiiy asarlardan topgan so'zlar ishtirokida so'z birikmalari hosil qiladilar, gap tuzadilar, matn yaratib, turli didaktik tarqatma materiallar, ko'rgazmali qurollar, jadvallar tayyorlaydilar. Ona tili mashg'ulotlarida bunday topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, darsda faol qatnashishga undasa, o'qituvchiga o'quv jarayoniga musobaqa ruhini kiritishda ko'makchi bo'ladi.

O'quvchilarda faollikni amalga oshirishda ular olgan nazariy va amaliy bilimni qo'llashda mustaqil ravishda badiiy matnlardan so'z va uning turli ma'nolarini izlab topish vazifa qilib beriladi. Bu orqali o'quvchilarda ona tili ta'limi tizimini takomillashtirish, ularning bilish faoliyatini, ijodiy mustaqilligini tarbiyalash vazifasi bajariladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejarida fonetika va imloni yanada chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiq. Bu esa o'quvchilarda turli timsoliy belgilar, rangli jadvallar, lingofon, magnitofon, diktofon, radio va televideniye ko'rsatuvlari, o'quv-o'rgatuv texnikasining so'nggi yutuqlari: kompyuter, multimedia, kodoskop, videooko singlarlardan unumli va samarali foydalanish talabani ijodiy va nutqiy barkamolligini ta'minlash, ma'naviy dunyoqarashini kengaytirishga shart- sharoit yaratadi.

Ona tilidan zamonaviy darslik va o'quv qo'llanmalari takrorlash, umumlashtirish, egallangan bilimlarni mustahkamlashga qaratilgan

fonetika va imloga oid jadvallar, kompyuterda ishlashga yo‘naltirilgan dasturlar, fikrlash jarayonini jadallashtirishga qaratilgan turli va rang-barang o‘quv topshiriqlari, ijodiy tafakkur doirasini kengaytiruvchi savol, topshiriq va boshqotirmalar bilan boyitilishi maqsadga muvofiq.

Ishni bajarish tartibi: bajarilgan vazifalarni yozma shaklda topshirish.

Topshiriqlar: mustaqil ravishda mavzuga oid dars ishlanmalar tayyorlash.

Nazorat (hisobot, taqdimot) shakli: bir soatlik dars ishlanmasi tayyorlash va uning taqdimoti.

Darsning yakunlovchi qismida talabalar o‘zlashtirgan bilimlar umumlashtiriladi va xulosalanadi.

Savol va topshiriqlar:

1. Umumiy o‘rta ta‘lim maktab darsliklaridagi fonetika, orfografiya, grafika bo‘limlari yuzasidan, munozara uyushtiring.

2. Akademik litsey darsliklari tarkibi va mazmuni haqida munosabat bildiring.

3. Kasb-hunar kollejlari ona tili o‘qitish kursining fonetika, orfografiya, grafika bo‘limlarining tuzulishi yuzasidan bahs-munozara uyushtiring.

4. Dars rejasiga e‘tibor bering: u qanday qismlardan tashkil topgan?

5. Dars maqsadi bilan tanishing. Uni yanada aniqroq ifodalash uchun nimalarni qo‘shgan bo‘lar edingiz?

6. Mavzuga oid savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqing.

7. Vaqt taqsimotini alternativ tarzda bo‘lishga harakat qiling.

8. Namunadan foydalanib, bitta mashg‘ulot uchun dars rejasini tayyorlang.

9. Mavzuga mos test bankini yarating.

10. To‘g‘ri talaffuzni mustahkamlash uchun kichik hajmli she‘rlar, topishmoq, maqol, tez aytishlardan foydalanish usuli juda qo‘l keladi. Ayrim unli va undosh tovushlar talaffuzi va imlosiga yordam beradigan matnlar tanlang va ular uchun topshiriqlar tizimini ishlab chiqing.

11. Sizingcha o‘quvchilar so‘z va fonetik pozitsiyalarni talaffuz qilishga qiynalishadi? Nima uchun? Ular qanday bartaraf etiladi?

6-mavzu	Grammatika bo'limlari bo'yicha: morfologiya, sintaksis bo'limidan «Uyushiq bo'laklar» mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzish
----------------	---

1.1. Ta'lim berish texnologiyasi

Mashg'ulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 12-15 nafargacha	
Mashg'ulot shakli	Laboratoriya mashg'uloti	
Mavzu rejasi	<p>1. Grammatika bo'limlari bo'yicha: morfologiya, sintaksis bo'limidan «Uyushiq bo'laklar» mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzish.</p> <p>2. Morfologiya bo'limidan «so'z turkumlari» mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzish.</p>	
O'quv mashg'ulotining maqsadi	Grammatika bo'limlari bo'yicha: morfologiya, sintaksis bo'limidan "Uyushiq bo'laklar" mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzish bilan yaqindan tanishtirish.	
Pedagogik vazifalar:	O'quv faoliyati natijalari:	
<ul style="list-style-type: none"> ● grammatika bo'limlari bo'yicha: morfologiya, sintaksis bo'limidan «Uyushiq bo'laklar» mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzish to'g'risida tushuncha berish; ● morfologiya bo'limidan «so'z turkumlari» mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzish haqida ma'lumot berish. 	<ul style="list-style-type: none"> ● grammatika bo'limlari bo'yicha: morfologiya, sintaksis bo'limidan «Uyushiq bo'laklar» mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi sharhlab beradi; ● Morfologiya bo'limidan «so'z turkumlari» mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzishni aytib beradi. 	
Ta'lim berish usullari	Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat.	
Ta'lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.	
Ta'lim berish vositalari	O'quv qo'llanma, proyektor, tarqatmalar.	
Ta'lim berish sharoiti	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.	
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob.	

1.2. Laboratoriya mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	<p>1.1. Talabalarga mavzuning asosiy mohiyati bilan tanishtiruvchi adabiyotlarni tavsiya qiladi.</p> <p>1.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beradi.</p>	<p>Tinglaydilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar.</p>

<p>2. Asosiy bosqich (55 daqiqqa)</p>	<p>2.1. «Power Point» dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi.</p> <p>2.2. Grammatika bo'limlari bo'yicha: morfologiya, sintaksis bo'limidan «Uyushiq bo'laklar» mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzish to'g'risida tushuncha berish.</p> <p>2.3. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollar beriladi.</p>	<p>Tinglaydilar, yozadilar.</p> <p>Tinglaydilar, yozadilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar.</p>
<p>3. Yakuniy bosqich (10 daqiqqa)</p>	<p>3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi.</p> <p>3.2. Mustaqil ishlash uchun mavzu yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzish topshiriladi.</p>	<p>Savollar beradilar.</p> <p>Vazifani yozib oladilar.</p>

Uyushiq bo'laklarda finish belgilari

1. Vergul qo'yilmaydi:

_____ va _____
 _____ ham _____
 _____ hamda _____
 _____ bilan _____
 _____ yo _____
 _____ yoki _____
 _____ -u(-yu) _____

2. Vergul qo'yiladi:

_____ , _____
 _____ , ammo _____
 _____ , lekin _____
 _____ , biroq _____
 _____ emas, _____
 _____ -da, _____
 yoki _____ , yoki _____
 na _____ , na _____
 ba'zan _____ , ba'zan _____
 na _____ , na _____
 goh _____ , goh _____
 ham _____ , ham _____
 bir _____ , bir _____
 yo _____ , yo _____

Mazkur qoliplarga mos tushadigan gaplar tuzing

3. Umumlashtiruvchi soʻz – uyushiq boʻlak; uyushiq boʻlaklar – umumlashtiruvchi soʻz

Topshiriqlar:

1. Dars rejasiga eʼtibor bering: u qanday qismlardan tashkil topgan?
2. Uyushiq boʻlaklar haqida umumiy maʼlumot bering.
3. Uyushiq boʻlaklarda tinish belgilarining qoʻllanilishi haqida qanday maʼlumotga egasiz?
4. Gapning qaysi boʻlaklari uyushib keladi. Misollar keltiring.
5. Uyushiq boʻlaklarning gapda va nutqda tutgan oʻrnini izohlab bering.
6. Ushbu mavzu yuzasidan test bankini yarating.
7. Sintaksisni oʻrganish jarayonida shakllantiriladigan koʻnikma va malakalar:
 - nutqda sinonim soʻz birikmalarini qoʻllay olish;
 - boshqaruv, bitishuv va moslashuv qoidalariga muvofiq tarzda soʻz birikmalarini toʻgʻri tuza olish;
 - soʻz birikmalarini muloqot vaziyati va kommunikativ maqsadga muvofiqligiga koʻra gap tuzishda qoʻllay olish;
 - soʻz birikmalari va gaplarni sintaktik tahlil qila olish.
 - sodda va qoʻshma gaplarni va ularning turlarini ajrata olish;
 - nutqda sintaktik sinonimiyadan foydalana olish;
 - qoʻshma gaplarni sodda gaplarga va sodda gaplarni qoʻshma gaplarga aylantira olish;
 - gaplarni tuzishda ajratilgan bolaklardan, uyushiq boʻlaklardan foydalana bilish;
 - adabiy til meʼyorlariga mos holda sodda va qoʻshma gaplarni tuza olish;
 - sodda va qoʻshma gaplarni tahlil qila olish;
 - tinish belgilarining qoʻllanishini asoslab bera olish.

7-mavzu	Gap va uning tuzilishiga ko'ra turlarini o'tish jarayonida matn ustida ishlash. O'zga gap. Ko'chirma gapda tinish belgilarining qo'llanilishi. Nutq uslublari yuzasidan ko'rgazmalar tayyorlash
----------------	--

1.1. Ta'lim berish texnologiyasi

Mashg'ulot vaqti 80 daqiqa	Talabalar soni 12-15 nafargacha	
Mashg'ulot shakli	Laboratoriya mashg'uloti	
Mavza rejasi	1. Gap va uning tuzilishiga ko'ra turlarini o'tish jarayonida matn ustida ishlash. 2. O'zga gap. Ko'chirma gapda tinish belgilarining qo'llanilish usullari. 3. Nutq uslublari yuzasidan ko'rgazmalar tayyorlash usullari. 4. Xulosa.	
O'quv mashg'ulotining maqsadi	Gap va uning tuzilish turlarini o'tish jarayonida matn ustida ishlash. O'zga gap. Ko'chirma gapda tinish belgilarining qo'llanilishi. Nutq uslublari yuzasidan ko'rgazmalar tayyorlash bilan yaqindan tanishtirish.	
Pedagogik vazifalar:	O'quv faoliyati natijalari:	
<ul style="list-style-type: none"> ● gap va uning tuzilish turlarini o'tish jarayonida matn ustida ishlash to'g'risida tushuncha berish; ● o'zga gap. Ko'chirma gapda tinish belgilarining qo'llanilish usullari haqida ma'lumot berish. 	<ul style="list-style-type: none"> ● gap va uning tuzilish turlarini o'tish jarayonida matn ustida ishlash mavzusini sharhlab beradi; ● o'zga gap. Ko'chirma gapda tinish belgilarining qo'llanilish usullarini aytib beradi. 	
Ta'lim berish usullari	Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat.	
Ta'lim berish shakllari	Ommaviy, jamoaviy, individual.	
Ta'lim berish vositalari	O'quv qo'llanma, proyektor, tarqatmalar.	
Ta'lim berish sharoiti	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya.	
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob.	

1.2. Laboratoriya mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ishlash bosqichlari, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning maqsadi bilan tanishtiradi. 1.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beradi.	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar.

2. Asosiy bosqich (55 daqiqa)	<p>2.1. «Power Point» dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi.</p> <p>2.2. Gap va uning tuzilishiga ko'ra turlarini o'tish jarayonida matn ustida ishlash to'g'risida tushuncha beradi.</p> <p>2.3. O'zga gap. Ko'chirma gapda tinish belgilarining qo'llanilishini tushuntiradi.</p> <p>2.4. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollar beradi.</p>	<p>Tinglaydilar, yozadilar.</p> <p>Tinglaydilar, yozadilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar.</p>
3. Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	<p>3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, yakunlovchi xulosa qiladi.</p> <p>3.2. Mustaqil ishlash uchun «Gap va uning tuzilishiga ko'ra turlari»ni o'tish jarayoni uchun ko'rgazmali qurollar tuzishni topshiradi.</p>	<p>Savollar beradilar.</p> <p>Vazifani yozib oladilar.</p>

Topshiriq. Quyidagi dars ishlanmasini Toshkent shahar Mirzo Ulugbek tumanidagi 112-maktab o'qituvchisi Muborak Mirzarahimova tuzgan. Uni diqqat bilan o'qib chiqing:

**Faqat ohang vositasida bog'langan
qo'shma gaplar mavzusida bir soatlik dars ishlanma**

Darsning uslubi: Modul (andozali) usuli.

Darsning maqsadi: O'quvchilarni o'z fikrini aniq, to'g'ri va ifodali bayon etishga o'rgatish, matndagi fikrni yozuvchi bayon etganidek tushunishni o'rgatish.

Dars jihozi:

1. Texnik vositalar: audio kassetalar, kompyuter, kodoskop.
2. Ko'rgazmalar: ohang vositasida bog'langan qo'shma gaplar, rasmlar, 9-sinf ona tili darsligi, Said Ahmadning «Ufq», Malik Murodovning «Oltin sandiq ochildi», Abdulla Qodiriyning «O'tkan kunlar», Tursunoy Sodiqovanning «Hazrati ayol», «Mehr qolur», Matlabbeka Ulug'bek qizining «Hikmatlar guldastasi» hamda Shavkat Rahmonning «Saylanma» kitoblari.

Darsning shiori: O'qib olinadigan boshi – tildir.

Guruhlarning shiori:

1. Gap – fikrning surati.
2. Yaxshi nutq – rang-barang gulzorga o'xshaydi.

3. Shirin soʻz – inson qalbining chirogʻi.
4. Magʻzi butun suhbat – odamni fikrlashga undaydi.
(Matlabbeka Ulugʻbek qizi, «Hikmatlar guldastasi»).

Mana, oʻlkamizga Navroʻzi olam kirib keldi. Atrof xushboʻy gullar ifori bilan burkandi. Shu bois, biz ham bugungi darsimizga toʻrtta savatda goʻzal gullar namunasidan: chinnigullar, lolalar, binafsha va moychechaklar guldastasini keltirdik.

Aziz oʻquvchilar! Savatdagi gullardan yoqtirganingizni tanlab, shu gul qoʻyilgan stol atrofiga oʻtiring. Guruhingiz nomi ham ushbu gul nomi bilan ataladi. Dars jarayonida toʻgʻri javobingiz uchun bu gullardan terib, baho kartochkalarigizni yigʻasiz.

Bugungi darsimiz «Faqat ohang vositasida bogʻlangan qoʻshma gaplar» mavzusi ustida boradi. Har biringiz quyidagi modul dasturi bilan tanishib, darsga tayyorgarlik koʻring.

15-maktabning 9-sinf uchun «Ona tili»dan «Faqat ohang vositasida bogʻlangan qoʻshma gaplar» mavzusi yuzasidan oʻquvchilarning kichik guruhlarida oʻzaro hamkorlikda ishlashga moʻljallangan modul usuli.

Modulning didaktik maqsadi: Siz oʻquvchilar kichik guruhda hamkorlikda mustaqil ishlab, ohang vositasida bogʻlangan qoʻshma gaplarda tinish belgilarining vazifasini, xususiyatlarini bilishingiz, nutqiy tafakkuringizni kengaytirishingiz, nutq va muloqot madaniyatingizni rivojlantirishingiz zarur.

№	<i>Oʻquvchilar oʻzlashtirishi lozim boʻlgan oʻquv materialiga oid topshiriqlar.</i>	<i>Topshiriqlarni bajaring</i>	<i>Baho</i>
1	<p>Maqsad: faqat ohang vositasida bogʻlangan qoʻshma gaplarning xususiyatlarini oʻrganish.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Darslikdagi matnni diqqat bilan oʻqib, tegishli mashqda berilgan qoʻshma gaplar tarkibidagi sodda gaplarni va ularni oʻzaro bogʻlayotgan vositalarni aniqlang. 2. Magnit lentasidan berilgan matnga yozma va ogʻzaki izoh bering. 3. Oʻtgan mavzuni takrorlash uchun kompyuterda test ishleng. 	<p>Oʻquvchilar guruhi bilan hamkorlikda ishleng.</p> <p>Kompyuterdan toʻgʻri foydalaning.</p>	<p>Oʻz faoliyatingizni baholab boring.</p>

II	<p>Maqsad: faqat ohang vositasida bog'langan qo'shma gaplarning xususiyatlarini o'rganish.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Darslikdagi matnni diqqat bilan o'qib, tegishli mashqda berilgan qo'shma gaplar tarkibidagi sodda gaplarni va ularni o'zaro bog'layotgan vositalarni aniqlang. 2. Magnit lentasidan berilgan matnga yozma va og'zaki izoh bering. 3. O'tgan mavzuni takrorlash uchun kompyuterda test ishlang. 	<p>O'quvchilar guruhi bilan hamkorlikda ishleng.</p> <p>Kompyuterdan to'g'ri foydalaning.</p>	<p>O'z faoliyatingizni baholab boring.</p>
III	<p>Maqsad: og'zaki nutqni rivojlantirish, mavzuga ijodkorlik bilan yondashish.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Adabiyotlardan topilgan qo'shma gaplar tarkibidagi tinish belgilarini yordamchi so'zlar bilan almashtiring. 2. Badiiy adabiyotdan tayyor matnni toping va uni ifodali o'qib, tinish belgilari o'rnini sxemada belgilang. 3 Yozuv taxtasida berilgan gaplarni ijodkorlik bilan to'ldiring. 	<p>Tezkorlik bilan ishleng.</p> <p>Adabiyotlardan foydalaning.</p> <p>Trening usulida guruh bilan ishleng.</p>	<p>O'z kuchingizni sinab boring.</p>
IV	<ol style="list-style-type: none"> 1. Modulni yakunlash! Modulning didaktik maqsadini o'qing. 2. Siz moduldan ko'zlangan maqsadga erishdingizmi? Qay darajada? 3. O'quv materialini o'zlashtirishga nima yordam berdi va nima xalaqit berdi? 4. Qaysi topshiriq tushunarsiz bo'lib qoldi? Dars davomidagi faoliyatingizni baholang. 5. Uyga vazifa: belgilangan mashq. Har bir berilgan tinish belgisiga ikkitadan qo'shma gap tuzib matn tuzing. 	<p>O'z fikringizni bayon eting.</p> <p>Guruh sardori faoliyatingiz haqida o'qituvchiga hisobot tayyorlaydi.</p>	<p>Umumiy bahoni hisoblab chiqing.</p>

Aziz o‘quvchilar! Qo‘lingizdagi modul bilan tanishib chiqdingiz. Topshiriqlarni bajarishda vaqtdan unumli foydalaning. Yozma nutqda tinish belgilarining ahamiyati katta. Tinish belgilari o‘z o‘rnida ishlatilmasa, gapning mazmuni ham, sintaktik tuzilishi ham o‘zgarib ketadi. Tinish belgilari yozma nutq mohiyatini yaxshi tushunishni ta’minlaydi. Yozuv taxtasidagi misollarni o‘qib, ma’nosini tushuntirib bering:

1. Sen katta bola emassan.

(Kichkintoyga uning kichikligi ta’kidlayapti)

2. Sen katta, bola emassan.

(O‘smirga endi kichik bola emasligi ta’kidlayapti)

3. Solining kelgani rost, emas yolg‘on.

(Rost so‘zidan keyin qo‘yilgan vergul Solining kelganini bildirishga xizmat qilyapti, ishontiryapti)

4. Solining kelgani rost emas, yolg‘on.

(Bu gapda vergul joyini o‘zgartirib, gapning yolg‘onligini ta’kidlayapti).

O‘qituvchi: Men ham darsni Afandi latifasidan boshlasam: Afandi bir kuni gaplashib o‘tirib, qozini «Siz ahmoq odamsiz» – debdi. Xafa bo‘lgan qozi afandini podshohning oldiga sudrabdi. Voqeadan xabar topgan podshoh afandiga do‘q qilib: «Darhol uzr so‘rab, «Siz ahmoq odam emassiz», – degin, yo‘qsa hozir jallod chaqiraman», – debdi. Ilojsiz qolgan afandi qoziga qarab: «Siz ahmoq, odam emassiz!» – debdi.

(O‘quvchilar darslikda berilgan mashq asosida qo‘shma gaplar tarkibidagi sodd gaplarni va ularni o‘zaro bog‘layotgan vositalarni aniqlashadi. Magnit lentasidan quyidagi matn o‘qib eshittiriladi. O‘quvchilar matn tarkibidagi tinish belgilarining o‘rnini sxema tarzida belgilaydilar, qo‘shma gaplarni aniqlab, bog‘lovchi vositalarni sharhlaydilar.

«Oqil bobo deydi: – O‘z vatanini sevmagan odam – yomon odam. Kimda-kim o‘z ona diyorining zamini-yu, oqar suvlarini, kimsasiz cho‘llari-yu, dala dashtlarini qalbdan seva olsa, unday odam kam bo‘lmaydi, zavol ko‘rmay kamol topadi. Vatangado esa xalq qahr-g‘azabiga uchragan kishidir. Vaqti kelib unga hatto bir parcha yer ham, kafan ham buyurmaydi. «Bir siqim ona yer tuprog‘i bir hovuch oltindan qimmat», – deb bejiz aytilmagan».

Chinnigul guruhi: Biz bu matnning sxemasini quyidagicha chizdik:

Lola guruhi: Biz bu matn tarkibida 3 ta sodda gap va bitta nisbiy soʻzlar vositasida bogʻlangan qoʻshma gap borligini aniqladik.

Moychechak guruhi: Bu matn tarkibidagi qoʻshma gap uyushiq boʻlaklar bilan bogʻlangan. Sodda gap tarkibida ham ega uyushib kelgan. Uyushiq boʻlaklarda ham vergul, ikki nuqta va tire ishlatiladi.

Binafsha guruhi: Bu matnda *kimda kim, unday* nisbiy soʻzlari, *-yu, ham* bogʻlovchi yuklamalari, *tire, vergul, ikki nuqta* tinish belgilari sodda gaplarni oʻzaro bogʻlagan. *Ham* bogʻlovchisi takror qoʻllangani uchun har bir boʻlak vergul bilan ajratilgan.

Oʻqituvchi: Oʻtilgan mavzularni takrorlash uchun quyidagi testlarni kompyuterda ishleng.

Test bilan ishlash:

1. Ohang vositasida bogʻlangan qoʻshma gap qaysi qatorda berilgan?

A) Maktabda oʻqimoq kerak, ammo maktabdan chiqqandan keyin yana koʻproq oʻqish kerak.

B) Kim oʻqishni istamasa, hech qachon haqiqiy inson boʻlolmaydi.

C) Hamma sohada chalasavod boʻlmasliging uchun hamma narsani bilishga intilma.

D) Boʻlar-boʻlmasga qattiq kulaverish farosatsizlik va yomon tarbiya alomati.

E) Bemaʼni fikrlar har kimda ham boʻladi, faqat aqlli kishigina uni aytmaydi.

2. Qoʻshma gap tarkibiy qismlarini bir-biriga bogʻlovchi vositalar toʻgʻri koʻrsatilgan qatorni belgilang.

A) Ohang, bogʻlovchilar, yordamchi soʻzlar.

B) Yordamchi soʻzlar, kelishiklar, ohang.

C) Yuklamalar, ergashtiruvchi bogʻlovchilar, koʻmakchilar.

D) Teng bogʻlovchilar, ergashtiruvchi bogʻlovchilar, bogʻlovchi-yuklamalar, nisbiy soʻzlar, ohang.

E) Toʻgʻri javob yoʻq.

3. Soʻzlarga qoʻshib yoziladigan yuklamalar qatorini belgilang.

A) -chi, -ku, -da;

B) -a, -yoq, -ya;

C) -u, -yu, -da;

D) -ku, ham, -chi;

E) -mi, -oq, -gina.

4. Tog'larda hatto yoz oylarida ham yomg'ir yog'adi. Ushbu gapda yuklamaning qaysi turi qo'llangan?

A) so'roq yuklamasi;

B) ta'kid yuklamasi;

C) ayiruv yuklamasi;

D) kuchaytiruv yuklamasi;

E) ushbu gapda yuklama qo'llanmagan.

5. *Ham* so'zi qanday vaqtda bog'lovchi sanaladi?

A) hamma vaqt;

B) faqat teng bog'lovchilar o'rnida qo'llanganda;

C) uyushgan bo'laklarning oxirida takrorlanib kelganda;

D) faqat uyushiq bo'laklarning oldida kelgandagina bog'lovchidir;

E) *ham* so'zi bog'lovchi emas, yuklama hisoblanadi.

6. Qaysi gapdagi nuqtalar o'rniga ergashtiruvchi bog'lovchini qo'yish mumkin?

A) Osmonni quyuv bulut qopladi,..... yomg'ir yog'a boshladi;

B) Osmonni quyuv bulut qopladi,..... yomg'ir yog'madi;

C) Ichkaridan ovoz eshitar, so'zlari anglashilmas edi;

D) Ko'chatlar yaxshi parvarish qilindi, ular tez o'sa boshladi;

E) Qor yoqqani yo'q, qalin qirov tushgan.

7. Bog'lovchi vazifasidagi *-u (-yu)* yuklamalari qaysi bog'lovchilar o'rnida qo'llanishi mumkin?

A) biriktiruv bog'lovchilar.

B) zidlov bog'lovchilar.

C) ayiruv bog'lovchilar.

D) biriktiruv va zidlov bog'lovchilar.

E) biriktiruvchi, zidlovchi va ayiruv bog'lovchilar.

8. Yordamchi so'zlarni toping.

A) Asablarning sog'lom bo'lishi uchun badantarbiya bilan shug'ullanish lozim;

B) O, qanday chin baxtga to'lg'in bu onlar!

C) Munofqlik va soxtalik do'stlik uchun yotdir;

D) Suvning yuzi jim-jim qiladi;

E) A va C to'g'ri.

(Test kalitlari: 1-D, 2-D, 3-E, 4-D, 5-B, 6-D, 7-D, 8-

E)

O'qituvchi: O'quv faoliyatining ikkinchi elementida siz ko'rgazmada taqdim etilgan badiiy adabiyotlar sahifalaridan faqat ohang vositasida bog'langan qo'shma gaplarni topishingiz va «Zakovat» o'yinida qatnashib, tinish belgilarining vazifalarini guruhingiz bilan hamkorlikda tushuntirishingiz kerak bo'ladi.

Chinnigul guruhi: 1. Bu xunuk xabarni eshitganda qiz butun borlig'ini unutkan, (shu sababli) esankirab nima qilishini bilmay tong otguncha yurib chiqqan edi.

2. Qiz bola nozik narsa, (shu sababli) tengi chiqsa tekin ber, degandek, (shuning uchun) vaqtida egasiga topshirsak, yomon bo'lmasdi.

3. U uyga qaytarkan: «To urush tamom bo'lguncha yerto'ladami, o'radami kun kechiraman», degan o'yda edi.

4. Ufqda uch nuqta qoldi, bu – Nizomjon, bu – Dildor, bu – Zebi.

(Said Ahmad «Ufq» romanidan)

5. Nodirajon, Shoirajon,

Tanam qimir etmaydi,

Boring, qorli tog'larga:

Bir shoir yotibdi deng,

Xudoning hovlisida.....

Osmon to'la havolar,

Faqat menga yetmaydi. (ikki nuqta, vergul)

6. Jismingda jon bo'lsa

Undan xazar qil,

Haqorat – xotirga sanchilgan nayza.

(Shavkat Rahmon, «Saylanma»).

Lola guruhi: 1. Qissadan hissa: Nonni ko'z qorachig'iday saqla, dehqon mehnatini oqla. (ikki nuqta)

2. Xalq maqolida: – Yerni go'zal qilgani sayin, go'zal bo'lar o'zi ham inson, – deb bejiz aytishmagan. (ikki nuqta)

3. Eng noyob boyluk – bo'sh vaqtini behudaga o'tkazib, bir-birlari bilan gap sotib o'tirish, arzimagan mayda-chuyda narsalar ustida bahslashish, yoxud ko'cha-ko'yda sanqib yurish bilan kun o'tkazuvchi bolalarni ko'rib afsuslanasan, kishi. (tire, vergul)

4. Vaqt – tig'iz, qadrlagan – aziz. (tire)

(Malik Murodovning «Oltin sandiq ochildi» odobnomasi)

5. El qirildi turkiy o'lkada,

El qolmadi – keldi ajali,
Kim qoniga botdi u o'lkada,
Kim g'ajildi namoz mahali.

6. Sezaman – poyonsiz qorong'ilikda

Chinqirib o'sadi xo'rlangan maysa.

(Shavkat Rahmon, «Saylanma»).

Moychechak guruhi: 1. Ammo roostingni ayt: ko'nglingda bu yo'lni ixtiyor etib to'g'ri qildimmi, yo'qmu, degan bir ishtiboh yo'qmu? (ikki nuqta).

2. Dargohi ilohiyning gadosi – haq-taoloning suyuqli bandasi erur. (tire).

3. Ha, hayotning achchiq-chuchugini tatib ko'rmagan, o'n gulidan bir guli ochilmagan bu nozik qiz: qirqqa borib qolgan, chekmagan zahmati, ko'rmagan balosi qolmagan. (ikki nuqta).

(Odil Yoqubov, «Ulug'bek xazinasi»).

4. Qutidor xotiniga kulib qaradi: – Eri yaxshi bo'lsa, kundosh balosi nima degan gap? (tire).

5. Zero, Anvar hozir butun shaharga dong' tortg'an, shaharning ulamosi, ashrafi, bek va bekbachchasi Anvarni taniydir; Anvarga mazkur oliy tabaqalarning har qaysisi ham o'z qizini berib, kuyov qilishg'a tayyor (nuqtali vergul, vergul).

6. Andisha va ehtiyot yuzasidan bu xatni alohida yozib, kitob ichiga yashirdim: Anvar aka, og'ir soatlarda yoningizda turg'uchi do'stdir; qochquchi esakim – buni sizning hukmingizga havola qilaman (ikki nuqta, nuqtali vergul, tire).

(Abdulla Qodiriy «O'tkan kunlar», «Mehrobdan chayon»).

Binafsha guruhi: 1. Azizim, har qanday yomon ishning bir jihati xosiyatdir: 16-fevral katta-yu kichikka bir dars, hushyor torttiruvchi bir saboq bo'ldi! (ikki nuqta, vergul)

2. Bolalar dunyosi chinnidan qurilganday nafis – salga darz ketadi (tire).

3. Ayol qaynar buloq: uning bir ismi Mehr, bir ismi Muruvvat, yana bir ismi Fidoyidir (ikki nuqta).

4. Mardlik, tantilik, lafzda turish kabi xislatlar ayol toifasida kuchliroqdir: sevgisini yashirin asrash – mardlik; shaytonning yo'liga yurmay, sharm-hayo bilan turish – mardlik; hamisha o'zini kamtar va siniq tutish – mardlik (tire, ikki nuqta).

5. Bola – shamol, tiyaylik, – deb ayt,

Guldir – xorin qiyaylik – deb ayt.
Oy misoli jinday dog‘i bor,
Artib, so‘ngra suyaylik, deb ayt.
Yomon, deb ayt hammaga bir-bir,
Onasiga aytma baribir.

6. Kelsam onam: jonimga jon qo‘shgani,
Tursun Jonim kelibdi, deya yayraydi.

Men esam-chi, tashib qo‘sha-qo‘sha g‘amni,
Nuqul bolam tashvishidan sayrardim.

Joningizga jon bo‘lmadim, onam-a. (ikki nuqta)

7. Nogoh yo‘ldan baxil chiqdi, bo‘sh so‘zimni terdi u,

O‘z so‘zim-la o‘z-o‘zimni savaladi: o‘ylandim,

Ziyrak tortdim – til tiyishdan,

Ajib saboq berdi u. (ikki nuqta, tire)

(Tursunoy Sodiqova «Mehr qolur», «Hazrati ayol»)

O‘qituvchi: Siz badiiy adabiyot sahifalaridan faqat ohang yordamida bog‘langan qo‘shma gaplarni topdingiz. Endi dam olish bekatida quyidagi topishmoqlarga javob topib, so‘ngra har bir stolga qo‘yilgan tinish belgilarning (tire, ikki nuqta, nuqtali vergul, vergul) gapdagi o‘rni haqida guruhingiz ma‘ruza qiladi.

1. Jinqarcha deb, meni demang norasida,

O‘rnim tengdosh bo‘laklarning orasida.

Fikrlarning «razyezdi» – men, menda birpas –

Olib o‘tar har o‘quvchi yarim nafas... (vergul)

2. Yozuvlarga izlab ma‘no, Yo‘l ko‘rsatay o‘zim dono.

Har gap, so‘zga, harfga hatto, Etolaman izoh ato. (tire)

3. Erkin duradgor, Tolib shifokor.

Erkin, Tolibdan keyin ne darkor? (tire)

4. Katta akang Samandar ishchan, ilg‘or paxtakor.

Samandardan oldin, so‘ng bir nimalardir darkor? (vergul)

Chinnigul guruhi: Vergul quyidagi o‘rinlarda qo‘yiladi: Bog‘lovchisiz birikkan uyushiq bo‘laklar orasida; takrorlanuvchi bog‘lovchilar bilan birikkan uyushiq bo‘laklar orasiga; zidlovchi bog‘lovchilar yordamida birikkan uyushiq bo‘laklar orasiga; undalmalarni ajratish uchun; kirish so‘zlari va tuzilishiga ko‘ra murakkab bo‘lmagan kirish gaplarni ajratish uchun; *ha* va *yo‘q* so‘zlarini gap bo‘laklaridan ajratish uchun; gapning ajratilgan bo‘laklarini ayirib ko‘rsatish uchun; bog‘lovchisiz bog‘langan qo‘shma

gaplarda; *va, ham, hamda, yoki* kabilardan boshqa bog'lovchilar bilan bog'langan qo'shma gaplarda; muallif gapini ko'chirma gapdan ajratishda vergul ishlatiladi.

Lola guruhi: Nuqtali vergul quyidagi o'rinlarda qo'llanadi: 1. O'z ichida vergul bo'lgan yopiq uyushiq bo'laklar orasida: «Mehnat, ijod, odam; sharaflil dil yorug'i, hayot quvonchi — hammasining asl manbai sen, vatanim — tinchlik tayanchi».

2. O'z ichida vergul bo'lgan, mazmunan ma'lum darajada mustaqillikka ega sodda gaplar orasida hamda har xil turdagi gaplarni o'z ichiga olgan qo'shma gaplarda: Shinel jiqqa ho'l; Bektemirning yuzidan tomchilar quyilar edi.

Moychechak guruhi: Ikki nuqta fikrning to'la tugallanmaganligini, bundagi tugallik keyingi gap orqali ochilishini anglatish uchun qo'llaniladi. Bu uning asosiy xususiyati bo'lib: 1. Bog'lovchisiz qo'shma gap tarkibidagi gaplarni ajratish uchun qo'llanadi: bir gap ikkinchi gapdan anglashilgan ish-harakatning sababini ko'rsatsa; natijasini ko'rsatsa; agar biror gap boshqa bir gapning mazmunini to'ldirsa yoki izohlasa; ko'chirma gapdan oldin, muallif gapidan so'ngi qo'llaniladi. 2. Umumlashtiruvchi so'z uyushiq bo'laklardan ilgari kelganda, umumlashtiruvchi so'zdan keyin qo'yiladi.

Binafsha guruhi: Tire quyidagi o'rinlarda qo'llanadi: Umumlashtiruvchi so'z uyushiq bo'laklardan keyin kelganda umumlashtiruvchi so'zlardan oldin qo'yiladi. Ba'zan ajratilgan bo'laklarda ham ishlatiladi. Kiritma gap ham tire bilan ajratiladi yoki qavs ichiga olinadi. Dialog shaklidagi ko'chirma gaplarda, tenglik ma'nolarini bildirishda ham ishlatiladi. Kesim yoki ega harakat nomi bilan ifodalansa, egadan keyin tire qo'yiladi (O'qish — hayotni tushunish). Ega ko'rsatish olmoshi bilan ifodalanib, alohida ajratib ko'rsatilsa, bog'lama va kesimlik qo'shimchasi bo'lmasa, egadan keyin tire qo'yiladi. Bog'lovchisiz qo'shma gap tarkibidagi sodda gaplarning mazmuni bir-biriga zid bo'lsa, birinchi gapning mazmuni ikkinchi gapning mazmuniga o'xshatilsa, birinchi gap ikkinchi gapdan anglashilgan ish-harakatning paytini yoki shartini bildirsa ham tire qo'yiladi (Ko'z qo'rroq — qo'l botir).

(Kodoskopda berilgan qo'shma gaplarning tushirib qoldirilgan tinish belgilarini qo'yib, sodda gaplar qay vosita orqali o'zaro bog'langanini o'z variantingiz asosida qo'lingizdagi perfokartadan belgilang).

1. Jangda o'lgan emas biror bahodir (,) bari halok bo'lgan xiyonatlardan.
2. Toshday uxlaganda to'shlarin ochib yo zahar qo'shilgan ziyofatlardan.
3. Hamal (-) bol nafasli (,) tonglari (-) pushti (-) quyosh qahrabo may to'la kosadir.
4. G'ijirlyaydi bezovta chinor (,) ogoh etib shovillaydi (:) ku-uz (,) ammo uchta sap-sariq ilon ag'ochlarga o'rlardi (,) afsus (Sh.R.).
5. Eshikka qarang (,) birov keldi-yov.
6. A'lo mamlakatning a'lo farzandi bilib qo'yki (,) seni Vatan kutadi (G'.G').
7. O'ldimi (,) uxladimi (,) endi baribir unga (H.O.).
8. Har kimki vafo qilsa (,) vafo topqusidir (Bobur).

PERFOKARTA BILAN ISHLASH

teng	! ergashtiruvchi	! bog'lovchi	! nisbiy	! Ohang
bog'lovchilar!	bog'lovchilar	! yuklamalar	! so'zlar	! vositasi
1.			X	
2. X				
3.			X	
4. X				
5.		X		
6.	X			
7.		X		
8.				X

(Guruhlar keyingi bosqichda badiiy adabiyotlardan topilgan, quyidagi qo'shma gaplar tarkibidagi sodda gaplarni o'zaro bog'lovchi tinish belgilarini yordamchi so'zlar bilan almashtiradilar).

1. Ro'zg'or Tohir-Zuhrolik, (va) Layli-Majnunlik emasligini, ro'zg'or cheki yo'q kurash, (hamda) yutish-yutqizishlar maydoni ekanligi yod etib yur!

2. O'qituvchi bolaga chandon nafis tarbiya, (va) ishlov bermasin, (ammo) uning uyida otasining og'zidan bodi kirib, shodi chiqib

tursa, (yoki) yeydigan ovqati bironing haqi bo'lsa, bola qanday poklansin!

3. Padaringiz uyi avlodingizning ruhlari-yu, (hamda) tiriklari to'planadigan joy, (shuning uchun) imkoningiz yetganicha u yerni obod qilishga intiling.

4. Tilingizni yomon so'zdan tiying — (chunki) bir marta aynigan til yana ayniyveradi.

O'qituvchi: Darsimizning ijodkorlik bosqichida siz yozuv taxtasida berilgan gaplarni maqsadi nuqtayi nazaridan tahlil qilib, guruh bilan hamkorlikda o'z fikringizni bildiring. Bu topshiriq trening usulida o'tadi.

1. Nazardan qolmoqlik ulkan fojia — nazardan qolganlarning oilasi ham hech qachon ungan emas, o'sgan emas.

Chinnigul guruhi: Unday kishilar aybini tan olmaydi, boshqalarga ozor beradi; biri ikki bo'lmaydi; uyidan baraka ketadi; oila tanazzulga yuz tutadi; nomardlik uning hamrohiga aylanadi; nomard taqdiridan noliydi; uyida janjal ko'p bo'ladi; noshud qo'rqqanidan firib beradi; oiladan omad ketadi; atrofdagilarga qo'shila olmaydi, e'tibordan qoladi.....

2. Dunyo bergan bor narsasini yo'qotgan keksalar bora-bora mung'ayib qolarkan, shunday paytda ularni: onasi bo'lib erkalatmoq kerak.

Lola guruhi: otasi bo'lib ko'nglini olmoq kerak; eng yaqin kishisi bo'lib mehribonchilik ko'rsataylik; xasratlarini erinmay tinglaydigan dardkashi bo'laylik; yuragiga malham, beliga quvvat bo'laylik; ulardan tez-tez xabar olaylik; vaqtimizni ajratib sayrga olib chiqaylik; shirin gapimizni ayamaylik; chehramizni ochib gaplashaylik; imkon qadar sovg'alar qilaylik; yo'limizga termultirmaylik va h.k.

3. Mehr qozonish insonga qanot beradi:

Moychechak guruhi: mehr — hayot lazzati; mehr — oilaning quvvati va joni; mehr — ko'ngil uyini tozalovchidir; mehrli ko'ngilda g'ubor bo'lmaydi; qalb muzini mehr eritadi; mehr-muhabbati yo'q xonadonga baxt kelmaydi; qalbni zabt etish uchun jang emas, mehr kerak; odam hech qachon mehrdan to'ymagan; ota-ona mehri — o'zidan so'ng ham nur qoldiradi va h.k.

4. Har bir odamning suyanch tog'lari bo'ladi: bandalari oyog'ingdan ming tortsinlar — xudo suyasa, seni hech kim kamsitilmaydi.

Binafsha guruhi: Vatan — tayanch nuqtamiz; ota-ona uchun farzand — qalb g‘ururi; ota — umr bog‘boni; bola og‘ir yuk ko‘tarsa, onaning beli og‘riydi; panjalar to‘plansa — musht hosil bo‘ladi; do‘st — do‘stga suyanchiq; do‘stning mehri — umr oftobidir; bilim — kelajakning yo‘li; aql — odamning qanoti va h.k.

O‘qituvchi: Darsimiz yakunida modulning didaktik maqsadini o‘qing. Quyidagi savollarga javob bering.

1. Siz moduldan ko‘zlangan maqsadga erishdingizmi?
2. O‘quv materialini o‘zlashtirishga nima yordam berdi va nima xalaqit berdi?
3. Qaysi topshiriq tushunarsiz bo‘lib qoldi?
4. Yuqoridagi matn yuzasidan o‘z xulosalaringizni bayon eting.

Keling, dastlab, birgalikda mazkur dars ishlanmasi ustida fikr yuritib ko‘raylik. Odatda, darsning tuzilishi, uning maqsad va vazifalari, mavzusi, o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi, yoshi singari ko‘plab omillarga tayangan holda tanlanadi. U an‘anaviy yoki no‘anavaiy bo‘lishi mumkin. Buni oldindan belgilab olish kerak bo‘ladi. Masalan, «Faqat ohang vositasida bog‘langan qo‘shma gaplar» mavzusini tanlab olaylik.

Endi darsning uslubini belgilaymiz: u konferensiya, seminar, modul va boshqa ko‘rinishlarda bo‘lishi mumkin. O‘qituvchi esa modul usulini tanlagan.

Shundan keyin darsning maqsadi belgilanadi: u o‘quvchilarning qo‘shma gap haqidagi bilimlarini kengaytirish, faqat ohang yordamida bog‘lanadigan qo‘shma gaplar haqida tasavvur hosil qilish va ularning o‘z nutqlarida shunday gaplarni qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish, ularning og‘zaki va yozma nutqlarini o‘stirish va hokazo tarzda belgilanishi mumkin. Endi yuqorilagi ishlanmada belgilangan maqsadni kuzating. Unda maqsad «O‘quvchilarni o‘z fikrini aniq, to‘g‘ri va ifodali bayon etishga o‘rgatish, matndagi fikrni yozuvchi bayon etganidek tushunishni o‘rgatish», tarzida belgilangan.

GLOSSARIY

ADAPTATSIYA – bolaning maktab sharoitiga, uning talab va mezonlariga moslashishi; individning ijtimoiy shaxs bo‘lib yetishish jarayoni va natijasi; badiiy matnning muayyan pedagogik–didaktik maqsadlar zamiridagi o‘zgartirilishi, soddalashtirilishi.

Anketalashtirish – maxsus ishlab chiqilgan savolnomalar orqali ommaviy tarzda material to‘plash usuli.

ANNOTATSIYA – o‘qilgan asar mazmunini ixcham tarzda ifodalash.

AXLOQ KODEKSI – muayyan maqsad va vazifalariga ko‘ra birlashgan kishilar jamiyatnining u yoki bu darajada tizimlashgan xulq-atvor me‘yorlari va namunalarining umumlashmasi.

Axloq ham ijtimoiy ong ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, insonning hayotdagi o‘rni va ahamiyatini belgilash va unga e‘tiqod qilish bilan aloqadordir. Bu tushuncha ancha katta qamrovga ega bo‘lib, o‘z ichiga ezgulik va yovuzlik, adolat va adolatsizlik, vijdon, hayot mazmuni va boshqa tushunchalarni qamrab oladi.

BAHO – bilim, ko‘nikma va malakalarning o‘zlashtirilganlik darajasini aniqlash.

BILIM – ma‘lumotlilikning erishilgan darajasini ko‘rsatuvchi sifat nomi.

VALIDLIK – test savollarining tashxis (diagnostika) maqsadlari bilan uyg‘unligi.

GETERONOMIYA – yunoncha «heteros» boshqa hamda «Nomos» – qonun so‘zlaridan olingan bo‘lib, boshqa shaxslar tomonidan o‘rnatilgan qonunlarga bo‘ysunishni anglatadi. U mustaqillik, avtonomlikka zid o‘laroq, irodaviy qaramlikni anglatadi. Bunda subyektning qiziqish va irodasi e‘tibordan chetda qoladi.

DARS TARKIBI – dars tarkibiy qismlari va ularning muayyan izchillik va o‘zaro aloqadorlikdagi mutanosibliigi.

DARSLIK – muayyan o‘quv predmeti bo‘yicha ilmiy bilim asoslarini bayon etuvchi kitob.

DIDAKTIK O‘YIN – maqsadga yo‘naltirilgan jamoaviy o‘quv faoliyati shakllaridan biri bo‘lib, unda butun jamoa ham, uning har bir a‘zosi ham bosh vazifani yechish, hal qilish uchun yaxlitlikning tarkibiy qismi sifatida faoliyat ko‘rsatadi va umumiy g‘oliblik uchun kurashadi. Bunda individning umumjamoa manfaati uchun o‘z

xarakteri va xatti-harakatlarini moslashtirishga urg‘u berishi asosiy o‘rin tutadi.

DTS (DAVLAT TA‘LIM STANDARTI) – ma‘lumotlilikning davlat me‘yorlari sifatida qabul qilinadigan qamda ijimoiy idealni aks ettiradigan va real shaxs, mazkur idealga erishishda ta‘lim tizimi imkoniyatlarini e‘tiborga oladigan asosiy ko‘rsatkichlar tizimi.

JAZO – salbiy bahoning ifodalanishi, axloq me‘yorlariga nomunosib bo‘lgan harakat va holatlarning qoralanishi.

INSONPARVARLIK – oliy qadriyat va hayotning oliy maqsadi bo‘lgan insonning alohida olingan shaxsning erki va ozodligini e‘zozlash asosida butun insoniyatning ezguligiga qaratilgan tafakkuri va faoliyati yo‘nalishi.

KARYERIZM – insondagi ma‘naviy nuqsonlardan biri bo‘lib, o‘zidagi barcha kasbiy hamda ijtimoiy faoliyat ko‘rinishlarini xizmat doirasida yuqoriga ko‘tarilish maqsadiga qaratadi. Shuning uchun ham uning berilgan vazifalarga sadoqati tashqi tomondangina bo‘lib, asosan, o‘zini ko‘rsatishga yo‘naltiriladi.

KATEGORIYA – borliq hodisalarining nisbatan umumiy xislat va aloqalarini ifodalovchi ilmiy tushuncha.

KUZATISH – hodisalarning muayyan maqsadga yo‘naltirilgan va rejali tarzda tashkil etiladigan kuzatuv va qayd etilishi, bunda natijalar kuzatuvchi tomonidan qayd etiladi.

MA‘NAVIY IDEAL – ma‘naviy rivojlanish va takomil haqidagi tasavvur yoki eng oliy ma‘naviy namuna.

MA‘NAVIY MO‘LJAL – insonning ayrim narsalarning ma‘qullanishi yoki qoralanishi haqidagi tasavvurlari yig‘indisi. Ular, odatda, insonning his etib turadigan xususiyatlarida mujassamlashadi. Bular qatoriga:

- mas‘uliyatlilik;
- bag‘rikenglik;
- vatanparvarlik;
- mehnatsevarlik;
- kamtarlik;
- chechanlik;
- tashabbuskorlik;
- tejamkorlik;

MA‘NAVIY NUQTAYI NAZAR – ijtimoiy axloq me‘yorlariga hamda ularga rioya etishga daxldor bo‘lgan baho bo‘lib, buni insonning

o'zi anglab yetgan bo'ladi, hamda mazkur bahoni o'zining xatti-harakatlari uchun yo'naltiruvchi mezon sifatida qabul qiladi.

Ma'naviy nuqtayi nazarda inson xulq-atvorining ichki manfaat, ehtiyoj, yo'nalish va qiziqishlari mujassamlashgan bo'ladi. Ayni paytda undagi o'z-o'zini nazorat qilish, vijdonlilik, hamiyatlilik, o'zining va o'zgalarning qadriga yetish singari fazilatlar ana shu fazilat bilan chambarchas bog'lanib ketadi.

MA'NAVIY TAKOMIL – insoniyatning ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotining tarkibiy qismi bo'lib, mavjud ma'naviy me'yorlarning yangisi bilan almashinish jarayonini anglatadi.

Bunda yangi ma'naviy tizim oldingisidan yanada takomillashgani, yanada insonparvarligi bilan ajralib turadi.

MA'NAVIYAT – qadim-qadimlardan buyon jamiyat hayotida ijtimoiy taraqqiyotning eng muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etib kelinadi. Kant ma'naviyatni «umumiylikka xususiy irodaning ayrim his etib turiladigan aloqadorligi (boqliqligi)» sifatida tavsiflagan edi. Buni qanday izohlash mumkin? Bu – alohida shaxsga xos bo'lgan ma'naviyatning undagi o'z qiziqish va istaklarini o'zi yashayotgan jamiyat qiziqish va istaklari bilan uyg'unlashtira olish imkoniyati demakdir.

Ma'naviyatga keng ma'noda internet tarmoqlarida «ijtimoiy ongning alohida shakli va ijtimoiy munosabatlarning ko'rinishi» sifatida, tor ma'noda esa insoniyatning bir-biriga hamda jamiyatga bo'lgan munosabatlaridagi xulqiy prinsip va me'yorlarning umumlashmasi» sifatida tavsif berilgan (Social customs; Virtue <http://www.glossary.ru>

METODOLOGIYA – 1) nazariy va amaliy faoliyatni tashkil etish va uyushtirishning prinsip va yo'llari; 2) bilishning ilmiy metodi haqidagi nazariya; 3) biror fan sohasida qo'llanadigan metodlar majmuyi.

MUALLIFLIK MAKTABI – alohida olingan pedagog yoki pedagoglar jamoasi tomonidan alohida g'oyalar yoki yaxlit ilmiy-pedagogik konsepsiya amalga oshiriladigan muassasa.

MUSTAQIL ISH – ta'lim jarayonining tarkibiy qismlaridan biri, u muntazam tarzda o'quvchining o'z ustida ishlash, ijodiy fikr yuritish ko'nikmasi va ehtiyojini shakllantirib, rivojlantirib boradi.

NAZORAT – bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilishini kuzatish jarayoni.

PAND-O'GIT (SENTENSIYA) – hikmatli soʻzlar.

PEDAGOGIK MAHORAT – pedagogik texnologiyalarni mukammal darajada egallash.

PEDAGOGIK TASHXIS – pedagogik jarayonning mavjud holatini oʻrganish.

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA – pedagogik faoliyat muvaffaqiyatini kafolatlaydigan ilmiy loyihalash va uning aniq amaliyoti.

SUHBAT – taʼlimdagi ikki tomonlama aloqaga tayanadigan usullardan biri. Bunday asosiy maqsad oʻqituvchining maqsadga yoʻnaltirilgan savollari orqali oʻquvchining yangi materialni tushunishi va oldin oʻzlashtirganlarini nazorat qilishdan iborat boʻladi.

TARBIYA VOSITALARI – pedagogik faoliyatga jalb etilgan turli faoliyat turlari, mehnat qurollari, madaniy ashyolar va b.

TA'LIM – taʼlim mazmunini amalga oshirish jarayonidagi pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan hamkorligi.

TA'LIM METODI – pedagog va oʻquvchining taʼlim maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan hamkorlikdagi faoliyatlarining usullari.

TAHLIL – tadqiq etilayotgan yaxlitlikni fikran qismlarga ajratish, hodisalarning alohida sifat va xususiyatlarini ajratish. Undagi asosiy xususiyatlardan biri sifatida esa, uning insonning hayotning barcha jabhalaridagi xatti-harakatlarini boshqarib turuvchi ijtimoiy zaruriy vosita ekanligi qayd etiladi.

Albatta, bu «barcha sohalar»ga ish ham, oʻqish ham, ijtimoiy-maʼnaviy hayot, dam olish ham, atrof-muhitga boʻlgan munosabat ham kiradi.

XODIMNING MA'NAVY BARQARORLIGI – har qanday xodimning maʼnaviy koʻrsatkichlaridan biri boʻlib, undagi oʻz mehnat faoliyatini kasbiy xulq-atvorning ijtimoiy jihatdan maʼqullangan mezonlari va talablariga muvofiq holda tashkil etish layoqatidir.

ALOGIZM – oʻquvchilar tomonidan yoʻl qoʻyiladigan mantiqiy xato koʻrinishlaridan biri. U matndagi mantiqiy aloqadorlikning buzilishi, mantiqiy bogʻlanishning uzilib qolishi, asoslanmagan, isbot etilmagan xulosalar tarzida namoyon boʻladi.

ANOXRONIZM – oʻquvchilarning insholarda koʻzga tashlanadigan mantiqiy xatolaridan biri. Uning mohiyatini qoʻllangan

soʻz va iboralarning, faktlarning tegishli (asar yozilgan) davr bilan aloqadorligiga eʼtibor bermaslikda namoyon boʻladi (masalan, Farhod mashinada Arman yurtiga boradi (oʻquvchi inshosidan).

BADIY ASAR TILINI TAHLIL QILISH – matnni lisoniy tahlil qilishning shakllaridan biri. Bunda oʻquvchilarning oʻqituvchi rahbarligida badiiy asarda qoʻllangan soʻzning, tasvir vositalarining oʻziga xos tarzda qoʻllanishini topish, ajratish, izohlashga oid ishlari nazarda tutiladi. Bular ichiga oʻxshatish (tashbih), mubolagʻa, tazod, husni taʼlil, laffu nashr va boshqa tasvir vositalari, parallelizm, inversiya, ellipsis, ritoriksoʻroq, ritorik murojaat kabi stilistikfiguralar, muallif nutqi va koʻchirma gaplarning badiiy maqsadlarda qoʻllanishi, boshqa sintaktik qurilma va morfologik shakllar, fonetik hodisalar kiradi.

Badiiy asar tahlili uslubiy jihatdan neytral boʻlmagan leksikani ham tahlil qilishga yoʻnaltirilishi mumkin. Bunga arxaizm va istorizmlar, neologizmlar, varvarizm va vulgar soʻzlar, jargonlar, sheva soʻzlari va boshqalar kiradi.

Badiiy asar tilini tahlil qilish uning gʻoyaviy-estetik jihatlarini tahlil qilish bilan uzviy yaxlitlikni tashkil etsa, u muallifning soʻz qoʻllash mahoratini, uning poetik salohiyatini aniqlashning asosiy koʻrsatkichlaridan biri boʻla oladi.

VULGARIZM – adabiy tilda qoʻllanmaydigan notoʻgʻri, dagʻal yoki qoʻpol soʻz. Adabiy asarlarda qahramonning salbiy xislatlarini koʻrsatib beruvchi vositalardan biri sifatida qoʻllanadi. Metodika sohasida esa oʻquvchilar tomonidan ularning nutqida soʻkinishga oid soʻzlardan nooʻrin foydalanish tushuniladi. U koʻproq ogʻzaki nutqda uchraydi. Vulgarizmlar bilan kurashishning asosiy yoʻllari: oʻquvchilarning umumiy madaniy saviyalarini koʻtarish; nutq madaniyatiga alohida eʼtibor berish; oʻquvchilarning oʻz nutqlariga nisbatan eʼtiborli boʻlishlarini tarbiyalash.

GRAMMATIKA VA OʻZBEK TILINING BOSHQA BOʻLIMLARINI OʻRGANISHDA SAVOLLAR VA ULARNING AHAMIYATI – Savollar oʻzbek tilini oʻqitishda suhbatni tegishli yoʻnalishga burish vositasi sifatida oʻquvchilarga yordam berish maqsadida keng foydalaniladi. Shunga koʻra, ularga nisbatan, koʻpincha, yoʻnaltiruvchi savollar ham deyiladi. Savollar oʻquvchilarning bilim va malakalarini aniqlashda katta ahamiyat kasb etadi. Savollar oʻz mazmuniga koʻra turli-tuman boʻladi. Jumladan, ular talab qilinayotgan javobning tor-kengligiga, materialni qayta

xotirlashga, uni tahlil qilish, umumlashtirishga, sabab-oqibat munosabatlarini oydinlashtirishga qaratilganligi bilan farqlanadi. Savollarning o'quvchilar nutqini rivojlantirishdagi o'rni ham katta. Bunda savollar o'quvchilar beradigan javobning, tuzadigan matnning asosini tashkil etishi mumkin. Savolga qarab ular gap, reja yoki yirik matnlarni tuzadi.

EKSKURSIYA – ta'limning ishlab chiqarish, muzeylar, ko'rgazmalar, tabiat qo'ynida turli obyekt va hodisalarni kuzatish va o'rganish maqsadida tashkil etiladigan shakli.

EMPATIYA – boshqalarning holatini tushunish, his qilish, shu tuyg'ularini ifodalash qobiliyati.

IFODALI O'QISH – o'qish malakasining ko'rinishlaridan biri. Maktabda, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari kitobdan yoki yoddan o'qish natijasida badiiy asarning mazmuni, uning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, obrazlar tizimiga xos bo'lgan asosiy xususiyatlarni ham to'g'ri, ham ta'sirchan yetkazish usuli. Ifodali o'qish quyidagi xususiyatlarga ega:

- tovushlarning aniq, to'g'ri, munosib talaffuzi;
- tovush so'zlar qo'shilmasining to'g'ri talaffuzi;
- tovush ohangi va balandligining to'g'ri tanlanishi;
- ovozni o'z o'rnida tovlantira olish malakasi;
- to'xtam va mantiqiy urg'ularni bexato belgilay olish;
- darak, xabar, so'roq, his-hayajon, kesatq, kinoya ottenkalarini bera olish malakasi;
- matn mazmuniga mos holda o'z ovozigacha shodlik, qayg'u, tashvishlanish, iztirob ohanglarini singdira olish va b.

MAKTAB KO'RGAZMASI – muayyan ijodiy ishlarning namoyishi. Amaliyotda ko'proq o'quvchilarning daftarlari ko'rgazmasi, o'quvchilar chizgan ravsmalar ko'rgazmasi, devoriy gazetalar ko'rgazmasi, qo'lyozma jurnallar ko'rgazmasi. Ko'rgazmalar alohida mavzularga bag'ishlanishi ham mumkin.

Metodik ko'rgazmalarga ona tili kabinetini bezatish, eng yaxshi insholar va ijodiy ishlar, ko'rgazmali qurollar, darslardagi jarayonlarning fotolavhalari, o'qituvchi, murabbiy, tilshunos va adabiyotshunos olimlarning portretlari ko'rgazmasi bo'lishi mumkin.

MUALLIF – har qanday asarning, jumladan, maktab inshosining yaratuvchisi. Bunda o'quvchi insho yozishning barcha bosqichlarida: mavzuni tanlashda, uning chegaralarini belgilashda,

materiallarni to'plash va muayyan izchillikka keltirishda, reja va uning kompozitsiyasini tuzishda, inshoning lisoniy xususiyatlarini belgilashda, matnni yozish va uni takomillashtirishda o'zini muallif sifatida, o'zining yangi va ijodiy ishini yaratayotgan shaxs sifida his etishi muhimdir. Ana shundagina inshoda muallifning nuqtayi nazari ochiq ko'rinib turadi, ko'zda tutgan g'oyalari aniqroq namoyon bo'ladi.

MATNNI ADAPTATSIYA QILISH – ta'limiy maqsadlar bilan matnni soddalashtirish, yengillashtirish, o'qish-o'qitish jarayoniga moslashtirish. Uning ko'rinishlari nihoyatda xilma-xil bo'lishi mumkin. Bular qatoriga matnni ixchamlashtirish, undagi qiyin so'z va iboralarni almashtirish, sintaktik jihatdan murakkab tuzilgan gap qurilmalarini soddalashtirish kabi shakllarni ko'rsatish mumkin.

Matn adaptatsiyasi ko'proq boshlang'ich sinflarda, o'zbek tilini boshqa til egalariga o'rgatishda, shuningdek, qadimgi turkiy til obidalarini, shuningdek, mumtoz adabiyot namunalarini o'rganishda qo'llanadi. Matn adaptatsiyasiga metodist olimlar ikki xil tarzda yondashadilar: bir guruh uni tegishli holatlarda qo'llashni qo'llab-quvvatlashadi, ikkinchi toifa esa uni inkor etadi. Albatta, matnning badiiy xususiyatlari har doim asliyatda to'la namoyon bo'ladi. Shunga qaramay, o'quvchilarga yengillik maqsadida nasriy bayonlar, ayrim lug'aviy soddalashtirishlar, izohlar, qisqartirishlarga ham zarurat seziladi.

SINONIMIK SO'Z O'YINI – sinonimlardan nutq jarayonida foydalanish mahoratini ko'rsatuvchi usullardan biri. Uning mohiyatini nutq jarayonida sinonimlardan to'g'ri va o'rinli foydalanish, ularning ma'no nozikligiga ko'ra kuchayib yoki kamayib boruvchi ma'no yo'nalishida qo'llash tashkil etadi.

SO'Z TANLASH – o'quvchilardagi nutqiy ko'nikma va malakalardan biri. U asosan, sinonimlar, leksik me'yorlarga tayanishni taqozo etadi. So'z tanlashning asosiy shartlaridan biri so'z zaxirasining boyligi bo'lsa, yana biri so'z ustalari – shoir va yozuvchilarning ijodlari, ular yaratgan asarlar bilan muntazam ravishda yaqindan tanishib borishdir. So'z har bir holat uchun aniq va to'g'ri tanlanishi, qo'llanishiga ko'ra esa (uslubiy jihatdan) eng munosibi bo'lishi lozim. So'z tanlash uchun o'quvchining lug'at zaxiralari boy bo'libgina qolmasdan, ular faol ham bo'lishi, ya'ni zarur hollarda uning xotirasida tegishli so'zlarning tez va to'g'ri qo'llanishi ham kerak.

Grammatik jihatdan to'g'ri tuzilgan gaplarning hammasi ham ta'sirchan bo'lavermasligi mumkin. Ularda imloviy yoki grammatik xato uchramasligi mumkin. Ammo bu hali nutqning yuqori darajadagi talabalariga javob berdi degani emas. So'zning mantiqan noo'rin qo'llanishi, nojoiz takrorlar o'quvchilarning so'z tanlashdagi kamchiliklarini ko'rsatuvchi asosiy belgilardir.

TARBIYAVIY O'QISH – dastlab kichik yoshdagi o'quvchilarning ta'lim-tarbiya jarayonlarida qo'llangan bu usulning asosiy maqsadi bolalarning ijodkorligini, ulardagi iqtidor va qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Jonli xalq tili, o'zbek adabiy tili namunalari asosidagi adabiy-badiiy matnlar o'quvchilarning til sezgilarini noziklashtiradi, ulardagi badiiy didning, xususan, so'z zamiridagi nozik ma'no qirralarining zukkolik bilan anglashlariga imkon tug'diradi. Ona tili vositasida ulardagi ijodiy imkoniyatlar kuchayadi. Ayniqsa, ifodali o'qishning ahamiyati katta. U o'quvchilar nutqini ravonlashtiradi, ularning badiiy so'zga nisbatan mehrlarini kuchaytiradi. Tarbiyaviy o'qish qayta hikoya qilishga, kuzatishga, suhbatlarga, inshoga keng yo'l ochadi.

O'QUVCHILAR NUTQINI FAOLLASHTIRISH – o'qituvchi va o'quvchining har bir o'quvchidagi faol so'zlar lug'atini kengaytirishga qaratilgan faoliyatlari. Uning asosiy mohiyatini turli matn va mashqlar vositasida hozirgacha faol bo'lmagan, yangi so'zlarni o'quvchining o'z nutqiy faoliyatiga jalb etish tashkil etadi. Bu so'z va so'z birikmasi, gap yoki bog'langan matn bo'lishi mumkin.

Adabiy asar tarkibida uchraydigan yangi so'z va iboralarni o'z og'zaki yoki yozma nutqida qo'llay olish, ulardan to'g'ri va o'rinli foydalanish tegishli so'z va iboralarning faollashish ko'rsatkichi bo'la oladi.

O'QUVCHILARNING FAOL NUTQ ZAHIRALARI – o'quvchining mustaqil og'zaki va yozma nutqiy faoliyatida qo'llanadigan so'zlar ko'lami. Bu yakka shaxsning nutqida, o'qilgan yoki eshitilgan matnni qayta hikoyalashda, suhbat va dialoglarda, topshiriqlarni og'zaki yoki yozma tarzda bajarishda, boshqalarning maxsus topshiriq va ko'rsatmalarisiz tegishli so'zlarni qo'llashda namoyon bo'ladi.

O‘ZBEK TILINI O‘QITISH METODIKASI FANI BO‘YICHA TESTLAR

1. Ilmiylik prinsipi deganda nimani tushunasiz?

Ona tili fani maqsad va vazifalarini.

*O‘quv predmetlarini hozirgi fan yutuqlari zaminida bayon qilishni.
Darsda o‘quvchilarning mustaqil ishlarni tashkil qilishini.
Dars samaradorligini.

2. Tushunarlilik prinsipi bu ...

*O‘quv predmetlarini bolalarning yoshi, shaxsiy xususiyatlari, hayotiy tajribalari, tayyorgarlik darajasiga moslashtirishni, ya’ni oddiydan murakkabga, xususiyydan umumiyga borishni taqozo qiladi.

Mavzuni tushunishi, qoidalarga mos misollar topa olishi va uni amalda qo‘llay olishi.

Tayyorgarlik darajasini amalda qo‘llash.

Nazariy bilimlarni amalda qo‘llay olish va boshqalarga tushuntirish.

3. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi pedagogika bilim yurtlari va oliy o‘quv yurtlarida qachondan boshlab fan sifatida o‘qitila boshlandi?

1920-yillardan.

1942-yillardan.

*1930-yillardan.

1940-yillardan.

4. O‘quvchilar yozma ishlarida uchraydigan xato nima sababdan yuz berishi mumkin?

Grammatika va imloni bilmaslik.

Nazariya bilan amaliyot o‘rtasidagi tafovutdan.

Punktuatsiyani bilmaslik.

*Grammatika, imlo, nazariya bilan amaliyot o‘rtasidagi tafovutni bilmaslik.

5. Tilni sevish va uni qunt bilan o‘rganish o‘quvchilarni qaysi jihatdan taraqqiy ettiradi?

Badiiy, g‘oyaviy, ilmiy jihatdan

Aqliy, axloqiy va estetik jihatdan

Jismoniy, vatanparvarlik jihatdan

*Badiiy, g‘oyaviy, ilmiy, aqliy, axloqiy va estetik jihatdan

6. O‘zbek tili kursining bo‘limlarini o‘tishda qanday yo‘l tutiladi?

Alohida-alohida o‘tiladi.

O‘zaro ajralmagan holda o‘tiladi.

Ayrimlari qiyosiy o‘rganiladi.

* Alohida-alohida, o‘zaro ajralmagan holda o‘tiladi.

7. Punktuatsiya haqida dastlabki ma'umotlar 8-9-sinflarda beriladi. Ungacha o'quvchilar qanday ish tutadi?

*Yoddan yozadi, tinish belgilarining qo'llanishini «mexanik» holatda o'rganadi.

Ko'p o'qiydi, uzoq vaqt mashq qiladi.

Hech qanday tinish belgilaridan foydalanmaydi.

To'g'ri javob yo'q.

8. O'quvchilar fikrlash qobiliyatini o'stirish ona tili o'qitishning qaysi bosqichida amalga oshiriladi?

*Hamma bosqichlarda, har bir darsda.

Nutq o'stirish darslarida, yozma ishlarda.

Grammatika darslarida.

Sintaksisga oid darslarda.

9. Bir mashg'ulotning o'zida ham induksiya, ham deduksiya metodlaridan foydalanish mumkinmi?

Ha. O'timli va o'timsiz fe'llarni o'tganda.

Ha. Fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'tganda.

Ha. Uyushiq bo'laklarda belgilarning ishlatilishida.

*Javoblar to'g'ri.

10. Bilimlarni tekshirish darslarida o'qituvchi o'z ish usuli holatini qanday aniqlaydi?

*O'quvchilarning o'zlashtirishi orqali.

Mustaqil ish va qiziqishlarini tekshirish orqali.

Jamoat ishlarida ishtiroki orqali.

Javoblar to'g'ri.

11. Uyga vazifa berishda o'quvchilarni nimalarga odatlantirish kerak?

Darslikdan shu paragrafni o'qib chiqish.

Mashqni bir-ikki marta sinchiklab o'qib chiqish.

Shartiga moslab avval og'zaki bajarish, keyin yozma bajarish.

*Hamma javoblar to'g'ri.

12. Tematik reja tuzganda qanday ishlar amalga oshirilishi mo'ljallangani ma'qul?

O'quvchining nutqini oshirishga mo'ljallangan ishlar.

Uzoq o'tilgan darslardan ayrimlarini takrorlash.

Ko'rgazmali qurollar va bajarilishi zarur bo'lgan mashqlar.

*Hamma javoblar to'g'ri.

13. Ona tili materiallarini rejalashtirish nimalarni o'z ichiga oladi?

*Grammatika va yozuv bo'yicha dastur mazmuni.

Tegishli mavzularni qaytarib, turli yozma ishlar yozish.

Ona tili o'qitish bilan bog'liq stilistik ishlar.

Turli yozma ishlar.

14. Metodika tarixida eng maqsadga muvofiq metodlar nimalarni o'z ichiga oldi?

O'qituvchi va o'quvchi faoliyatini o'z ichiga olgan metodlar.

O'quvchi faoliyatiga bog'liq bo'lgan metodlar.

*O'qituvchi, o'quvchi faoliyati va fan xususiyatidan kelib chiqqan metodlar.

Fan xususiyatidan kelib chiqqan metodlar.

15. O'rganiladigan materiallar qisman oldingi sinflardan ma'lum yoki oldingi material bilan bog'liq bo'lsa, qanday metoddan foydalanish mumkin?

Reproduktiv.

Suhbat.

*Qisman izlanuvchanlik.

Muammoli bayon.

16. O'quvchi faoliyati bilan bog'liq usullar necha xil bo'ladi?

Ikki xil: reproduktiv, qisman izlanuvchanlik.

Ikki xil: qisman izlanuvchanlik, izlashga asoslangan.

*Uch xil: reproduktiv, qisman izlanuvchanlik va izlashga asoslangan.

Uch xil: reproduktiv, muammoli, izlashga asoslangan.

17. Fonetikaning orfografiyaga aloqador qismida ko'proq nimalarga e'tibor berish kerak?

Tovushlarning talaffuzi.

Tovushlarning yozilishi, fonetik tahlilga.

*Harflarning talaffuzi bilan yozilishi orasidagi farq.

Hamma javoblar to'g'ri.

18. Unli va undosh tovushlar haqida malumot berilgandan keyin bilimlarni mustahkamlash uchun qanday yo'l tutish mumkin?

Faqat ovozdand hosil bo'lgan tovushlar tushuntiriladi.

Ovoz va tovushdan iborat bo'lgan tovushlar tushuntiriladi.

Faqat shovqindand iborat bo'lgan tovushlar tushuntiriladi.

*Javoblar to'g'ri.

19. So'z va tushunchalarning o'zaro munosabatini, so'zlarning ma'no tiplarini, so'z ma'nolarining ifodalanish yo'llarini o'rganish leksikologiya o'qitish metodikasining nimasi sanaladi?

Maqsadi.

*Vazifasi.

O'ziga xos xususiyati.

So'z ma'nolarining taraqqiyoti.

20. Paronimlar qanday metodda tushuntirilgani maqsadga muvofiqdir?

Ko'rgazmalilik metodi asosida.

Reproduktiv metod asosida.

Qisman izlanuvchanlikka asoslangan metod asosida.

*Hamma javoblar to'g'ri.

21. O'zbek tili o'qitish metodikasidan birinchi darslik qo'llanma qachon chiqqan va muallifi kim?

1932-yilda A.K.Borovkov.

*1940-yilda S.A.Fessaloniskiy.

1950-yilda Murod Shams.

1952-yilda Faxri Kamol.

22. O'tiladigan materialning hajmini belgilashda qanday prinsip e'tiborga olinadi?

*Pedagogik-psixologik.

Lingvistik.

Tarixiylik, etimologik.

Psixologik.

23. Qay vaqtda materialni ongli o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratiladi?

Darsda turli metodlar qo'llanilsa.

Rang-barang ko'rgazmali qurollardan foydalanilsa.

Turli grammatik o'yinlar uyushtirilsa.

*Javoblar to'g'ri.

24. Grammatikani puxta o'rganish orqali o'quvchi nimalarga erishishi mumkin?

Fikr taraqqiy etadi.

Predmet va hodisalar orasidagi munosabatni ongli tushuna boshlaydi.

O'quvchilarning orfoepik malakasi takomillashadi.

*Hamma javoblar to'g'ri.

25. O'quvchilarga o'zbek tilidan bilim, malaka va ko'nikma berishning eng samarali shakli?

Fakultativ mashg'ulotlar.

Sinfdan tashqari ishlar.

Individual ishlash.

*Hamma javoblar to'g'ri.

26. Yangi bilim berish dars tipining tuzilishi?

Uy vazifasini so'rash, yangi mavzu bayoni.

Grammatik ta'rif va qoidalar ustida ishlash, ularni qaytarish.

Materialni mustahkamlash, uyga vazifa berish.

* Barcha javoblar to'g'ri.

O'zbek tilini o'qitish metodikasi fanidan nazorat uchun savollar
(JN, ON, YaN)
JORIY NAZORAT

1. Metodika tarixiga hissa qo'shgan buyuk allomalarimizdan kimlarni bilasiz?
2. Mazkur fandan dastlabki qo'llanmalar qachon va kim tomonidan e'lon qilingan?
3. Ona tili o'qitish metodikasi fanining boshqa fanlar orasida tutgan o'rni qanday?
4. Ta'lim tizimida ona tili o'qitish metodikasi qanday ahamiyatga ega?
5. Ona tili o'qitish metodikasi mazmunining DTSda aks etishi.
6. Ona tili o'qitishda mavzulararo va bo'limlararo bog'liqlik qanday amalga oshirilgan?
7. O'zbek tili o'qitish metodikasi fan sifatida qachon shakllandi?
8. O'zbek metodist olimlaridan kimlarni bilasiz?
9. Ona tili o'qitish metodikasi qaysi fanlar bilan aloqador?
10. Tilshunoslik, ona tili va til o'qitish metodikasi fanlarini bir-biriga qanday bog'laysiz?
11. Adabiyotshunoslik fanlarining ona tili o'qitish metodikasi faniga qanday aloqasi bor?
12. Fanlararo aloqaning mohiyati va ahamiyati haqida so'zlang.
13. «Metod» so'zining ma'nosini izohlab tushuntiring.
14. Umumdidaktik metodlar.
15. Ona tilining o'ziga xos metodlari.
16. Suhbat va tadqiqot metodlariga bittadan misol yozing.
17. Ona tili mashg'ulotlarini rejalashtirish metod va usullari qanday?
18. Ona tili o'qituvchisiga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?
19. Ta'lim jarayonida o'quvchi-o'qituvchi munosabatining asosiy me'yorlari.
20. An'anaviy ta'lim usuli qaysi jihatlari bilan yangi ta'lim usulidan farqlanadi?
21. Noan'anaviy ta'lim usulining o'ziga xos xususiyatlari.
22. Ta'lim tizimida o'yin texnologiyalarining o'rni va ahamiyati.
23. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili o'qitish kursining tarkibi va mazmunini tushuntirib bering.
24. Akademik litseylarda ona tili o'qitish kursining tarkibi va mazmuni qanday?
25. Kasb-hunar kollejlarda ona tili o'qitish kursining mazmuni haqida gapiring.

26. Izchil kurs deganda nimani tushunasiz?
27. Fonetikani o'rganishda so'z boyligini oshirishning ahamiyati nima?
28. Tilshunoslikning qaysi bo'limlari izchil kursda keng o'rinni egallagan?
29. O'zbek tili o'qitish metodikasini o'rganishda leksikologiyaning tutgan o'rni.
30. O'z va o'zlashgan so'zlarni o'qitish metodlari.
31. So'zning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari.
32. Leksikologiya o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini aytib bering.
33. Morfologiyani o'qitishning o'ziga xos jihatlari nimalardan iborat?
34. Mustaqil so'z turkumlarini o'qitishning didaktik asosini ayting?
35. O'zingiz mustaqil ravishda morfologiyaga oid biror mavzuni qaysi usulda o'qitishingizni tushuntirib bering.
36. Morfologiyani o'qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish usullari.
37. So'z birikmalari (SB)ning nutqdagi o'rni va bajaradigan vazifasini tushuntiring.
38. SB bilan so'zning o'xshash tomonlarini ayting.
39. SB bilan so'z o'rtasidagi farqni tushuntiring.
40. SB nimalardan tashkil topadi?
41. SBdagi so'zlarning o'zaro bog'lanishini ta'riflang.
42. SBda grammatik aloqa nima orqali ifodalanadi?
43. SBda mazmuniy aloqa qayerda ko'rinadi?
44. Gaplarni ifoda maqsadi va tuzilishiga ko'ra turini ayting. Ularning o'qilish ohangiga diqqat qiling.
45. Ko'chirma va o'zlashtirma gaplarning o'qitilishiga sizning munosabatingiz qanday?
46. O'zlashtirma gaplarni o'qitishda ko'proq nimalarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq deb o'ylaysiz?
47. Ko'chirma va o'zlashtirma gaplarni o'rganishda punktuatsiyaning ahamiyatini tushuntirib bering.
48. Punktutasiyaning o'qitilishi qaysi til bo'limni o'rganishda ko'proq talab qilinadi va nima uchun?
49. Biror matndagi ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantiring.
50. O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda qo'llaniladigan usullarni ayting.
51. Yozma nutqni takomillashtirishda qo'llaniladigan usullarni ayting.
52. Og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishda badiiy va matbuot

materiallaridan foydalanish haqidagi fikringiz?

53. Og‘zaki va yozma nutqni takomillashtirishda yozma ish turlarining o‘rni qanday ahamiyatga ega?

54. Ona tili o‘qituvchisiga qo‘yiladigan talablarni ayting.

55. Fonetikani o‘rganishda u–o‘, o‘–i, o‘–o, i–e singari tovush juftlari bilan farqlanuvchi hosilalar ustida ishlash usullari.

56. Ona tilidan bir soatlik darsning kirish bosqichi haqida gapiring.

57. Ona tili darslarining qiyosiy tahlili.

58. Fonetikani o‘rganishda v–f, d–t, z–s, g‘–q, ch–j, sh–j singari tovush juftlari hosilalari ustida ishlash usullari.

59. Ona tilidan bir soatlik darsning takrorlash bosqichi haqida gapiring.

60. Ona tili ta‘limi jarayonida o‘quvchi – o‘qituvchi munosabatlari.

61. Tovushdosh so‘zlar ma‘nosini sharhlash usullari.

62. Ona tilidan bir soatlik darsning yakunlovchi bosqichi haqida gapiring.

63. Ona tili mashg‘ulotlarini rejalashtirish va uning turlari.

64. Oxiri k–q tovushi bilan tugagan so‘zlarga qo‘shimcha qo‘shilganda jarangli holatga o‘tishi yo, aksincha, aslicha (sharh - sharhi) yozilishi va aytilishiga misollar topish – so‘z boyligini oshirish omili.

65. Bir soatlik darsning yangi mavzu bosqichi haqida gapiring.

66. Til mashg‘ulotlarida ibora, tasviriy ifoda vositalaridan unumli foydalanish usullari.

67. Ko‘ngil, singil kabi so‘zlarda bo‘g‘in ko‘chirish, juftlanib kelgan harflarni ajratish, imlo va talaffuzi ustida ishlash.

68. Ravish turkumini o‘tishda savol-topshiriqlardan foydalanish usullari.

69. Ona tilidan noan‘anaviy dars shakllari til ta‘limi samaradorligini oshirish omili.

70. Ot so‘z turkumini o‘rganishda so‘zlarning ma‘noviy guruhlarini aniqlash, lug‘aviy ma‘nolarini sharhlash.

ORALIQ NAZORAT

1. Ona tilidan bir soatlik darsni mustahkamlash bosqichi haqida gapiring.

2. Ona tilidan o‘quv mashg‘ulotlarining zamonaviy shakl va usullarini tashkil qilish usullari.

3. Aniq va mavhum otlarni guruhlash, ular ustida ishlash usullari.

4. Ona tilidan o‘tilgan mavzuni yangi mavzuga boglash usullari.

5. Til mashg‘ulotlarida o‘quvchilarni bilim olishga o‘rgatish, bilim olish

jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish yo'llari.

6. Tub va yasama otlarni izohlash, yasama otlar imlosi ustida ishlash usullari.

7. Bir soatlik darsda baholash turlari haqida gapiring.

8. O'quvchi – ta'lim – o'qituvchi tizimida ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish usullari.

9. Matndagi bosh va kichik harflar bilan yozilgan otlar izohi; turdosh otlarni atoqli otlarga ajratish, imlosini sharhlash.

10. Ona tilidan darsning mustahkamlash bosqichi haqida gapiring.

11. Eskirgan (arxaik) va tarixiy so'zlar ustida ishlash usullari.

12. «Belgi – turdosh ot», «belgi nomi – atoqli ot» qolipli otlarning yozilishini sharhlang.

13. Ona tilidan bir soatlik dars ishlanmasini tuzing.

14. O'z va ko'chma ma'noli so'zlarning lug'aviy ma'nolarini aniqlash, so'z birikmasi, gap qurish va matn tuzishga o'rgatish usullari.

15. Kasb-hunar otlariga uyadosh va ma'nodosh otlarni toping. -lik, -chilik qo'shimchalari yordamida yangi so'zlar yasang.

16. So'z yasalishi bo'yicha bir soatlik dars ishlanmasini tuzing.

17. Shakldosh so'zlar ustida ishlashda tuyuqlardan foydalanib, ularning lug'aviy ma'nolarini aniqlang.

18. -zor, -xona, -iston, -dosh, -lik qo'shimchalari qo'llanilishini izohlang, tub va yasama o'rin-joy otlariga ma'nodosh va uyadosh so'zlar tanlang, gap tuzing, matn yarating.

19. Ona tilidan bir soatlik darsning mustahkamlash qismi haqida ma'lumot bering.

20. Zid ma'noli so'zlarni yakka va juft holda ishlatish, lug'aviy ma'nolarini sharhlash usullari.

21. Ko'plik va birlik son shakllari izohini bering.

22. Ona tilidan tarqatma materiallar haqida ma'lumot bering.

23. Til mashg'ulotlarida uyadosh (guruhdosh) so'zlar ustida ishlash.

24. Kelishik qo'shimchalarining gapdagi vazifasi, ma'no va xususiyatlarini izohlang, kelishikli, ko'makchili shakllari ustida ishlang.

25. Ona tilidan dars bosqichlari haqida ma'lumot bering.

26. Til mashg'ulotlarida ma'nodosh so'zlarni o'rgatish usullari.

27. Kichraytirish-erkalash, hamda atoqli otlarga qo'shiladagan -xon, -jon, -voy, -oy kabilarning milliy joziba va nutq go'zalligini ta'minlashi ustida amaliy ishlar namunalarini ko'rsating.

28. Ona tili darsida matnning ahamiyati va mohiyati nimadan iborat.

29. Ona tili mashg'ulotlarida bolaning fikrlash darajasi, fikr anglash imkoniyati, rivojlantirish ko'lamini hisobga olish usullari.

30. Soʻz birikmalaridan qoʻshma otlar hosil qilish, maʼnosini izohlash usullari.

31. Ona tili darslarida matn yaratish usullari.

32. Didaktika va lingvopsixologiya til oʻqitish metodikasining tarkibiy qismi ekanligi.

33. «Otlarning yasalişhiga» jadval tuzing. Uni sharhlash yordamida soʻz boyligini oshirish va mustaqil mushohada malakasini rivojlantirish usullarini koʻrsating.

34. Ona tilidan darsning yakuniy bosqichi haqida gapiring.

35. Til mashgʻulotlarida fonetika, leksikologiya, grammatikani semantika va uslubiyat bilan uygʻunlikda oʻrganish usullari.

36. Sifat soʻz turkumini oʻrganishda maʼno guruhlari ustida ishlash usullari.

37. Bir soatlik darsda kelishik va koʻmakchilarning oʻzaro munosabatini oʻrgatish usullari.

38. Ona tili mashgʻulotlarida mavzulararo, boʻlimlararo, fanlararo bogʻlanishni yoʻlga qoʻyish usullari.

39. Sifat darajalari ustida ishlash usullari.

40. Ona tili darslarida bayonnoma va uning koʻchirmasi ustida ishlash usullari.

41. Ona tili mavzularini yiriklashtirilgan holatda oʻrganish usullari.

42. «Ot—ot», «sifat—ot» tarkibli qoʻshma sifatlar maʼnosini izohlash, zid maʼnoli, uyadosh, maʼnodosh soʻzlardan yasalgan juft sifatlar ustida ishlash.

43. Ona tilidan oʻtilganlarni takrorlash bosqichi haqida gapiring.

44. Ona tili mashgʻulotlarida oʻyin-topshiriqlarni tajribada berish (dars ishlanmasi namunasini yozing).

45. Sanoq sonlar qatnashgan xalq maqollari va hikmatli soʻzlar ustida ishlash usullari.

46. Bir soatlik darsning biror bosqichi haqida gapiring.

47. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talabiga muvofiq oʻquvchilarning soʻz boyligini oshirish, ularni mustaqil fikrlash, soʻz tanlash, gap qurish, matn yaratishga oʻrgatish.

48. «Son»ga oid jadval tuzib, uni sharhlang, sonning maʼno turlarini qatnashtirib, soʻz birikmasi, gap va matn yarating.

49. Bir soatlik darsning biror bosqichi haqida gapiring.

50. «Ona tili boʻyicha davlat taʼlim standartlari» talabiga muvofiq til qoidalariga nutqiy imkoniyatlarni kengaytiruvchi vositalar sifatida yondashish, oʻquvchilarning soʻz boyligini oshirish, ularni mustaqil va ijodiy fikrlashga oʻrgatish.

51. Yasama fe'llar imlosi ustida ishlash.
52. Bir soatlik darsning uyga vazifa bosqichi haqida gapiring.
53. DTS talabiga muvofiq, umumta'lim tizimida tilshunoslikka asoslangan bilimlar miqdorining chegaralanishi.
54. Fe'l zamonlarini qiyoslash orqali o'z va ko'chma ma'nolar ustida ishlash usullari.
55. Bir soatlik darsning biror bosqichi haqida gapiring.
56. Til o'qitish metodikasi tarixi.
57. Fe'l mayllarini qiyoslab o'rganish va yasalishi yuzasidan amaliy ishlash usullari. Mikromatn yarating.
58. Bir soatlik darsning baholash bosqichi haqida gapiring.
59. Ona tili o'qitish metodikasining mazmuni, maqsadi va vazifalari.
60. «Sifat – ot», «sifatdosh – ot» qolipli so'z birikmalari hosil qiling. Ular ishtirokida gap tuzing, so'zlar ishtirokida gaplar yarating.
61. Bir soatlik darsning takorlash bosqichi haqida gapiring.
62. Ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantiring. Frazeologik birikmalar tasviriy vositalar bilan so'zlarni almashtiring. Namunalar bering.
63. Sifat va sifatdoshni qiyoslab o'rganish usullarini sharhlang. Ularning o'xshash va farqli tomonlarini ko'rsating. Dars ishlanmasini bering.
64. Bir soatlik darsning yangi mavzu bosqichi haqida gapiring.
65. Ma'nodosh gaplarni izohlang, qiyoslang. Undan iboralar va hikmatli so'zlardan foydalanish usullari haqida bayon qiling. Namunalar bering.
66. Ravish va ravishdoshni qiyoslab o'rganish usullari haqida fikr bildiring. O'xshash va farqli tomonlarini ko'rsating.
67. Bir soatlik darsning takrorlash bosqichi haqida gapiring.
68. Bo'lishili-bo'lishisiz fe'llar namunasini qiyoslash va sharhlash orqali izohlash usullari.
69. Daraja-miqdor ravishlari qatnashgan gaplar tuzib, ma'nolar ustida ishlash usullari.
70. Bir soatlik darsning mustahkamlash bosqichi haqida gapiring.
71. Olmoshlar imlosi va qo'llanishi ustida ishlang, qanday so'zlarga ishora qilayotganini aniqlang, ular ishtirokida matn yarating. Namunalar bering.
72. Vergulni o'rinli qo'llash ustida amaliy mashg'ulotlar namunalarini keltiring
73. Bir soatlik darsning yakuniy bosqichi haqida gapiring.

YAKUNIY NAZORAT

1. Ona tili o'qitish metodikasi fanining boshqa fanlar orasida tutgan o'rni qanday?
2. Ta'lim tizimida ona tili o'qitish metodikasi qanday ahamiyatga ega?
3. Ona tili o'qitish metodikasi mazmunining DTSda aks etishi.
4. Ona tili o'qitishda mavzulararo va bo'limlararo bog'liqlik qanday amalga oshirilgan?
5. O'zbek tili o'qitish metodikasi fan sifatida qachon shakllandi?
6. O'zbek metodist olimlaridan kimlarni bilasiz?
7. Mazkur fandan dastlabki qo'llanmalar qachon va kim tomonidan e'lon qilingan?
8. Metodika tarixiga hissa qo'shgan buyuk allomalarimizdan kimlarni bilasiz?
9. Ona tili o'qitish metodikasi qaysi fanlar bilan aloqador?
10. Tilshunoslik, ona tili va til o'qitish metodikasi fanlarini bir-biriga qanday bog'laysiz?
11. Adabiyotshunoslik fanlarining ona tili o'qitish metodikasi faniga qanday aloqasi bor?
12. Fanlararo aloqaning mohiyati va ahamiyati haqida so'zlang.
13. «Metod» so'zining ma'nosini izohlab tushuntiring.
14. Umumdidaktik metodlar.
15. Ona tilining o'ziga xos metodlari.
16. Suhbat va tadqiqot metodlariga bittadan misol yozing.
17. Ona tili mashg'ulotlarini rejalashtirish metod va usullari qanday?
18. Ona tili o'qituvchisiga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?
19. Ta'lim jarayonida o'quvchi—o'qituvchi munosabatining asosiy me'yorlari.
20. An'anaviy ta'lim usuli qaysi jihatlari bilan yangi ta'lim usulidan farqlanadi?
21. Noan'anaviy ta'lim usulining o'ziga xos xususiyatlari.
22. Ta'lim tizimida o'yin texnologiyalarining o'rni va ahamiyati.
23. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili o'qitish kursining tarkibi va mazmunini tushuntirib bering.
24. Akademik litseylarda ona tili o'qitish kursining tarkibi va mazmuni qanday?
25. Kasb-hunar kollejlarida ona tili o'qitish kursining mazmuni haqida gapiring.
26. Izchil kurs deganda nimani tushunasiz?
27. Fonetikani o'rganishda nimalarga asosiy e'tibor berish lozim?

28. Tilshunoslikning qaysi bo'limlari izchil kursda keng o'rinni egallagan?

29. O'zbek tili o'qitish metodikasini o'rganishda leksikologiyani tutgan o'rni.

30. O'z va o'zlashgan so'zlarni o'qitish metodlari.

31. So'zning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari.

32. Leksikologiyani o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini aytib bering.

33. Morfologiyani o'qitishning o'ziga xos jihatlari nimalardan iborat?

34. Mustaqil so'z turkumlarini o'qitishning didaktik asosini ayting?

35. O'zingiz mustaqil ravishda morfologiyaga oid biror mavzuni qaysi usulda o'qitishingizni tushuntirib bering.

36. Morfologiyani o'qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish usullari.

37. So'z birikmalari (SB)ning nutqdagi o'rni va bajaradigan vazifasini tushuntiring.

38. SB bilan so'zning o'xshash tomonlarini ayting.

39. SB bilan so'z o'rtasidagi farqni tushuntiring.

40. SB nimalardan tashkil topadi?

41. SBdagi so'zlarning o'zaro bog'lanishini ta'riflang.

42. SBda grammatik aloqa nima orqali ifodalanadi?

43. SBda mazmuniy aloqa qayerda ko'rinadi?

44. Gaplarning ifoda maqsadi va tuzilishiga ko'ra turini ayting. Ularning o'qilish ohangiga diqqat qiling.

45. Ko'chirma va o'zlashtirma gaplarning o'qitilishiga sizning munosabatingiz qanday?

46. O'zlashtirma gaplarni o'qitishda ko'proq nimalarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq deb o'ylaysiz?

47. Ko'chirma va o'zlashtirma gaplarni o'rganishda punktuatsiyaning ahamiyatini tushuntirib bering.

49. Biror matndagi ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantiring.

50. O'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda qo'llaniladigan usullarni ayting.

51. Yozma nutqni takomillashtirishda qo'llaniladigan usullarni ayting.

52. Og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishda badiiy va matbuot materiallaridan foydalanish haqidagi fikringiz?

53. Og'zaki va yozma nutqni takomillashtirishda yozma ish turlarining o'rni qanday ahamiyatga ega?

54. Ona tili o'qituvchisiga qo'yiladigan talablarni ayting.

55. Fonetikani o'rganishda u-o', o'-i, o'-o, i-e singari tovush juftlari

bilan farqlanuvchi hosilalar ustida ishlash usullari.

56. Ona tilidan bir soatlik darsning kirish bosqichi haqida gapiring.

57. Ona tili darstrarining qiyosiy tahlili.

58. Fonetikani o'rganishda v-f, d-t, z-s, g'-q, ch-j, sh-j singari tovush juftlari hosilalar ustida ishlash usullari.

59. Ona tilidan bir soatlik darsning takrorlash bosqichi haqida gapiring.

60. Ona tili ta'limi jarayonida o'quvchi - o'qituvchi munosabatlari.

61. Tovushdosh so'zlar ma'nosini sharhlash usullari.

62. Ona tilidan bir soatlik darsning yakunlovchi bosqichi haqida gapiring.

63. Ona tili mashg'ulotlarini rejalashtirish va uning turlari.

64. Oxiri k-q tovushi bilan tugagan so'zlarga qo'shimcha qo'shilganda jarangli holatga o'tishi yo, aksincha, aslicha (sharh - sharhi) yozilishi va aytilishiga misollar topish - so'z boyligini oshirish omili.

65. Bir soatlik darsning yangi mavzu bosqichi haqida gapiring.

66. Til mashg'ulotlarida ibora, tasviriy ifoda vositalaridan unumli foydalanish usullari.

67. Ko'ngil, singil kabi so'zlarda bo'g'in ko'chirish, juftlanib kelgan harflarni ajratish, imlo va talaffuzi ustida ishlash.

68. Ravish turkumini o'tishda savol-topshiriqlardan foydalanish usullari.

69. Ona tilidan noan'anaviy dars shakllari til ta'limi samaradorligini oshirish omili.

70. Ot so'z turkumini o'rganishda so'zlarning ma'noviy guruhlarini aniqlash, lug'aviy ma'nolarini sharhlash.

71. Ona tilidan bir soatlik darsning mustahkamlash bosqichi haqida gapiring.

72. Ona tilidan o'quv mashg'ulotlarining zamonaviy shakl va usullarini tashkil qilish usullari.

73. Aniq va mavhum otlarni guruhlash, ular ustida ishlash usullari.

74. Ona tilidan o'tilgan mavzuni yangi mavzuga bog'lash usullari.

75. Til mashg'ulotlarida o'quvchilarni bilim olishga o'rgatish, bilim olish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish yo'llari.

76. Tub va yasama otlarni izohlash, yasama otlar imlosi ustida ishlash usullari.

77. Bir soatlik darsda baholash turlari haqida gapiring.

78. O'quvchi - ta'lim - o'qituvchi tizimida ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish usullari.

79. Matndagi bosh va kichik harflar bilan yozilgan otlar izohi; turdosh otlarni atoqli otlarga ajratish, imlosini sharhlash.

80. Ona tilidan darsning mustahkamlash bosqichi haqida gapiring.

81. Eskirgan (arxaik) va tarixiy so'zlar ustida ishlash usullari.

82. «Belgi – turdosh ot», «belgi nomi – atoqli ot» qolipli otlarning yozilishini sharhlang.
83. Ona tilidan bir soatlik dars ishlanmasini tuzing.
84. O‘z va ko‘chma ma‘noli so‘zlarning lug‘aviy ma‘nolarini aniqlash, so‘z birikmasi, gap qurish va matn tuzishga o‘rgatish usullari.
85. Kasb-hunar otlariga uyadosh va ma‘nodosh otlarni toping. -lik, -chilik qo‘shimchalari yordamida yangi so‘zlar yasang.
86. So‘z yasalishi bo‘yicha bir soatlik dars ishlanmasini tuzing.
87. Shakldosh so‘zlar ustida ishlashda tuyuqlardan foydalanib, ularning lug‘aviy ma‘nolarini aniqlang.
88. -zor, -xona, -iston, -dosh, -lik so‘z qo‘shimchalari qo‘llanilishini izohlang, tub va yasama o‘rin-joy otlariga ma‘nodosh va uyadosh so‘zlar tanlang, gap tuzing, matn yarating.
89. Ona tilidan bir soatlik darsning mustahkamlash qismi haqida ma‘lumot bering.
90. Zid ma‘noli so‘zlarni yakka va juft holda ishlatish, lug‘aviy ma‘nolarini sharhlash usullari.
91. Ko‘plik va birlik son shakllari izohini bering.
92. Ona tilidan tarqatma materiallar haqida ma‘lumot bering.
93. Til mashg‘ulotlarida uyadosh (guruhdosh) so‘zlar ustida ishlash.
94. Kelishik qo‘shimchalarining gapdagi vazifasi, ma‘no va xususiyatlarini izohlang, kelishikli, ko‘makchili shakllari ustida ishlash.
95. Ona tilidan dars bosqichlari haqida ma‘lumot bering.
96. Til mashg‘ulotlarida ma‘nodosh so‘zlarni o‘rgatish usullari.
97. Kichraytirish-erkalash hamda atoqli otlarga qo‘shiladigan -xon, -jon, -voy, -oy kabilarning milliy joziba va nutq go‘zalligini ta‘minlashi ustida amaliy ishlar namunalarini ko‘rsating.
98. Ona tili darsida matnning ahamiyati va mohiyati nimadan iborat.
99. Ona tili mashg‘ulotlarida bolaning fikrlash darajasi, fikr anglash imkoniyati, rivojlantirish ko‘lamini hisobga olish usullari.
100. So‘z birikmalaridan qo‘shma otlar hosil qilish, ma‘nosini izohlash usullari.
101. Ona tili darslarida matn yaratish usullari.
102. Didaktika va lingvopsixologiya til o‘qitish metodikasining tarkibiy qismi ekanligi.
103. «Otlarning yasalishiga» jadval tuzing. Uni sharhlash yordamida so‘z boyligini oshirish va mustaqil mushohada malakasini rivojlantirish usullarini ko‘rsating.
104. Ona tilidan darsning yakuniy bosqichi haqida gapiring.
105. Til mashg‘ulotlarida fonetika, leksikologiya, grammatikani

semantika va uslubiyat bilan uyg'unlikda o'rganish usullari.

106. Sifat so'z turkumini o'rganishda ma'no guruhlarida ustida ishlash usullari.

107. Bir soatlik darsda kelishik va ko'makchilarning o'zaro munosabatini o'rgatish usullari.

108. Ona tili mashg'ulotlarida mavzulararo, bo'limlararo, fanlararo bog'lanishni yo'lga qo'yish usullari.

109. Sifat darajalari ustida ishlash usullari.

110. Ona tili darslarida bayonnoma va uning ko'chirmasi ustida ishlash usullari.

111. Ona tili mavzularini yiriklashtirilgan holatda o'rganish usullari.

112. «Ot—ot», «sifat—ot» tarkibli qo'shma sifatlar ma'nosini izohlash, zid ma'noli, uyadosh, ma'nodosh so'zlardan yasalgan juft sifatlar ustida ishlash.

113. Ona tilidan o'tilganlarni takrorlash bosqichi haqida gapiring.

114. Ona tili mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni tajribada berish (dars ishlanmasi namunasi yozing).

115. Sanoq sonlar qatnashgan xalq maqollari va hikmatli so'zlar ustida ishlash usullari.

116. Bir soatlik darsning biror bosqichi haqida gapiring.

117. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talabiga muvofiq o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, ularni mustaqil fikrlash, so'z tanlash, gap qurish, matn yaratishga o'rgatish.

118. «Son»ga oid jadval tuzib, uni sharhlang, sonning ma'no turlarini qatnashtirib, so'z birikmasi, gap va matn yarating.

119. Bir soatlik darsning biror bosqichi haqida gapiring.

120. «Ona tili bo'yicha davlat ta'lim standartlari» talabiga muvofiq til qoidalariga nutqiy imkoniyatlarni kengaytiruvchi vositalar sifatida yondashish, o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, ularni mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rgatish.

121. Yasama fe'llar imlosi ustida ishlash.

122. Bir soatlik darsning uyga vazifa bosqichi haqida gapiring.

123. DTS talabiga muvofiq, umumta'lim tizimida tilshunoslikka asoslangan bilimlar miqdorining chegaralanishi.

124. Fe'l zamonlarini qiyoslash orqali o'z va ko'chma ma'nolar ustida ishlash usullari.

125. Bir soatlik darsning biror bosqichi haqida gapiring.

126. Til o'qitish metodikasi tarixi.

127. Fe'l mayllarini qiyoslab o'rganish va yasalishi yuzasidan amaliy ishlash usullari. Mikromatn yarating.

128. Bir soatlik darsning baholash bosqichi haqida gapiring.
129. Ona tili o'qitish metodikasining mazmuni, maqsadi va vazifalari.
130. «Sifat – ot», «sifatdosh – ot» qolipli so'z birikmalari hosil qiling. Ular ishtirokida gap tuzing, so'zlar ishtirokida gaplar yarating.
131. Bir soatlik darsning takorlash bosqichi haqida gapiring.
132. Ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantiring. Frazеologik birikmalar tasviriy vositalar bilan so'zlarni almashtiring. Namunalar bering.
133. Sifat va sifatdoshni qiyoslab o'rganish usullarini sharhlang. Ularning o'xshash va farqli tomonlarini ko'rsating. Dars ishlanmasini bering.
134. Bir soatlik darsning yangi mavzu bosqichi haqida gapiring.
135. Ma'nodosh gaplarni izohlang, qiyoslang. Undan iboralar va hikmatli so'zlardan foydalanish usullari haqida bayon qiling. Namunalar bering.
136. Ravish va ravishdoshni qiyoslab o'rganish usullari haqida fikr bildiring. O'xshash va farqli tomonlarini ko'rsating.
137. Bir soatlik darsning takrorlash bosqichi haqida gapiring.
138. Bo'lishili-bo'lishisiz fe'llar namunasini qiyoslash va sharhlash orqali izohlash usullari.
139. Daraja-miqdor ravishlari qatnashgan gaplar tuzib, ma'nolar ustida ishlash usullari.
140. Bir soatlik darsning mustahkamlash bosqichi haqida gapiring.
141. Olmoshlar imlosi va qo'llanishi ustida ishlang, qanday so'zlarga ishora qilayotganini aniqlang, ular ishtirokida matn yarating. Namunalar bering.
142. Vergulni o'rinli qo'llash ustida amaliy mashg'ulotlar namunalari keltiring
143. Bir soatlik darsning yakuniy bosqichi haqida gapiring.

O‘ZBEK TILI O‘QITISH METODIKASI FANIDAN TEST SAVOLLARI

1. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi fani qanday fanlar tizimida mustaqil fan sifatida shakllandi?

- A) *Pedagogika fanlari. B) Falsafa fanlari.
C) Texnika fanlari. D) Tabiiy fanlar.

2. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi fanining mazmuni nimalardan iborat?

A) Ona tili ta‘limining izchil tizimini ishlab chiqish.

B) Ona tili darslarini tashkil etishga oid metodik tavsiyalarni tanlash va amaliyotga joriy etish.

C) Metodika sohasining zamonaviy pedagogik texnologiyalar, til o‘rganishning interfaol metodlarini o‘zida aks ettirgan ilmiy asoslarini ishlab chiqish.

D) *A, B, C.

3. Ona tili o‘qitish metodikasi ...

A) Talabalarni mustaqil va ijodiy fikrlashga o‘rgatish, ularning lug‘at boyligini oshirish, o‘zgalar nutqini tinglay va anglay olish, fikrni aniq, ixcham ifodalashga, so‘z tanlash va uni o‘rinli qo‘llashga o‘rgatadi.

B) Og‘zaki va yozma nutq malakalarini shakllantirish, fikr ifodalashda shakl va mazmun uyg‘unligiga, mantiqiy mukammallikka erishishga o‘rgatadi.

C) «Talaba – ta‘lim – o‘qituvchi» munosabatlarini to‘g‘ri tashkil etish –ta‘lim samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligini nazariy va amaliy jihatdan asoslab berishga xizmat qiladi.

D) *A, B, C.

4. Ona tili ta‘limi oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifani belgilang.

A) Kuchli nazariy bilimga ega bo‘lgan shaxsni tarbiyalash.

B) *Ijodkor va mustaqil fikrlay oladigan shaxsni tarbiyalash.

C) Badiiy asarni tahlil qilish malakasiga ega bo‘lgan shaxsni tarbiyalash.

D) Og‘zaki va yozma nutqi ravon shaxsni tarbiyalash.

5. G‘arb davlatlari ta‘lim-tarbiya tizimida bixevioristik yondashuvdan qanday yondashuvga qarab siljish sezilarli bo‘ldi?

A) Kommunikativ yondashuv.

B) *Kognitiv yondashuv.

C) Kollektiv yondashuv.

D) Klassik yondashuv.

6. Ta‘lim-tarbiya tizimidagi bixevioristik yondashuvning mohiyati ...

A) Inson xatti-harakatlarida onglilik – ta‘lim asosida hosil qilingan malaka va ko‘nikmalar ustunligi tan olinadigan yondashuv.

B) *Inson xatti-harakatlari tashqi muhit ta‘siri bilan belgilanadigan,

ko'p hollarda ongsiz reaksiyalar majmuasi sifatida tushuniladigan yondashuv.

C) Inson xatti-harakatlari o'zi yashab turgan jamiyat qoidalaridan chekinishi.

D) A, B, C.

7. Tarbiya tizimidagi kognitiv yondashuvning mohiyati ...

A) *Inson xatti-harakatlarida onglilik – ta'lim asosida hosil qilingan malaka va ko'nikmalar ustunligi tan olinadigan yondashuv.

B) Inson xatti-harakatlari tashqi muhit ta'siri bilan belgilanadigan, ko'p hollarda ongsiz reaksiyalar majmuasi sifatida tushuniladigan yondashuv.

C) Inson xatti-harakatlari o'zi yashab turgan jamiyat qonun-qoidalaridan chekinishiga asoslangan yondashuv.

D) A, B, C.

8. Ta'lim oluvchi har bir topshiriqni bajarish jarayonida yangi-yangi materiallarni kashf etish yoki nimadir yaratish bilan shug'ullanadi. Shuning uchun ta'lim jarayonida onglilik yetakchilik qiladi. Bu jarayon qanday nomlangan?

A) Ongli verbal-kognitiv ta'lim.

B) Kashfiyot ta'lim usuli.

C) Passivlikdan aktivlikka harakat.

D) *A,B.

9. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ... deb belgilanadi.

A) Ongli va ziyoli shaxsini tarbiyalash ta'lim tizimining bosh vazifasi.

B) Komil shaxsni tarbiyalash ta'lim tizimining bosh vazifasi.

C) Ma'rifatli, o'z haq-huquqini tanigan shaxsni tarbiyalash ta'lim tizimining bosh vazifasi.

D) *Ijodkor shaxsni tarbiyalash ta'lim tizimining bosh vazifasi.

10. Bolalarning necha yoshlarida so'z va tasavvurlar asosida mantiqiy fikrlash qobiliyati ko'proq rivojlanadi?

A) *11–12, 15–16.

B) 10–11, 16–17.

C) 9–10, 13–14.

D) 7–8, 15–17.

11. Ta'lim mazmunini shakllantirish zamonaviy pedagogikada qanday tarkibiy qismlar hisobiga amalga oshiriladi?

A) Talabalar egallashi zarur bo'lgan bilimlar tizimi (til faktlari, tushunchalar, qoidalar, ta'riflar tizimi).

B) Tanlangan ilmiy-nazariy bilimlarga muvofiq keladigan amaliy

ko'nikma va malakalar tizimi.

C) Talabalarni ijodiy faoliyat usullariga o'rgatish, talaba va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi.

D) *A, B, C.

12. Ko'nikma va malaka terminlari mohiyatini belgilang?

A) *Ko'nikma — egallangan tajribalar asosida muayyan faoliyatni amalga oshirish qobiliyati; malaka — muayyan harakatlarni bajarish va boshqarish jarayonlarining avtomatlashuvi.

B) Ko'nikma — qayta xotirlash, qisman ijodiy, ilmiy-ijodiy faoliyat; malaka — o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar tizimi.

C) Ko'nikma — talaba hech qanday tashqi yordamsiz, olgan bilimlarini butunlay yangi sharoitda (masalan, kompyuterda) qo'llay olishi; malaka — faoliyat uchun zarur bo'lgan, lekin o'zida bo'lmagan bilimlar manbalarini bilish, ulardan nutqiy vaziyat taqozosiga ko'ra unumli foydalanish usullari.

D) Ko'nikma — o'qituvchi tomonidan ko'rsatilgan yoki darslikda berilgan namunaga qarab mashq bajarish faoliyati; malaka — egallangan tajriba asosida muayyan faoliyatni amalga oshirish qobiliyati.

13. Faoliyat turlarini belgilang.

A) Ko'nikma, malaka, tajriba.

B) Qayta o'qish, takrorlash va tahlil qilish.

C) *Qayta xotirlash, qisman izlanuvchanlik, ilmiy-ijodiy.

D) Nazariy, ijodiy, amaliy, ko'nikma.

14. Ona tili o'qitish mazmuni qanday faoliyatlarni qamrab oladi?

A) *Fonetika, leksikologiya, grammatika, uslubiyat, to'g'ri talaffuz, to'g'ri yozish, so'z tanlash va gap tuzish; ijodiy fikrlash, fikrni to'g'ri, aniq ifodalash, ifodali o'qish, matn ustida ishlash va matn yaratish faoliyatlarini qamrab oladi.

B) Talabani hech qanday tashqi yordamsiz, olgan bilimlarini butunlay yangi sharoitda qo'llay olishi, faoliyat uchun zarur, lekin o'zida bo'lmagan bilimlar manbalarini bilishi, ulardan nutqiy vaziyat taqozosiga ko'ra unumli foydalanish usullarini qamrab oladi.

C) O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar tizimini qamrab oladi.

D) A, B, C.

15. O'zbek tili o'qitish metodikasining asosiy maqsadi to'g'ri va to'liq ko'rsatilgan qatorni belgilang?

A) Amaliy, ta'limiy, ekologik, global maqsadlar.

B) *Amaliy, ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, yo'naltiruvchi maqsadlar.

C) Mustahkamlovchi, rivojlantiruvchi, tarbiyalovchi, yo'naltiruvchi, fikrlatuvchi maqsadlar.

D) A, B, C.

16. Til metodikasi o'qitishning asosiy vazifasi ...

A) Talaba tafakkurini maqsadli yo'naltirishdir.

B) Til imkoniyatlaridan mustaqil va erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilishdir.

C) *Ijodiy, mustaqil fikrlarini og'zaki va yozma shaklda adabiy til me'yorlari asosida to'g'ri ifodalay oladigan, bir ma'noni turli holatlarda bera bilish ko'nikmasi shakllangan, adabiy nutq me'yorlarini egallagan yetuk murabbiylarni tarbiyalab yetkazishdir.

D) O'quvchi so'z boyligini oshirish va boyitishning xilma-xil usullarini biladigan, til imkoniyatlaridan unumli foydalanadigan, egallangan nutqiy ko'nikma va malakalarni amaliyotga tatbiq eta oladigan talabalarni tarbiyalab yetkazishdir.

17. 1997-yil O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi IX sessiyasida qaysi Qonun tahrir qilindi?

A) *«Ta'lim to'g'risida»gi Qonun.

B) «Davlat tili to'g'risida»gi Qonun.

C) «Ta'lim tizimini isloh qilish haqida»gi Qonun.

D) «Lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risidagi»gi Qonun.

18. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qachon qabul qilindi va nimani o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi?

A) 1999-yil, Davlat ta'lim standartlari ishlab chiqishni.

B) *1997-yil, Respublikamizda raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning yaxlit tizimini yaratishni.

C) 1993-yil, ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirishni.

D) 1991-yil, izlanuvchan, ijodkor murabbiylar tayyorlashni.

19. Ona tili o'qitish metodikasi fanining ilmiy tadqiqot metodlarini belgilang?

A) Nazariy metodlar (analiz-sintez, ilmiy farazlar, modellashtirish).

B) Amaliy metodlar (kuzatish, tajriba o'tkazish, guruhlash, qiyoslash, tahlil qilish, farqlash, tanlash, ilg'or o'qituvchilar tajribasini o'rganish, natijalarini tahlil etish va umulashtirish).

C) Kuzatuv metodlari (tahlil qilish, izlanish, tasnif qilish, hukm chiqarish, sharhlash, qiyoslash).

D) *A va B.

20. «Sezgi orqali bilish ... bo'lsa, mantiqiy bilish ...dir», – deydi

buyuk mutafakkir al-Xorazmiy. Fikrni to'ldiring?

- A) Sezgi-bilish; mazmuniy bilish.
- B) *Qisman bilish; haqiqat.
- C) Haqiqiy bilish; tushuncha.
- D) Ijod; fikrlash.

21. «Ta'lim jarayoni o'qituvchi tomonidan to'g'ri tashkil etilishi, boshqarilishi va ma'lum maqsadlarga yo'naltirilishi lozim», – degan fikr qaysi mutafakkir olimning asaridan olingan?

- A) *Abu Nasr Forobiy, «Ta'lim-tarbiya berish usullari».
- B) Abu Rayhon Beruniy, «O'tmish avlodlardan qolgan yodgorliklar».
- C) Abu Ali ibn Sino, «Lison ul-arab».
- D) Al Xorazmiy, «Surat ul-arz».

23. XX asr boshlarida ta'lim prinsiplari va ta'lim metodlari haqida ilmiy asarlar, metodik qo'llanma, maqolalar hamda dasturlar yaratgan mahalliy ziyolilarni belgilang.

A) *Fitrat, Munavvarqori, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Avloniy, Qori Niyozov, Qayum Ramazon, Shorasul Zunnun, Murod Shams, Xalil Qayumov, Majid Qodiriy.

B) Muhammadniyoz Komil, Munis, Ogahiy, Avaz O'tar, Ahmad Tabibiy, Feruz, Xudoybergan Devonov, Muhib, Bayoniy.

C) Dilshodi Barno, Anbar Otin, Uvaysiy, Nodira, Zebuniso, Tavallo, Rojiiy, Nodim Namangoniy, Ibrat, Muhayyir.

D) Furqat, Behbudiy, Sotti Husayn, Ubaydulla Xo'jayev, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Elbek, Fitrat, Cho'lpon.

24. 1940-yillarda O'zbekistonda nashr etilgan «Ona tili o'qitish metodikasi» qo'llanmasining muallifi kim?

- A) Murod Shams.
- B) *S.A. Fessalonitskiy.
- C) M.A.Ribnikova.
- D) Faxri Kamol.

25. «O'zbek tili o'qitish metodikasi» faniga oid nisbatan yangi tipdagi o'quv qo'llanmasi qachon va kimlar hammuallifligi ostida chop etilgan?

- A) 1996-yil, Murod Shams, Faxri Kamol, Yo. G'ulomov.
- B) *1975-yil, Yo. G'ulomov, I. Rasulov, H. Rustamov, B.Mirzaahmedov.
- C) 1970-yil, Murod Shams, Faxri Kamol.
- D) To'g'ri javob yo'q.

26. O'zbekistonda nashr qilinadigan maxsus ilmiy-metodik jurnallarni belgilang?

A) «O‘zbek tili va adabiyoti», «Jahon adabiyoti», «Tafakkur», «Sharq yulduzi».

B) *«Til va adabiyot ta’limi», «Xalq ta’limi», «Uzluksiz ta’lim», «Kasb-hunar ta’limi».

C) «Filologiya masalalari», «Ta’lim muammolari», «Yoshlik», «Fan va turmush».

D) A, B, C.

27. Yangi taraqqiyot bosqichiga ko‘tarilayotgan o‘zbek tilshunosligida tilni tizimli o‘rganish masalalarini boshlab bergan olimlarni ko‘rsating?

A) Sh. Rahmatullayev, U. Tursunov, G‘. Abdurahmonov, A. Hojiyev.

B) *H. Ne‘matov, A. Nurmonov, N. Mahmudov, A. G‘ulomov, R. Safarova.

C) R. Sayfullayeva, A. Reshetov, A. G‘ulomov, I. Rasulov, M. Asqarova.

D) I. Yo‘ldoshev, R. Tolipova, Z. Do‘simov, F. Bobojonov, A. Ishayev.

28. Bizning davrimizga kelib eng keng tarqalgan yozuv tipi qaysi va dunyo aholisining necha foizi undan foydalanadi?

A) Arab yozuvi, 40%.

B) Kirill yozuvi, 25%.

C) *Lotin yozuvi, 30%.

D) Xitoy yozuvi, 35 %.

29. Ta’lim jarayonida darsni tashkil etish, boshqarish, nazorat qilishda talaba va o‘qituvchi faoliyatiga qo‘yiladigan talablar, didaktik qoidalar ... dir.

A) *Ta’lim prinsiplari.

B) Ta’lim standartlari.

C) Ta’lim turlari.

D) A, B, C.

30. Ta’lim qanday prinsiplarga asoslanadi?

A) Nazariy, metodik, amaliy, pedagogik, mantiqiy, psixologik prinsiplar.

B) *Tarbiyaviylik, ilmiylik va tushunarlilik, tizimlilik, izchillik, mustaqillik va faollik, ko‘rsatmalilik, ongillik prinsiplari.

C) Nazariy, amaliy, ilmiy, ijtimoiy, siyosiy, tarbiyaviy prinsiplar.

D) A, B, C.

31. Ta’limning qaysi printsiipi yosh avlodni har tomonlama kamolotga yetkazishni nazarda tutadi?

A) *Tarbiyaviylik.

B) Mustaqillik.

C) Tizimlilik.

D) Ilmiylik.

32. Metodikada ilmiylik prinsipi nimani talab etadi?

- A) *O'quv predmetlarini hozirgi fan yutuqlari zaminida bayon qilish.
- B) O'quv predmetlarini bolaning xususiyatlariga moslashtirish.
- C) Til sathlarini o'zaro aloqadorlikda o'rganish.
- D) Mustaqil fikrlash va tahlil qilishni o'rganish.

33. Oddiydan murakkabga, xususiyan umumiyga borishni taqozo qiladigan ta'lim prinsipini ko'rsating?

- A) Faollik.
- B) *Tushunarlilik.
- C) Ko'rsatmalilik.
- D) Ilmiylik.

34. «Mashg'ulotlarni shunday o'tkazish kerakki, unda keyin o'rganiladigan hodisa oldingi o'rganilganlarga asoslansin, hozirgisi keyingilarni o'rganishda mustahkamlansin», – degan fikr ta'limning qaysi prinsipi haqida va kimga tegishli?

- A) Mustaqillik va faollik, A. Disterverg.
- B) Ilmiylik va tushunarlilik, M. A. Ribnikova.
- C) Tarbiyaviylik va ko'rsatmalilik, V. V. Golubkov.
- D) *Tizimlilik va izchillik, Ya. A. Komenskiy.

35. «Agar bolalar erkin fikrlashni o'rganmasa, berilgan ta'lim samarasi past bo'lishi muqarrar. Albatta bilim kerak. Ammo bilim o'z yo'liga. Mustaqil fikrlash ham katta boylik», – deya ta'kidlaydi prezidentimiz Islom Karimov. Bu fikr ta'limning qaysi prinsipi mohiyatini o'zida aks ettiradi?

- A) Tizimlilik va faollik.
- B) Ilmiylik va faollik.
- C) Tushunarlilik va faollik.
- D) *Mustaqillik va faollik.

36. Turli timsoliy belgilar, rangli jadvallar, lingofon, magnitofon, diktofon, radio va teleko'rsatuvlar, OAV, o'quv-o'rgatuv texnikasining so'nggi yutuqlari: kompyuter, multimediya, kodoskop, videoko kabilar ta'limning qaysi prinsipida qo'l keladi?

- A) Ilmiylik.
- B) Tarbiyaviylik.
- C) *Ko'rsatmalilik.
- D) Mustaqillik.

37. «MYaBT – 4» — modulining mohiyatini ko'rsating?

A) *«MYaTB – 4» moduli — matn yaratishning bosqichli tizimi bo'lib, u 4 bosqichda amalga oshiriladi: so'z tanlash, so'z birikmalari hosil qilish, gap tuzish, matn yaratish.

B) «MYaBT-4» moduli — moslashtiruvchiman, yaratuvchiman, biluvchiman, tahlil qiluvchiman: soʻz tanlash, soʻz birikmalari hosil qilish, gap tuzish, matn yaratish.

C) «MYaBT-4» moduli — matn yaratishning baholash tizimi boʻlib, 4 bosqichda amalga oshiriladi: soʻz tanlashni baholash, soʻz birikmalari hosil qilishni baholash, gap tuzishni baholash, matn yaratishni baholash.

D) B va C javoblar toʻgʻri.

38. Bilimlarni ongli oʻzlashtirish, maʼno va mazmuni anglash, tushunib oʻrganishga yoʻnaltirilgan prinsipni belgilangʻ

A) Tarbiyaviylik.

B) *Onglilik.

C) Faollik.

D) Izchillik.

39. Fanda nimani, qanday, qancha oʻrganish; oʻzlashtiriladigan bilimlar hajmi va mazmuni kabi masalalar bilan qaysi fan shugʻullanadi?

A) Uslubshunoslik.

B) *Metodika.

C) Pedagogika.

D) Falsafa.

40. «Metod» soʻzining mohiyatini belgilangʻ

A) *Metod — muayyan maqsadga erishish, aniq vazifani bajarish usuli, borliqni ilmiy yoki nazariy oʻzlashtirish (bilish) usullari majmui.

B) Metod — aqliy faoliyatni rivojlantirish, diqqat, xotira, tafakkur kabi intellektual qobiliyatlarni oʻstirish, mustaqil va ijodiy izlanishga oʻrgatish usullari majmui.

C) Metod — mavzuga oid muammoni tanlash, tushuntirish va tahlil qilish usullari majmui.

D) A va C javoblar toʻgʻri.

41. Metodist olim A. Q. Gʻulomov taʼlim metodlarini qanday turlarga boʻlib oʻrganishni tavsiya etadi?

A) *Oʻqituvchi faoliyati bilan bogʻliq metodlar; talaba faoliyati bilan bogʻliq metodlar.

B) Tayyor bilimlar bilan qurollantirish metodi; yoʻnaltiruvchi taʼlim metodi.

C) Muammoli taʼlim metodi; ongli-verbal kognitiv taʼlim metodi.

D) A, B, C javoblar toʻgʻri.

42. Oʻqituvchi va oʻquvchi hamkorligida dastur va darsliklar asosida izchil tartib va oldindan belgilangan yoʻsinda doimiy oʻquvchilar jamoasi bilan oʻtkaziladigan taʼlimning yetakchi shakli ... sanaladi?

- A) *Dars.
 B) Bahs.
 C) Mashg'ulot.
 D) Munozara.
43. Ona tilini o'rganishda qanday rejalaridan foydalaniladi?
 A) Yillik, kundalik.
 B) Yillik, me'yoriy, mavzuiy.
 C) *Yillik, mavzuiy, kundalik.
 D) Mavzuiy, me'yoriy, kundalik.
44. Nutq jarayonida qiroat asosan nechta vazifani bajaradi?
 A) *Ikkita: gap urg'usi tushayotgan, ta'kidlanayotgan so'zni ajratish; eshituvchiga ijobiy ta'sir ko'rsatish.
 B) Uchta: nutq ravonligini ta'minlash; nutq o'stirish tizimini yaratish; eshituvchini o'ziga jalb etish.
 C) Ikkita: ma'no urg'usi tushgan so'zni ajratish; so'z, so'z birikmasi va gaplarni cho'zib talaffuz qilish.
 D) A va C.
45. Qaysi mashhur metodist til o'qitishning maqsadini nutq o'stirishda deb hisoblagan?
 A) A.G'ulomov.
 B) *M.A.Ribnikova.
 C) E.Shodiyev.
 D) M.Suxomlinskiy.
46. Og'zaki nutqqa xos bo'lgan supersegment vositalardan biri ...—... dir.
 A) *Intonatsiya-qiroat.
 B) Bilim-ko'nikma.
 C) Tinish belgilari-imlo belgilari.
 D) His-hayajon-ohang.
47. Til imkoniyatlaridan mustaqil va erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish til o'qitish metodikasining qanday maqsadi hisoblanadi?
 A) *Amaliy.
 B) Ta'limiy.
 C) Tarbiyaviy.
 D) Rivojlantiruvchi.
48. Bugungi kunda ona tili ta'limining yangi pedagogik texnologiyasi qanday nomlanadi?
 A) MYaBT-4.
 B) MSB.

C) *OVKT.

D) MM.

49. Soʻz qudrati haqida «u bilan oʻlukni tiriltirish va aksincha, tirikni oʻldirish mumkin», – degan mutafakkir shoirni koʻrsating?

A) Lutfiy.

B) Yusuf Xos Hojib.

C) *Alisher Navoiy.

D) Zahiriddin Muhammad Bobur.

50. Kommunikativ muloqotda taʼlim oluvchining faolligi va oʻzligini namoyon qilishga intilishi taʼlimning qanday usuli hisoblanadi?

A) Bixevioristik usul.

B) *Verbal usul.

C) Onglilik usuli.

D) Kashfiyot usuli.

II- variant

51. Ilmiylik prinsipi deganda nimani tushunasiz?

A) Ona tili fani maqsad va vazifalarini.

B) *Oʻquv predmetlarini hozirgi fan yutuqlari zaminida bayon qilishni.

C) Darsda oʻquvchilarning mustaqil ishlarni tashkil qilishini.

D) Dars samaradorligini.

52. Tushunarlilik prinsipi bu ...

A) *Oʻquv predmetlarini bolalarning yoshi, shaxsiy xususiyatlari, hayotiy tajribalari, tayyorgarlik darajasiga moslashtirishni, yaʼni oddiydan murakkabga, xususiydan umumiyga borishni taqozo qiladi.

B) Mavzuni tushunishi, qoidalarga mos misollar topa olishi va uni amalda qoʻllay olishi.

C) Tayyorgarlik darajasini amalda qoʻllash.

D) Nazariy bilimlarni amalda qoʻllay olish va boshqalarga tushuntirish.

53. Oʻzbek tili oʻqitish metodikasi pedagogika bilim yurtlari va oliy oʻquv yurtlarida qachondan boshlab fan sifatida oʻqitila boshlandi?

A) 1920-yillardan. B) 1942-yillardan.

C) *1930-yillardan. D) 1940-yillardan.

54. Oʻquvchilar yozma ishlarida uchraydigan xato nima sababdan yuz berishi mumkin?

A) grammatika va imloni bilmaslik.

B) nazariya bilan amaliyot oʻrtasidagi tafovutdan.

C) punktuatsiyani bilmaslik.

D) *grammatika, imlo, nazariya bilan amaliyot oʻrtasidagi tafovutni

bilmaslik.

55. Tilni sevish va uni qunt bilan o'rganish o'quvchilarni qaysi jihatdan taraqqiy ettiradi?

- A) badiiy, g'oyaviy, ilmiy jihatdan.
- B) aqliy, axloqiy va estetik jihatdan.
- C) jismoniy, vatanparvarlik jihatdan.
- D) *badiiy, g'oyaviy, ilmiy, aqliy, axloqiy va estetik jihatdan.

56. O'zbek tili kursining bo'limlarini o'tishda qanday yo'l tutiladi?

- A) Alohida-alohida o'tiladi.
- B) O'zaro ajralmagan holda o'tiladi.
- C) Ayrimlari qiyosiy o'rganiladi.
- D) Alohida-alohida, o'zaro ajralmagan holda o'tiladi.

57. Puntuatsiya haqida dastlabki ma'lumotlar 8-9-sinflarda beriladi. Ungacha o'quvchilar qanday ish tutadi?

A) *Yoddan yozadi, tinish belgilarining qo'llanishini «mexanik» holatda o'rganadi.

- B) Ko'p o'qiydi, uzoq vaqt mashq qiladi.
- C) Hech qanday tinish belgilaridan foydalanmaydi.
- D) To'g'ri javob yo'q.

58. O'quvchilar fikrlash qobiliyatini o'stirish ona tili o'qitishning qaysi bosqichida amalga oshiriladi?

- A) *Hamma bosqichlarda, har bir darsda.
- B) Nutq o'stirish darslarida, yozma ishlarda.
- C) Grammatika darslarida.
- D) Sintaksisga oid darslarda.

59. Bir mashg'ulotning o'zida ham induksiya, ham deduktiya metodlaridan foydalanish mumkinmi?

- A) Ha. O'timli va o'timsiz fe'llarni o'tganda.
- B) Ha. Fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'tganda.
- C) Ha. Uyushiq bo'laklarda belgilarning ishlatilishida.
- D) *Javoblar to'g'ri.

60. Bilimlarni tekshirish darslarida o'qituvchi o'z ish usuli holatini qanday aniqlaydi?

- A) *O'quvchilarning o'zlashtirishi orqali.
- B) Mustaqil ish va qiziqishlarini tekshirish orqali
- C) Jamoat ishlarida ishtiroki orqali.
- D) Javoblar to'g'ri.

61. Uygaz vazifa berishda o'quvchilarni nimalarga odatlantirish kerak.

- A) Darslikdan shu paragrafni o'qib chiqish.
- B) Mashqni bir ikki marta sinchiklab o'qib chiqish.

- C) Shartiga moslab avval og‘zaki bajarish, keyin yozma bajarish.
 D) *Hamma javoblar to‘g‘ri.
62. Tematik reja tuzganda qanday ishlar amalga oshirilishi mo‘ljallangani ma‘qul?
 A) O‘quvchining nutqini oshirishga mo‘ljallangan ishlar.
 B) Uzoq o‘tilgan darslardan qaysilarini takrorlash.
 C) Ko‘rgazmali qurollar va bajarilishi zarur bo‘lgan mashqlar.
 D) *Hamma javob to‘g‘ri.
63. Ona tili materiallarini rejalashtirish nimalarni o‘z ichiga oladi?
 A) *Grammatika va yozuv bo‘yicha dastur mazmuni.
 B) Tegishli mavzularni qaytarib, turli yozma ishlar yozish.
 C) Ona tili o‘qitish bilan bog‘liq stilistik ishlar.
 D) Turli yozma ishlar.
64. Metodika tarixida eng maqsadga muvofiq metodlar nimalarni o‘z ichiga oldi?
 A) O‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini o‘z ichiga olgan metodlar.
 B) O‘quvchi faoliyatiga bog‘liq bo‘lgan metodlar.
 C) *O‘qituvchi, o‘quvchi faoliyati va fan xususiyatidan kelib chiqqan metodlar.
 D) Fan xususiyatidan kelib chiqqan metodlar.
65. O‘rganiladigan materiallar qisman oldingi sinflardan ma‘lum yoki oldingi material bilan bog‘liq bo‘lsa, qanday metoddan foydalanish mumkin?
 A) Reproduktiv.
 B) Suhbat.
 C) *Qisman izlanuvchanlik
 D) Muammoli bayon.
66. O‘quvchi faoliyati bilan bog‘liq usullar necha xil bo‘ladi?
 A) Ikki xil: Reproduktiv, qisman izlanuvchanlik.
 B) Ikki xil: Qisman izlanuvchanlik, izlashga asoslangan.
 C) *Uch xil: Reproduktiv, qisman izlanuvchanlik va izlashga asoslangan.
 D) Uch xil: Reproduktiv, muammoli, izlashga asoslangan.
67. Fonetikaning orfografiyaga aloqador qismida ko‘proq nimalarga e‘tibor berish kerak?
 A) Tovushlarning talaffuzi.
 B) Tovushlarning yozilishi, fonetik tahlilga.
 C) *Harflarning talaffuzi bilan yozilishi orasidagi farq.
 D) Hamma javob to‘g‘ri.
68. Unli va undosh tovushlar haqida ma‘lumot berilgandan keyin

bilimlarni mustahkamlash uchun qanday yo‘l tutish mumkin?

- A) Faqat ovozdan hosil bo‘lgan tovushlar tushuntiriladi.
- B) Ovoz va tovushdan iborat bo‘lgan tovushlar tushuntiriladi.
- C) Faqat shovqindan iborat bo‘lgan tovushlar tushuntiriladi.
- D) *Javoblar to‘g‘ri.

69. So‘z va tushunchalarning o‘zaro munosabatini, so‘zlarning ma‘no tiplarini, so‘z ma‘nolarining ifodalanish yo‘llarini o‘rganish leksikologiya o‘qitish metodikasining nimasi sanaladi?

- A) Maqsadi
- B) *Vazifasi.
- C) O‘ziga xos xususiyati.
- D) So‘z ma‘nolarining taraqqiyoti.

70. Paronimlar qanday metodda tushuntirilgani maqsadga muvofiq?

- A) Ko‘rgazmalilik metodi asosida.
- B) Reproduktiv metod asosida.
- C) Qisman izlanuvchanlikka asoslangan metod asosida.
- D) *Hamma javoblar to‘g‘ri.

71. O‘zbek tili o‘qitish metodikasidan birinchi darslik qo‘llanma qachon chiqqan va muallifi kim?

- A) 1932-yilda, A.K.Borovkov.
- B) *1940-yilda, S.A.Fessalonitskiy.
- C) 1950-yilda, Murod Shams.
- D) 1952-yilda. Faxri Kamol.

72. O‘tiladigan materialning hajmini belgilashda qanday printsipl e‘tiborga olinadi?

- A) *Pedagogik-psixologik.
- B) Lingvistik.
- C) Tarixiylik Etimologik.
- D) Psixologik.

73. Qay vaqtda materialni ongli o‘zlashtirish uchun imkoniyat yaratiladi?

- A) Darsda turli metodlar qo‘llanilsa.
- B) Rang-barang ko‘rgazmali qurollardan foydalanilsa.
- C) Turli grammatik o‘yinlar uyushtirilsa.
- D) *Javoblar to‘g‘ri.

74. Grammatikani puxta o‘rganish orqali o‘quvchi nimalarga erishishi mumkin?

- A) Fikr taraqqiy etadi.
- B) Predmet va hodisalar orasidagi munosabatni ongli tushuna

boshlaydi.

C) O'quvchilarning orfoepik malakasi takomillashadi.

D) *Hamma javoblar to'g'ri.

75. O'quvchilarga o'zbek tilidan bilim, malaka va ko'nikma berishning eng samarali shakli?

A) Fakultativ mashg'ulotlar.

B) Sinfidan tashqari ishlar.

C) Individual ishlash.

D) *Hamma javoblar to'g'ri.

76. Yangi bilim berish dars tipining tuzilishi?

A) Uy vazifasini so'rash, yangi mavzu bayoni.

B) Grammatik ta'rif va qoidalar ustida ishlash, ularni qaytarish.

C) Materialni mustahkamlash, uyga vazifa berish.

D) *Javoblar to'g'ri.

77. Bilimlarni tekshirish darslari o'quvchilarda ko'proq nimani tarbiyalaydi?

A) Faollikni tarbiyalaydi.

B) Bilim va ko'nikmalari mustahkamlanadi.

C) Mas'uliyat his etishni tarbiyalaydi.

D) *Hamma javoblar to'g'ri.

78. Sinfda o'quvchilarning bilimini tekshirish yo'llari?

A) Uyga vazifaga o'xshash mashqni bajartirish.

B) Nazariy materialni so'rash va yozma ishni tekshirish.

C) Mashqning shartini biroz o'zgartirib bajarish.

D) *Hamma javoblar to'g'ri.

79. Ona tili mashg'ulotlarini uyushtirishda necha xil rejadan foydalaniladi.?

A) To'rt xil: yillik, choraklik, tematik, dars rejasi.

B) *To'rt xil: yillik, yarim yillik, choraklik, tematik.

C) Uch xil: yillik, choraklik, tematik va kundalik.

D) Uch xil: yillik, yarim yillik, tematik.

80. Ona tili o'qitish metodlari?

A) O'qituvchi faoliyati bilan bog'liq metodlar.

B) O'quvchi faoliyati bilan bog'liq metodlar.

C) O'qituvchi va o'quvchi faoliyati bilan bog'liq metodlar, bilimlarni tayyor holda bayon qilish usuli.

D) *Javoblar to'la berilmagan.

81. Suhbat necha xilda uyushtiriladi?

A) Ikki xil: muammoli, axborot xarakteridagi.

B) Ikki xil: axborot xarakteridagi, evristik.

- C) Uch xil: mustahkamlash, axborot xarakteridagi, evristik.
 D) *Uch xil: axborot xarakteridagi, evristik, muammoli.
82. Tovushni morfema tartibida ko'rib chiqish nimani tushunish imkoniyatini beradi?
 A) Pozitsiyasiga ko'ra tovush o'zgarishini tushunish imkonini beradi.
 B) Nutq ohangiga ko'ra tovushni farqlash imkonini beradi.
 C) Tovush va harfni qiyoslash imkoniyatini beradi.
 D) *Hamma javoblar to'g'ri.
83. Alfavitga bag'ishlangan mashg'ulotning ikkinchi qismida nimalar o'rgatiladi?
 A) Tovush bilan harfning farqi.
 B) Alfavitdagi harflarning tartibi.
 C) Tovush va harfning talaffuzi.
 D) *Alfavitdan foydalanish tartibi.
84. 5-sinfda «So'z tarkibi»ni takrorlash darsida o'quvchilar nimalarni o'zlashtirgani ma'qul?
 A) O'zak va qo'shimchani ajrata bilish.
 B) So'z yasovchi bilan so'z o'zgartiruvchi, so'z yasovchi bilan shakl yasovchini farqlab olish.
 C) So'z yasovchilarning omonim, sinonim, antonimlarini topish ko'nikmalarini hosil qilish.
 D) *Hamma javob to'g'ri.
85. O'zbek tili o'qitish metodikasidan chiqarilgan birinchi qo'llanmada nimaga alohida e'tibor berilgan?
 A) Nutq o'stirish metodikasiga.
 B) Reja va konspekt tuzushga.
 C) Grammatika, imlo o'qitishga.
 D) *Hamma javoblar to'g'ri.
86. O'quvchilarda grammatika, leksika va fonetikaga oid amaliy ko'nikmalar qanday hosil bo'ladi?
 A) *Uzluksiz mashq qilish orqali.
 B) Ma'lum darajada bilim olish orqali.
 C) Grammatika va fonetikani puxta o'zlashtirish orqali.
 D) Javoblar to'g'ri emas.
87. Biror mavzuga metod tanlashda nimaga e'tibor beriladi?
 A) Materialning xarakteriga.
 B) Materialning hajmiga.
 C) *Materialning xarakteri va mazmuniga.
 D) Materialning yangiligiga.
88. O'qituvchi o'z faoliyatida qanday hujjatga amal qiladi?

- A) Ishlab chiqqan ish rejasiga.
 B) Dars o'tish metodlariga.
 C) Ona tili fanining so'ngi yutuqlariga.
 D) *Hamma javoblar to'g'ri.
89. Ko'rgazmali qurollar qanday vazifani bajaradi?
 A) Grammatikadan mavhum tushunchalarning mohiyatini ochadi.
 B) Alohida faktlardan umumlashgan xulosalar chiqadi.
 C) O'quvchilarning bog'lanishli nutqi oshadi.
 D) *Hamma javoblar to'g'ri.
90. Orfografiya va punktuatsiyaga oid malakalarni mustahkamlash uchun nima qilish kerak?
 A) O'quvchilarning diqqatini tovush va harfga qaratish.
 B) Uzlüksiz mashq, og'zaki va yozma nutqni qiyosiy solishtirish.
 C) Og'zaki va yozma nutq orasidagi munosabatni to'g'ri belgilash.
 D) *O'quvchilarning ko'ruv, eshituv va yozuv faoliyatini muttasil yaxshilash.
91. O'zbek tili darsligidagi analiz va sintezdan qanday foydalaniladi?
 A) Ot turkumiga oid misollar keltiriladi.
 B) Keltirilgan misollar tahlil qilinadi.
 C) *Mavzuga oid misollar keltiriladi va ular asosida umumlashgan xulosa chiqaradi.
 D) Umumlashgan xulosa chiqaradi.
92. Yaxshi dars deyilganda nima tushuniladi?
 A) Yaxshi maktab va yaxshi o'qituvchi.
 B) *Yuqori saviyadagi dars.
 C) Mukammal tayyorlangan darslik.
 D) Javoblar to'g'ri.
93. O'quvchi faoliyatida uy vazifasi qanday rol o'ynaydi?
 A) Ona tilidan bilim va ko'nikmalarni oshiradi.
 B) Imlo qoidalarini mustahkam o'zlashtirishga xizmat qiladi.
 C) Ona tili darsining tarkibiy qismi sanaladi.
 D) *Hamma javob to'g'ri.
94. Dars jarayonida bo'ladigan nazariy va metodik kamchiliklar nima orqali sodir bo'ladi?
 A) O'qituvchining kayfiyati.
 B) Darsga yaxshi tayyorgarlik ko'rmaslik yoki befarq munosabatda bo'lish.
 C) O'quvchilar bilan o'qituvchi orasidagi noahillik.
 D) *Tajribasizlik orqali.
95. Ona tili o'qitish metodikasining umumiy yo'nalishini nima begilab

beradi?

- A) *Didaktika belgilaydi.
- B) Pedagogika belgilaydi.
- C) Psixologiya belgilaydi.
- D) Hamma javoblar to'g'ri.

96. Qanday tipli mavzularda suhbat metodi qo'l keladi?

- A) Oldindan tanish mavzularda.
- B) Darsning uyga vazifani ko'rish qismida.
- C) Qiyosiy usulda o'tiladigan mavzularda.
- D) *Nazorat usulida o'tiladigan mavzularda.

97. Tovush va harfni qiyoslash o'quvchilarda nimadan saqlanish imkonini beradi?

- A) Tovush va harfni qorishtirib yuborishdan ogohlantiradi.
- B) *Tovush va harfning o'ziga xos xususiyatlarini farqlaydi.
- C) Matnni noto'g'ri yozishdan.
- D) Kelishiklarni o'rinsiz ishlatishdan.

98. So'zlarning ko'p ma'noliligini qanday tushuntirish mumkin?

- A) Har bir so'zning ma'nosiga to'xtaladi.
- B) So'zning bir ma'nosi va ko'p ma'nosi qiyoslanadi.
- C) *So'zning turli ma'nolari ifodalangan gaplar yozilgan jadval yoki doskadan foydalaniladi.
- D) Lug'atlardan foydalanish tavsiya qilinadi

99. So'zlar qo'llanish ko'lamiga ko'ra nechtaga ajratiladi?

- A) *Umuman ishlatiladigan va ishlatilmaydigan so'zlar.
- B) Bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlarga.
- C) Yangi paydo bo'lgan va eskirgan so'zlarga.
- D) Atamalar va yangi so'zlar.

100. O'zbek tili o'qitish metodikasining vazifalari?

A) Ona tili predmetining hajmi, mundarijasi, maqsadi, o'ziga xos xususiyatlari, materialni sinflar bo'yicha taqsimotini aniqlash.

B) O'qituvchi va o'quvchilar vaqtini tejash.

C) Dasturda belgilangan bilimlarni o'zlashtirish uchun shart-sharoitlar bilan bog'liq masalalarni hal qilish. Nimani o'rgatish? Qancha o'qitish? Qanday usullar bilan o'qitish kabi savollarga javob berish.

D) Hamma javoblar to'g'ri.

101. Maktab grammatikasi bilan ilmiy grammatikaning o'zaro aloqasi?

- A) Maktab grammatikasiga lingvistik muammolarning kiritilishi.
- B) Maktab grammatikasi bilan ilmiy grammatikaning yagona metodologiya asosida yaratilishi.
- C) Maktab grammatikasining ilmiy grammatikaga moslashtirilishi.

D) *Javoblar to'g'ri.

102. Fanning rivojlanishi va yangi xulosalar bilan boyishi maktab darsliklarida qanday rol o'ynaydi?

A) Maktab darsliklarining ilmiy saviyasini oshiradi.

B) Maktab darsliklari sifati yaxshilanadi.

C) O'zaro aloqador hodisalar izohlanadi.

D) *Javoblar to'g'ri.

103. Qarama-qarshi qo'yish va qiyoslashni qanday mavzularda qo'llash mumkin?

A) Unli va undosh harflar, jarangli va jarangsiz undoshlar.

B) Ot va sifat, ravish va fe'l.

C) Ega va undalma, hol va to'ldiruvchi.

D) *Hamma javoblar to'g'ri.

104. Darsning eng katta ta'limiy-tarbyaviy ahamiyati nimada?

A) Darsning yuqori saviyada o'tishi.

B) Har bir darsda nimadir yangi narsaning o'tilishi.

C) Darslikdan unumli foydalanishni o'rgatish.

D) *Dars samaradorligi.

105. Yangi mavzu o'tilgandan keyin uy vazifasini so'rab baholash mumkinmi?

A) *So'rash mumkin emas.

B) O'tilgan mavzu oldingining davomi bo'lsa.

C) Ilg'or o'qituvchilar faoliyatida.

D) To'g'ri javob berilmagan.

106. Orfografiya va punktuatsiya qoidalari qanday o'zlashtiriladi?

A) Diktant yozish orqali.

B) Matnni kuzatish orqali.

C) Mashq qilish orqali.

D) *Til faktlarini qiyoslash orqali.

107. Ona tilidan uyga vazifa berish me'yori?

A) Bir paragraf yoki biron qoida bilan bitta mashq.

B) Nazariy material berilmasa, ikkita mashq.

C) Bir paragraf va uchtagacha mashq.

D) *O'tilgan mavzuning murakkabligiga qarab.

108. Bilimlarni tayyor holda bayon qilish orqali qanday mavzular izohlanadi?

A) O'quvchilarga tanish mavzular.

B) Uzoq o'tgan mavzular.

C) *Takrorlashga mo'ljallangan mavzular.

D) Murakkab, noma'lum mavzular.

109. Oldindan ma'lum bo'lgan o'quv materiali yuzasidan savollar berish qaysi usulda amalga oshiriladi?

- A) Suhbat usulida.
- B) Axborot xarakterdagi suhbat usulida.
- C) Ko'rgazmali usulda.
- D) *Evristik suhbat usulida.

110. Ona tili darslarida qisman izlanuvchanlikning qaysi usullari qo'llaniladi?

- A) Nuqtalar o'rniga zaruriy harf, qo'shimcha, so'z qo'yish.
- B) Ma'lum uslubga muvofiq matn tanlash.
- C) Tayanch so'zlar yordamida matn tuzish.
- D) *Hamma javoblar to'g'ri.

111. O'quvchilar amaliy masalalar – savodxonlikni, to'g'ri so'zlashni shakllantirish va takomillashtirish qaysi bo'limning asosiy maqsadi sanaladi?

- A) Fonetikani o'qitish bo'limining.
- B) Morfologiyani o'qitish bo'limining.
- C) Leksikologiyani o'qitish bo'limining.
- D) *Hamma javoblar to'g'ri.

112. Qaysi javoblarda bo'g'inga ajratish qoidasi to'g'ri keladi?

- A) Ko'p bo'g'inli so'zlar bo'g'inlarga ajratiladi.
- B) Ikki unli o'rtasida bir undoshdan ajratiladi.
- C) Ikki unli orasida ikki va undan ortiq undosh kelsa, keyingi bo'g'in undosh bilan boshlanadi.
- D) *To'g'ri javob yo'q.

113. Ko'p ma'noli so'zlar qanday paydo bo'ladi?

- A) So'zlarning lug'aviy ma'nolari asosida.
- B) So'zning yordamchi ma'nolari asosida.
- C) So'zning ko'chma ma'nolari asosida.
- D) *Hamma javoblar to'g'ri.

114. O'zbek tili o'qitish metodikasining tekshirish obyekti?

A) *Ona tilini o'rgatish vositalari, shart-sharoitlari hamda til o'zlashtirish qonuniyatlari haqida bahs yuritish.

B) Orttirgan bilim va ko'nikmalarni hayotga tatbiq qilish.

C) To'g'ri o'qish va to'g'ri yozish malakalarni egallaydi.

D) To'g'ri javob yo'q.

115. Boshqa fanlarni puxta o'zlashtirish uchun qanday malakaga ega bo'lish kerak?

A) Ona tilini yaxshi bilish.

B) *To'g'ri o'qish va yoza bilish.

- C) Yuqori nutq malakasini egallash.
 D) To'g'ri javob berilmagan.
116. Dastur va darsliklar tuzishda qaysi prinsiplarga qat'iy amal qilinadi?
- A) Ilmiylik, ko'rgazmalilik.
 B) Nazariya bilan amaliyotning o'zaro aloqasi.
 C) Onglilik va faollik, sistemalilik va izchillik.
 D) *Hamma javoblar to'g'ri.
117. O'zbek tilidan mustaqil ishlarga nimalar kiradi?
- A) *O'qituvchi tavsiya qilgan manbadan mustaqil misol topish.
 B) Jumlaning tuzilishini o'zgartirish.
 C) O'zak va qo'shimchalarini aniqlash.
 D) Gapni birikmalarga ajratish, bayon yozish.
118. Qanday holatda darsda yuqori ko'rsatkichga erishish mumkin?
- A) Mavzuni g'oyaviy jihatdan yuqori saviyada o'tish.
 B) Og'zaki va yozma nutqni oshirish.
 C) Darsni yuqori zamonaviy pedagogik texnologiya asosida o'tish.
 D) *Javoblar to'g'ri.
119. O'zbek tilining ta'lim logikasi nima?
- A) Uning bo'limlari orasidagi aloqadorligi.
 B) Turdosh fanlar bilan aloqadorligi.
 C) Darslarning turli variantlarda olib borilishi.
 D) *Hamma javoblar to'g'ri.
120. Biror yirikroq mavzuni o'zlashtirishda kutilgan natija chiqmasa, o'qituvchi qanday yo'l tutadi?
- A) Ilg'or o'quvchilardan ko'proq so'raladi.
 B) Muammoli vaziyat hosil qilinadi.
 C) Mustahkamlash darsi uyushtiriladi.
 D) *Hamma javoblar to'g'ri
121. Uy vazifasini tekshirishda qanday savollardan foydalaniladi?
- A) Individual savoldan foydalanish.
 B) Frontal savoldan foydalaniladi.
 C) Guruhlarga bo'lingan savollardan foydalanish.
 D) *Individual, frontal savoldan foydalaniladi.
122. Ona tili materiallarini rejalashtirishda nimalarga e'tibor berish kerak?
- A) Materialning hajmiga.
 B) O'quvchilarning bilim darajasi.
 C) O'quvchilarning materialni aniq tasavvur etish, uning qismlari orasidagi munosabatni aniqlash.

- D) *Hamma javoblar to'g'ri.
123. O'qitish metodlarini tanlashda nimalar nazarda tutiladi?
- A) O'quvchilarning o'qituvchidan nazariy bilim olish faoliyati.
B) Nazariy bilimlarni mashqlar vositasida ongli o'zlashtirish.
C) Biror narsani ro'yobga chiqarish uchun qilingan harakat.
D) *Javoblar to'g'ri.
124. Bilimlarni tayyor holda bayon qilish metodining ijobiy tomonlari?
- A) O'quvchilar uchun qiziqarli.
B) *O'quvchilarning faolligi oshadi.
C) Bilim va malakalarni mustahkamlaydi.
D) Nazariy saviyasi oshadi.
125. Evristik suhbatda qanday ta'lim elementlari mavjud bo'ladi?
- A) Yangi bilimlar berish.
B) Muommoli ta'lim.
C) Bilimlarni takrorlash va mustahkamlash ta'limi.
D) *Hamma javoblar to'g'ri.
126. Qisman izlanuvchanlik tarkibida qaysi usul asosiy o'rinni egallaydi?
- A) Sharhlash.
B) *Talqin qilish.
C) Izoh berish.
D) Qayta xotirlash.
127. Fonetika o'qitish bo'limining vazifalari?
- A) Nutq tovushlarining boshqa tovushlardan farqi, ularning paydo bo'lish yo'llarini o'rgatish.
B) Nutq organlarining vazifalari, tovush va harf munosabatini o'rgatish.
C) Bo'g'in va urg'uni o'rgatish.
D) *Hamma javoblar to'g'ri.
128. Leksik-grammatik, kontekstli, leksik-semantik prinsiplar tilshunoslikning qaysi bo'limini o'rganish prinsiplari sanaladi?
- A) Fonetika bo'limini.
B) Leksikologiya bo'limini.
C) Morfologiya bo'limini.
D) *Hamma javob to'g'ri.
129. So'zning ko'chma ma'nosi qanday vosita yordamida tushuntiriladi?
- A) Ko'rgazmali qurol vositasida.
B) Ko'p ma'nolilik vositasida.
C) Leksik ma'nolar vositasida.
D) *U birikib kelgan boshqa so'zlar vositasida.
130. Iborani o'tishda qanday dars tipidan foydalanish kerak?

- A) *Yangi bilim berish dars tipidan.
- B) Nazorat darsi tipidan.
- C) Mustahkamlash, dars tipidan.
- D) Ko'rgazmali qurol vositasida.

131. O'quvchilar ona tilidan qanday malakaga ega bo'lishlari kerak?

A) Fonetika, leksika va grammatikadan nazariy bilimlarga ega bo'lishlari kerak.

B) Nazariy bilimlar asosida to'g'ri o'qish va yozish ko'nikmasiga ega bo'lishi.

C) Egallagan bilimlarini hayotga tatbiq etish.

D) *Javoblar to'g'ri

132. Ona tili o'qitish metodikasi o'z muammolarini hal qilishda birinchi navbatda qaysi fanlarning xulosalariga asoslanadi?

A) Lingvistika, adabiyotshunoslik, tilshunoslik.

B) Tilshunoslik, adabiyot nazariyasi, pedagogika.

C) *Tilshunoslik, pedagogika, psixologiya.

D) Tarix, tilshunoslik, geografiya.

133. O'quvchilarning abstraksiyalash qobiliyatini taraqqiy ettirishda tilshunoslikning qaysi bo'limi asosiy rol o'ynaydi?

A) Fonetika.

B) Leksikologiya.

C) *Morfologiya.

D) Grammatika.

134. Sistemalilik va izchillik prinsipi gunda kundalik darsda qanday amal qilinadi?

A) Yangi mavzu ko'rgazmalilik asosida tushuntiriladi.

B) *Yangi mavzu o'tgan mavzu bilan bog'lab tushuntiriladi.

C) O'tgan mavzu so'raladi.

D) Javoblar to'g'ri.

135. O'qitishning muvaffaqiyatini ta'minlovchi vosita nima?

A) Soddadan murakkabga prinsipiga amal qilish.

B) Qoloq o'quvchilar bilan individual ishlash.

C) Ilg'or o'quvchilar bilan individual ishlash.

D) *Hamma javoblar to'g'ri.

136. O'quvchilarning umumiy taraqqiyotini aniqlashda nimalarga e'tibor qaratiladi?

A) Atrofdagi predmet hodisalar va ularning xilma-xilligi to'g'risidagi tasavvuri.

B) Predmet hodisalar orasidagi munosabatni to'g'ri farqlay olish.

C) O'z his-tuyg'ularini so'z orqali ifodalay olish va o'z bilimlarini

boshqalarga yetkaza olish malakasi.

D) *Hamma javoblar to'g'ri.

137. Ta'lim mantig'i nima?

A) Gumanitar, ijtimoiy fanlar orasidagi aloqadorlik.

B) Gumanitar, tabiiy va aniq fanlar orasidagi aloqadorlik.

C) Ona tili, adabiyot, statistika fanlar orasidagi aloqadorlik.

D) *Hamma javoblar to'g'ri.

138. Mustahkamlash darslarida o'qituvchining asosiy vazifalari?

A) O'quvchilar qobiliyatini o'stirish.

B) Sinfdan ijodiy vaziyat yaratish.

C) O'quvchilar tashabbusiga rahbarlik qilish.

D) *Muvaffaqiyatga erishishiga ishonitirish.

139. Qanday holatda uyga vazifa qilib mashq bajarishni berib bo'lmaydi?

A) Uyga vazifaning hajmi o'quvchi kuchiga mos bo'lmasa.

B) Uyga vazifaning murakkabligi o'quvchi kuchiga mos bo'lmasa.

C) *Og'ir mavzu o'tilib, unga mos mashq bajarilmagan bo'lsa.

D) Javoblar to'g'ri.

140. O'qituvchi o'quvchi bilimni baholashda nimalarga e'tibor bermog'i kerak?

A) O'quvchining nutqiga, diqqatiga, fikrlashiga.

B) Shaxsiy xususiyatiga, mustahkamligiga.

C) O'qituvchi bilan o'quvchi munosabatiga.

D) *Darsni doimiy mukammal o'zlashtirishiga.

141. Dasturga kiritilgan mavzular, avvalo, o'quvchilarning qaysi tomonlarini nazarda tutadi?

A) *Nazariy bilimlarini.

B) G'oyaviy bilimlarini.

C) Orfografik va punktuatsion malakalarini.

D) Stilistik malakalarini.

142. O'quvchining grammatik qoida talabiga muvofiq so'z, so'z birikmasi, gap tanlashi qaysi usulga kiradi?

A) Xotirlash.

B) Reproduktiv.

C) Qisman izlanuvchanlikka asoslangan.

D) *Izlanish (ijodiylik)ga asoslangan.

143. So'z manolarini aniqlashda katta rol o'ynaydigan vosita?

A) *So'zlarning ko'p manoligi.

B) Matn. Mashq.

C) Nazariy materiallar.

D) O'tilganlarni takrorlash.

144. Ko'p ma'noli so'zlar bilan omonimlarni farqlashni o'rgatish?
- A) Lug'atlardan foydalanish orqali.
 - B) So'zlarning ko'chma ma'noda qo'llangan so'zlarni tushuntirish.
 - C) *Ko'p manoli so'zlarning nechta ma'no anglatishidan qat'iy nazar bir so'z ekanligini, omonimlarning har bir ma'nosi mustaqil so'zligini, faqat, shaklan o'xshashligini tushuntirish.
 - D) Javoblar to'g'ri emas.
145. Til o'qitishning samarasi nimaga bog'liq?
- A) O'quvchining fanga qiziqishiga.
 - B) O'tiladigan materialning hajmiga.
 - C) *O'quvchilarning o'zlashtirishiga, o'qituvchi mahoratiga.
 - D) Til haqidagi lingvistik xulosalarning ilmiy va aniq bo'lishiga.
146. O'zbek tili darslarida g'oyaviy siyosiy tarbiya qanday olib boriladi?
- A) Qoidalar uchun tanlangan misollar ijodiy mehnat qahramonlari, tinchlik, ilmiy, ijodiy faoliyatini aks ettirishi.
 - B) Axloq, odob mavzusidagi hikmatlar aytish.
 - C) Axloqqa oid rivoyatlar aytish.
 - D) *Hamma javoblar to'g'ri.
147. Nazariy bilimlar bilan amaliy tayyorgarlik orasidagi farq qanday bartaraf etiladi?
- A) O'tgan qoidalar mustahkamlanadi.
 - B) *Grammatik qoidalar uchun jonli nutqdan misollar olinadi.
 - C) Ona tili o'qitish amaliyot bilan bog'lab olib boriladi.
 - D) Har bir mavzu orfografiya bilan bog'lab olib boriladi.
148. 5-sinfga birinchi marta dars beradigan o'qituvchi ishni nimadan boshlashi kerak?
- A) Boshlang'ich sinf dasturi bilan yaxshi tanish bo'lishi.
 - B) 3-sinf dasturi bilan yaxshi tanish bo'lishi.
 - C) O'quvchilar bilim darajasini bilishi.
 - D) *Hamma javoblar to'g'ri.
149. O'quvchilar aqliy taraqqiyotini rivojlantirishning takomillashgan usullari?
- A) Kitobni muntazam o'qish, o'qituvchining maroqli suhbatlari.
 - B) Ekskursiyalar, o'qishga oid kinofilmlar ko'rish.
 - C) Turli tanlovlar, olimpiadalarda ishtirok etish.
 - D) Barchasi to'g'ri javob.
149. Yangi bilim berishning yuqori nuqtasi nima?
- A) O'quvchiga yangi notanish narsani ochish.
 - B) *O'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish.
 - C) Darsni muammoli tarzda bayon qilish.

- D) Yangisini oldingisi bilan bog'lash.
150. Qanday holatda deduksiya usulidan foydalaniladi?
- A) Mavzu o'quvchilarga qisman tanish bo'lsa.
 B) *Hodisalarning umumiy belgilarini aniqlashda.
 C) O'tiladigan mavzular mutlaqo notanish bo'lsa.
 D) Ona tili darolarida bu metod qo'llanilmaydi.
151. O'qituvchi darsga tayyorgarlikni qachon boshlaydi?
- A) Dars o'tishga bir kun qolganda.
 B) Dars o'tishga bir hafta qolganda.
 C) *O'quv yilining boshida, xatto avgust oyida.
 D) Dars jadvali qo'yilgan vaqtda.
152. O'qituvchi tomonidan qo'yilgan muammo nimalar asosida yechiladi?
- A) *Mavjud bilim va ko'nikmalar asosida.
 B) To'plangan tajribalar asosida.
 C) Olingan bilimlar asosida.
 D) Javob yo'q.
153. O'quvchilarning o'z nutq ohangiga tayanishi, tovushni morfema tarzida chiqarish, tovush va harf qanday metodik prinsip sanaladi?
- A) Umumiy metodik prinsip.
 B) Pedagogik-psixologik prinsip.
 C) *Xususiy metodik prinsip.
 D) Javob yo'q.
154. Fonetikani yaxshi o'zlashtirmagan o'quvchi qaysi bo'limlarni yaxshi o'zlashtirmasligi mumkin?
- A) Leksikologiya.
 B) *So'z yasaliş va orfografiya.
 C) Orfografiya va morfologiya.
 D) Punktuatziya va stilistikani.
155. Tovush bilan harfning mos kelmaydigan holatlarini tushuntirishda nimalarga e'tibor berish kerak?
- A) Tovush va harfning o'zaro munosabatiga.
 B) *Tovush va harfning o'zaro munosabatiga to'g'ri kelmaydigan harflar bilan ko'proq mashq qilishi.
 C) «NG» tovushining talaffuziga.
 D) «Yu» harfining talaffuziga.
156. Qisqartirma so'zlarni o'tishda qanday muammoli vaziyat hosil qilish mumkin?
- A) Qisqartirma so'zlardagi yasalişni.
 B) Qisqartirma so'zlarning imlosi.

C) Qisqartirma soʻzlarning talaffuzi.

D) *Hamma javoblar toʻgʻri.

157. Maktab grammatikasi qaysi nuqtayi nazardan oʻqitiladi?

A) Amaliy nuqtayi nazardan.

B) Ilmiy nuqtayi nazardan.

C) Ilmiy-amaliy nuqtayi nazardan.

D) *Hamma javoblar toʻgʻri.

158. Ona tili darslarida imlo va nutq madaniyatini rivojlantirish yoʻllarini izohlab bering.

A) Oʻqituvchi va oʻquvchilar orfoepik, orfografik, punktuatsion talablar va chiroyli yozuv qoidalariga toʻla amal qilishi.

B) Imlo lugʻatidan notanish soʻzlar lugʻatidan lugʻat doskasidan muntazam foydalanish.

C) Oʻquvchilar daftari koʻrgazmasini oʻtkazish, oʻqituvchi hamda fan, madaniyat, sanʼat vakillari bilan nutq madaniyati haqida suhbatlar uyushtirish.

D) Hamma javoblar toʻgʻri.

159. Ona tili darsligining yaratilishiga nima asos boʻlib xizmat qiladi?

A) Ona tili dasturlari.

B) Oʻquv ishlari rejasi.

C) Davlat taʼlim standarti.

D) *Hamma javoblar toʻgʻri.

260. 5-sinf «Ona tili» darsligi mualliflari toʻgʻri koʻrsatilgan javobni belgilang.

A) B.Mirzahmedov, Y.Abdullayev.

B) A.Gʻulomov, Z.Maʼrufov, M.Olimxonova, Y.Abdullayev.

C) *N.Mahmudov va boshqalar.

D) Barcha javoblar toʻgʻri.

ILOVALAR

Baholash mezonlari

Talabaning «O‘zbek tilini o‘qitish metodikasi» fani bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini baholashda quyidagi mezonlarga asoslaniladi:

Umumiy ball — 100 ball. Saralash bali — 55 ball. Joriy va oraliq baholashlarga 70 ball, yakuniy baholashga 30 ball.

Talabalarning fan bo‘yicha o‘zlashtirishlari quyidagicha baholanadi:

a) 86-100 ball uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

o‘zbek tili o‘qitish metodikasining ilg‘or yutuqlarini bilish;
darsning ilmiy-nazariy asoslarini bilish;
dars va sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning nazariy-metodik asoslarini bilish;

darsda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olish;

mustaqil va ijodiy fikrlay olish;

mavzular yuzasidan mustaqil mushohada yurita olish;

ta‘lim bosqichlarida o‘zbek tilidan olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish;

o‘zbek tili darslarida milliy mafkura va mustaqillik g‘oyasini targ‘ib qilish;

o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutq malakalarini rivojlantira olishi.

b) 71-85 ball uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

o‘zbek tili o‘qitish metodikasining nazariy-metodik asoslarini qisman bilish;
mavzuga oid matnlarni tahlil qilish, lekin uni o‘quvchilarga to‘liq yetkazib berolmaslik;

darsda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olish;

dars tahlilida va darsni tashkil qilishda ayrim kamchiliklarga yo‘l qo‘yish;

o‘tilayotgan mavzuning mazmun-mohiyatini qisman yetkazib berish.

v) 55-70 ball uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

o‘zbek tili o‘qitish metodikasining ilg‘or yutuqlarini yetarlicha bilmaslik;
gap va matnlarni yetarlicha tahlil qila olmaslik;

darsning ilmiy-nazariy asoslari haqida qisman bilish;

dars va sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning nazariy-metodik asoslari haqida yetarlicha ma‘lumotga ega bo‘lmaslik;

darsda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni to‘liq qo‘llay olmaslik;

o‘tilgan mavzular yuzasidan mustaqil va ijodiy fikrlarni to‘liq bayon qila olmaslik;

ta‘lim bosqichlarida o‘zbek tilidan olgan nazariy bilimlarini amalda

yetarlicha qo'llay olmaslik.

g) quyidagi hollarda talabanning bilim darajasi 0-54 ball bilan baholanishi mumkin:

fan yuzasidan aniq tasavvurga ega bo'lmaslik;
fanning nazariy-metodik asoslarini bilmaslik;
zamonaviy pedagogik texnologiyalarning mohiyatini tushunmaslik;
dars tahlili va darsni tashkil etish usullarini bilmaslik.

	Nazorat turi	Nazorat shakllari	Har bir nazorat uchun belgilangan maksimal ball	Nazorat soni	Nazorat shakllari bo'yicha belgilangan maksimal ball
I	Joriy nazorat	1. Og'zaki	10	1	10
		2. Yozma	10	1	10
		3. Og'zaki	10	1	10
		4. Yozma	10	1	10
	Jami:		40	4	40
II	Oraliq nazorat	1. Yozma	15	1	15
		2. Og'zaki	15	1	15
		Jami:	30	2	30
III	Yakuniy nazorat	Og'zaki	30	1	30
		Jami:	100	7	100

Baholash mezonlaridan so'ng namunadagi singari reyting jadvalining berilishi talab etiladi.

Reyting jadvali.

Maksimal ball – 100 b. Saralash ball – 55 b.

JN (joriy nazorat) – maks. 30 b. 86-100 ball – «5» baho.

ON (oraliq nazorat) – maks. 40 b. 71-85 ball – «4» baho.

YN (yakuniy nazorat) – maks. 30 b. 55-70 ball – «3» baho.

0-54 ball – «2» baho.

III. O'quv-uslubiy adabiyotlar va elektron ta'lim resurslari ro'yxati

1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T., 1997.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod — O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis sessiyasida so'zlangan nutq. – T., 1999-yil 29-avgust.
3. Karimov I.A. Milliy mafkura — kelajak poydevori. – T., 2000.
4. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. – T.: O'zbekiston, 2009.
5. Karimov I.A. Eng asosiy mezon — hayot haqiqatini aks ettirish. — T.: O'zbekiston, 2009.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. Barkamol avlod yili Davlat dasturi to'g'risida. 2010-yil 27-yanvar, PQ-1271-son.
7. Asosiy vazifamiz — Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. — Prezident Islom Karimovning 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010-yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi // Xalq so'zi. — 2010. 30-yanvar.
8. Mamlakatimizni modernizasiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish — ustuvor maqsadimizdir. — Prezident Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruzasi // Xalq so'zi. 2010. 28-yanvar.
9. Mamlakatimizni modernizasiya qilish va yangilashni izchil davom ettirish — davr talabi. Prezident Islom Karimovning 2008-yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2009-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasi // Xalq so'zi. — 2009. 14-fevral.
10. Abdiyev M., Safarov P., Noan'anaviy dars shakllari (Ona tili va adabiyoti uchun qo'llanma). — Samarqand, 1996.
11. Abduraimova M. Ona tili ta'limida ilg'or pedagogik texnologiya. — T.: RTM. 2005.
12. Abdurahmonov G'. Punktualsiya o'qitish metodikasi. — T., 1968.
13. Abduraxmonov G'. Xo'jayeva D. (Akademik liseylar uchun darslik.) — T.: O'qituvchi, 1999.
14. Abduraxmonov G'. Rustamov H. Ona tili. 10-11-sinflar uchun. — T.: O'qituvchi, 1999.

15. Badiiy asarning lingvistik tahlili. <http://pedagog.uz/books/1826Metodiceskoe%20posobie%20po%20LAXTU%20noviy%20variant.rar>
16. Bobokalonov R, Ne'matova G. Ona tili o'qitishning yangi texnologiyasi haqida. – T., 1998.
17. Boliev M. Yangi innovasion texnologiyalar – davr talabi // Ma'rifat. – 2002. – 26-oktabr.
18. Botirov O. O'quvchilarning ilmiy inshosi // Til va adabiyot ta'limi. – T., 1999. – 8-son.
19. Bo'riboev I. Hayot ham husn // Marifat. – 2001. – 3-noyabr.
20. Filologik ta'lim: muammo va yechimlar (Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari) – T., 2004.
21. Filologik ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T., 2004.
22. Ishmuhammedov R. J. Innovatsion ta'lim jarayonlarida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. –T.: TDPU, 2004.
23. Internet yangiliklari. (Axborot texnologiyalari masofaviy o'qitish markazi). – T., 2004. – 01. 22-son. – 101-bet.
24. Ishmuxamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda pedagogik texnologiyalar. – T., 2008.
25. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2003.
26. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2-kitob. – Toshkent, 2008.
27. Jo'rayev R.X., Raximov B.X., Xolmatov Sh.F. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan, 2005.
28. Mirtojiev M., Mahmudov N. Til va madaniyat – T., 1992.
29. Mukarramov M va boshqalar Imlo qoidalari yuzasidan mashqlar to'plami. – T., 1996.
30. Mahmudov N., Nurmonov A., Ahmedov A., Solixo'jayeva. O'zbek tilining mazmuniy sintaksisi. – T.: Fan, 1992.
31. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi – T.: O'qituvchi, 1995.
32. Mahmudov N., Nurmonov A. va boshq. Ona tili. Darslik. 5-7-sinflar, 9-sinf. – T.: Ma'naviyat, 2004-2006.
33. Mahmudov N., To'xlijev B. O'zbek tilini o'rganamiz. Rasmlilug'at. – T., 1991.
34. Mahmudov N. va boshqalar. Ona tili. Darslik. 5-sinf uchun. – T., 2010.
35. Mahmudov N. va boshqalar. Ona tili. Darslik. 6-sinf uchun. – T., 2010.
36. Mahmudov N. va boshqalar. Ona tili. Darslik. 7-sinf uchun. – T.,

2010.

37. Mahmudov N. Nurmonov. Ona tili. Darslik. 5-sinf uchun. – T.: Ma’naviyat, 2010.

38. Mahmudov N. Ona tili va ijodiy tafakkur takomili // Ma’rifat, 2001. – 11-aprel.

39. Mirtojdiyev M., Mahmudov N. Til va madaniyat. – T., 1992.

40. Nazarova S. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – T.: O‘qituvchi, 1992.

41. Nurmonov A. Yuldoshev B. Tilshunoslik va tabiiy fanlar o‘quv qo‘llanmasi. – T.: Sharq, 2001.

42. Nurmonov A., Mahmudov N., Sobirov A., Yusupova Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi o‘quv muassasalari o‘quvchilari uchun darslik. 2-nashr. – T.: Ilm ziyo, 2004.

43. Ne‘matov H. Bozorov O. Til va nutq. – T.: O‘qituvchi, 1993.

44. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: Nasaf, 2000.

45. Ochilov M. Ta’lim – qalb me’mori. – T.: O‘qituvchi, 2001.

46. Ona tili va adabiyot fanini o‘qitish samaradorligini oshirishning dolzarb vazifalari. Respublika ilmiy-uslubiy anjumani tezislari. – Guliston., 2002.

47. Pozilova A. O‘zbek tili darslarida o‘quv o‘yinlari. – T., 2002. – 115-b.

48. Qodirov M. va b. Til ta’limida milliy istiqloq g‘oyasi. – T., 2003.

49. Qodirov M. va boshqalar. Ona tili. 8-sinf uchun darslik. – T., 2010.

50. Quronov M. va b. Til ta’limida milliy istiqloq g‘oyasi. – T., 2003.

51. Rahmatullayev Sh. Hojiyev A. O‘zbek tilining imlo lug‘ati. – T.: O‘qituvchi, 1995.

52. Roziqov O. va b. Ona tili didaktikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2005.

53. Shamsiyeva M. O‘rta maktablarda uyushiq bo‘lakli gaplarni o‘rgatish. Qo‘llanma. – T., 1991.

54. Shamsiyeva M. So‘z turkumlarini sintaksis asosida o‘rganish. Ilmiy-metodik to‘plam. – T., 1993.

55. Shamsiyeva M. Ajratilgan II darajali bo‘lakli gaplarni o‘rgatish. Ilmiy metodik to‘plam. – T., 1993.

56. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining yangi alifbosi va imlosi – T.: Universitet, 1999.

57. Saidov M. O‘quvchi tafakkurini o‘stirishda ijodiy topshiriqlar. – T.: TAT, 2000. – 1-son.

58. Ta’lim haqdagi Qonun // Ma’rifat. – 1987. – 30-avgust.

59. Til va adabiyot ta'limi. 2000-2011-yillardagi sonlari.
60. Tolipov O'. Usmonboeva M., Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.
61. Tojiev Yo. va b. O'zbek nutq madaniyati va uslubiyat asoslari amaliyoti. (o'quv qo'llanma). – T., 1994.
62. To'xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – T., 2010.
63. To'xliyev B. va b. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2006.
64. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.
65. Xorijiy tillarni o'rganishda yangi pedagogik texnologiyalar // Ma'rifat. – 2002. – 14-dekabr.
66. Yo'ldoshev J. Pedagogik innovatsiyalarni hayotga tatbiq etishning tashkiliy asoslari // Xalq ta'limi. – T., 1999. – 6-son.
67. Yo'ldoshev J.G'. Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. – T.: Fan va texnologiya, 2008.
68. Yuldasheva Sh., Davlat tili ta'limining lingvodidaktik asoslari. Metodik qo'llanma. – T., 2007.
69. Ziyomuxammadov B, Abdullayeva Sh., Ilg'or pedagogik texnologiya: Nazariya va amaliyot. – T.: Abu Ali ibn Sino, 2001.
70. Ziyomuxamedov B., Pedagogik texnologiya – zamonaviy milliy modeli. – T., 2009.
71. Ziyomuxammadov B. Abdullayeva Sh. Ilg'or pedagogik texnologiya. (Ma'naviyat asoslari). – T., 2001.
72. Ziyodova T. Shamsiyeva M. M. Hozirgi o'zbek adabiy tili uslubiyati. – T.: Meros, 2003.
73. Ziyodova T. va boshqalar. O'qituvchi kitobi. – T., 2002.
74. Ziyodova T.U. Hozirgi o'zbek adabiy tilini o'rganishda kommunikativ jadvallardan foydalanish. O'quv-metodik qo'llanma. Akademik liseylar uchun. – T., 2002.
75. Ziyodova T. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish. – T.: O'qituvchi, 2000.
76. O'zbekiston Respublikasining Davlat tili haqidagi qonuniga sharhlar. – T.: O'zbekiston, 1999.
77. O'zbekiston Respublikasi «Davlat tili haqida»gi Qonun, 1989.
78. O'zbek tili o'qitish metodikasi (metodik qo'llanma) // Tuzuvchilar: Almamatov T., Yadgarov Q., Pochayeva G. – Jizzax., 2006.
79. O'zbek tili doimiy anjumani tezislari (1989. 25. 09.); 1). Ta'lim

jarayonida matn ustida ishlashning asosiy omillari. –T., 1995. (3-anjumani); 2) Ta’lim jarayonida soʻz boyligini oshirishning asosiy omillari. – T., (2-anjumani) 3) Ta’lim jarayonida soʻz boyligini oshirishning asosiy omillari. – T., 1997. (4-anjuman); 4) Ta’lim jarayonida nutq madaniyatini shakllantirish masalalari. – T., 1999. (5-anjuman); 5) Ta’lim jarayonida ijodiy tafakkurni rivojlantirish masalalari. – T., 2001. (6-anjuman) 6) Ta’lim jarayonida milliy istiqlol gʻoyasini singdirish masalalari. –T., 2003. (7-anjuman).

80. Gʻulomov A., Qodirov M. Ona tili oʻqitish metodikasi. – T.: Universitet, 2001.

81. Gʻulomov A. Qobulova B. Nutq oʻstirish mashgʻulotlari. – T., 2002.

82. Gʻulomov A. Neʼmatov H. Ona tili taʼlim mazmuni metodik qoʻllanma. – T.: Oʻqituvchi, 1995.

83. Gʻulomov A., Neʼmatov H. Ona tili dasrlarida aktivlik prinsipini amalga oshirishning nazariy asoslari. – T.: Fan, 1989.

84. Gʻulomov A., Neʼmatov H. Ona tili taʼlimining mazmuni. – T.: Oʻqituvchi. 1995.

85. Gʻulomov A. Ona tili oʻqitish prinsiplari va metodlari. – T.: Oʻqituvchi, 1992.

86. Shomaksudov A. Oʻzbek tili stilistikasi.(1.2) T. 1981-1982 yillar.

87. Shamsiyeva M. M. Feʼl nisbatlari uslubiyati // Til va adabiyoti taʼlimi. – T., 2003. – 4-son.

88. Sharipov Sh. Uzlüksiz taʼlimdagi muhim boʻgʻin // Maʼrifat. – 2002. – 25-may.

Xorijiy manbalar

89. Колеченко А. Энциклопедия педагогической технологией. (Пособие для преподавателей). – Санкт-Петербург: КАРО, 2008.

90. Глассер У. Школа без неудачников. – М., 1991.

91. Дяченко В.К. Организация структуры учебного процесса и его развитие. – М., 1989.

92. Гин А. Приемы педагогической техники. (Пособие для преподавателей). – М.: ВИТА, 2003.

93. Горчков А.И. Русская стилистика. Учеб. пособие. – М.: ООО Издательство Астрел: ООО Издательство АСТ, 2001.

94. Введенская Л. А., Червинский П. П. Теория и практика русской речи. Трудные темы. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005.

95. Шепкова Т.П. Русский язык как иностранный. Знакомимся

с русской Фразеологией.: Учебное пособие. - М.: Флинта: Наука, 2003.

96. Под ред. Е.В.Ганаполской, А.В. Хохлова. Русский язык и культура речи. Семнадцать практических занятий. - СПб.: Питер, 2010.

97. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: Учеб. пособие для вузов. – М.: Висш. чк., 2003.

98. Алгазина Н.Н. Формирование орфографических навыков. Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1987.

99. Воителева Т.М. Теория и методика обучения русскому языку. – М.: Дрофа, 2006.

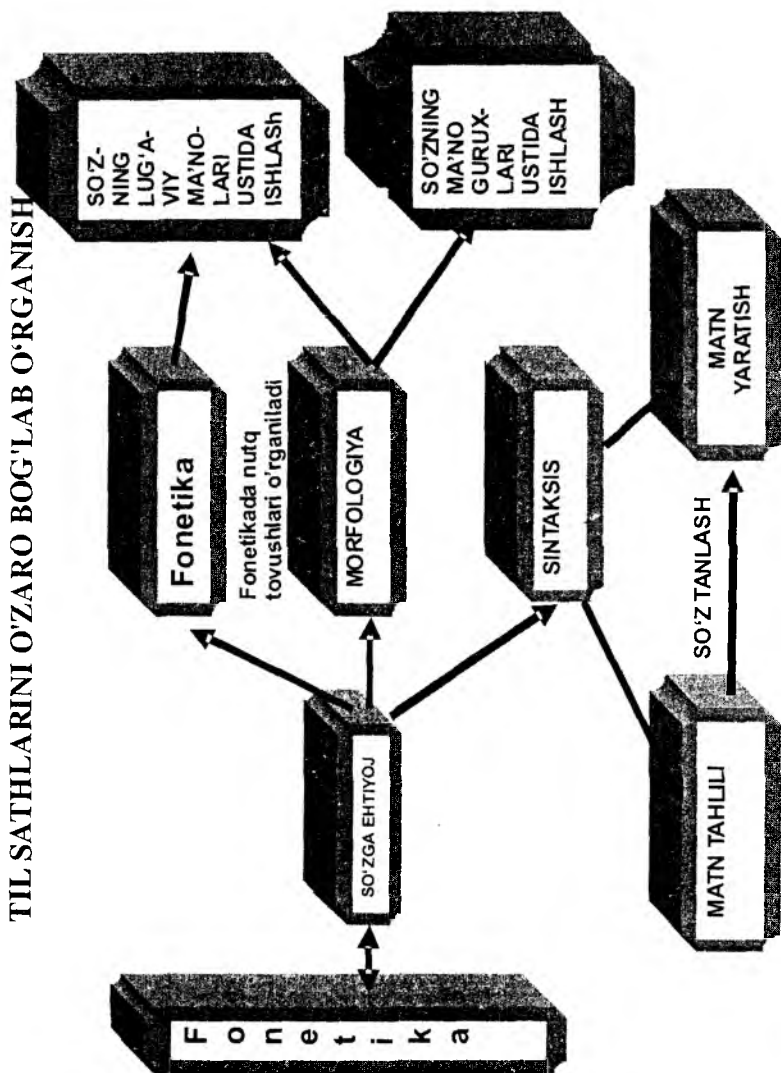
100. Федоренко Л.П. Принципы обучения русскому языку. Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1973.

101. Шакирова Л.З., Саяхова Л.Г. Практикум по методике преподавания русского языка в национальной школе. – Санкт-Петербург: Просвещение, 1992.

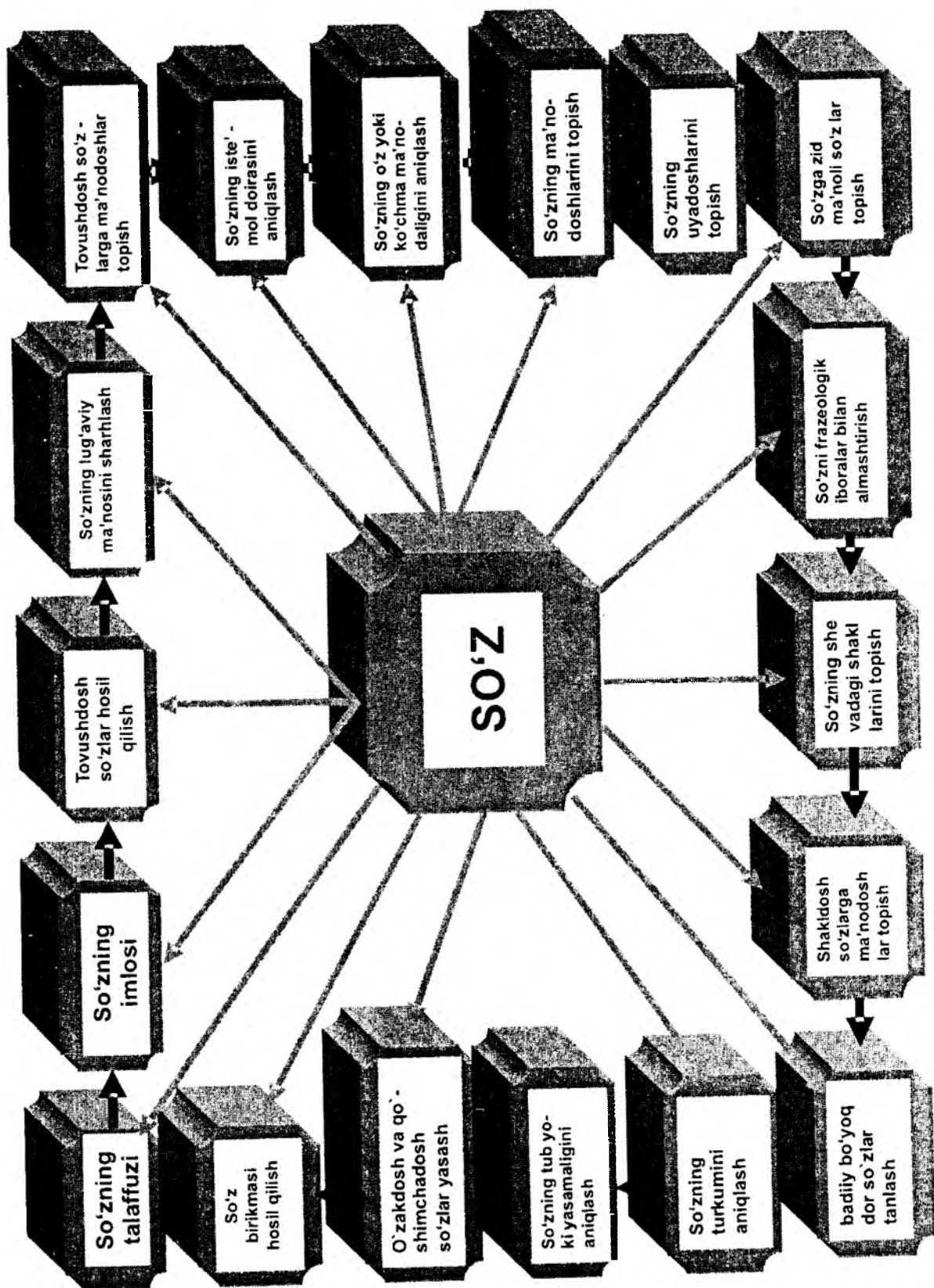
Elektron ta'lim resurslari

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.Ziyonet.uz
4. www.edu.uz
5. [tdpu-INTRANET. Ped](#)
6. www.nutq.intal.Uz

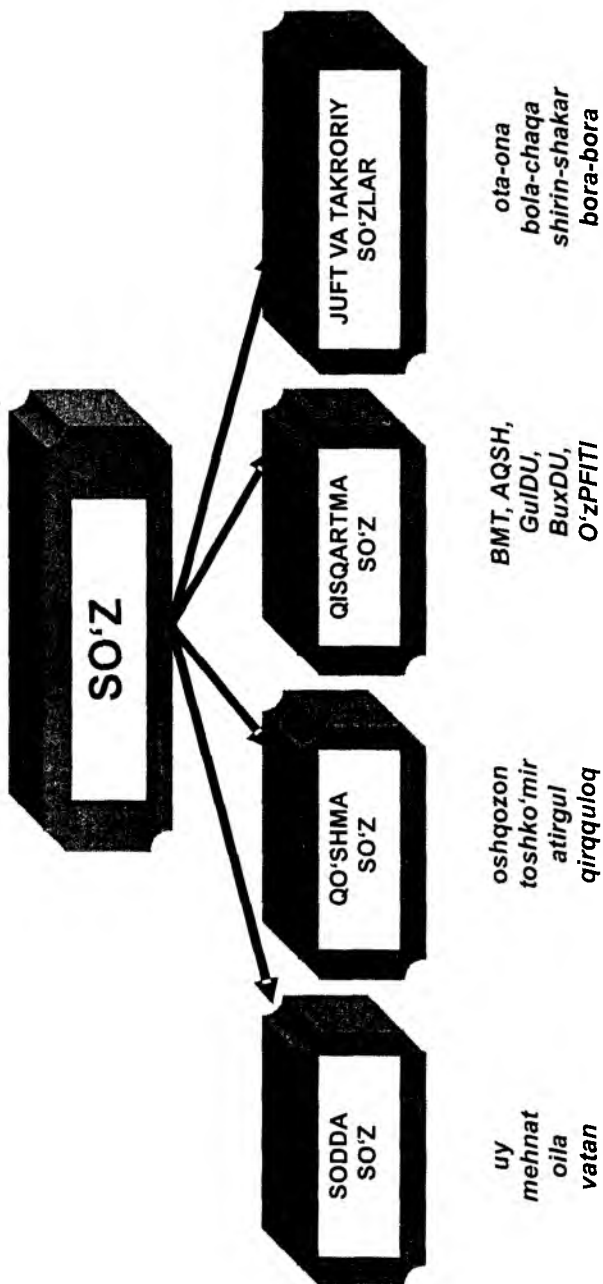
KO'RGAZMA QUROL VA TARQATMA MATERIALLAR

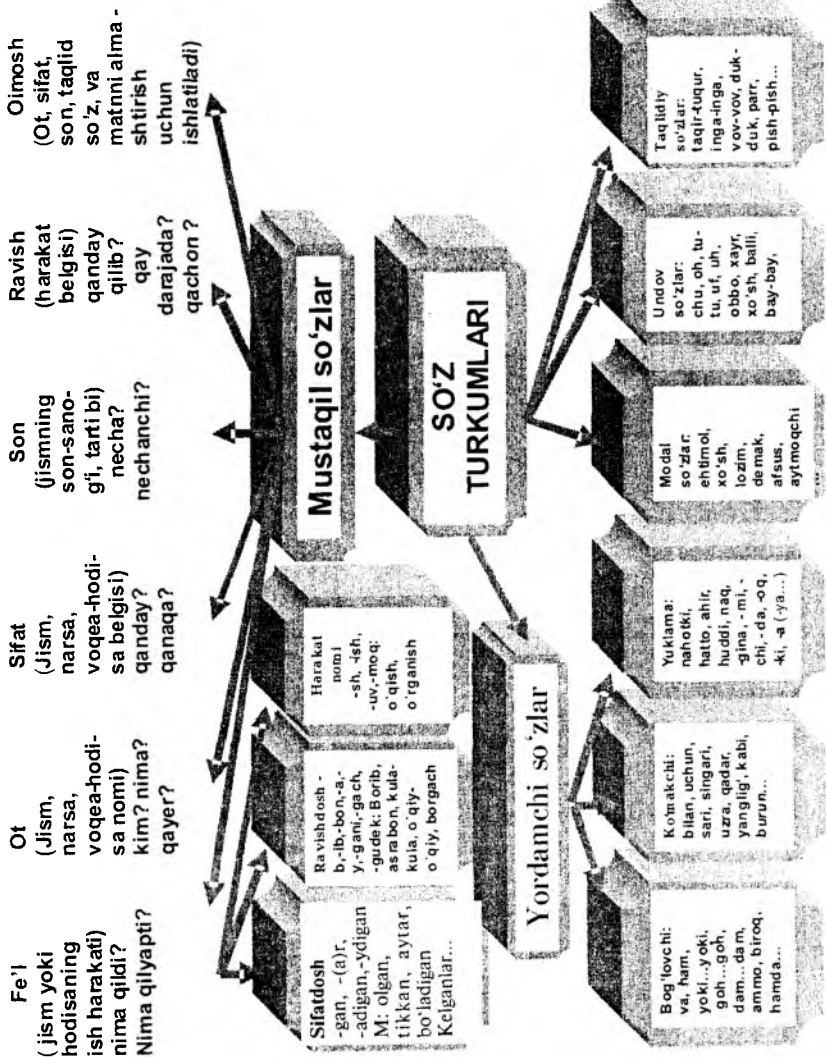

SO'Z USTIDA ISHLASH

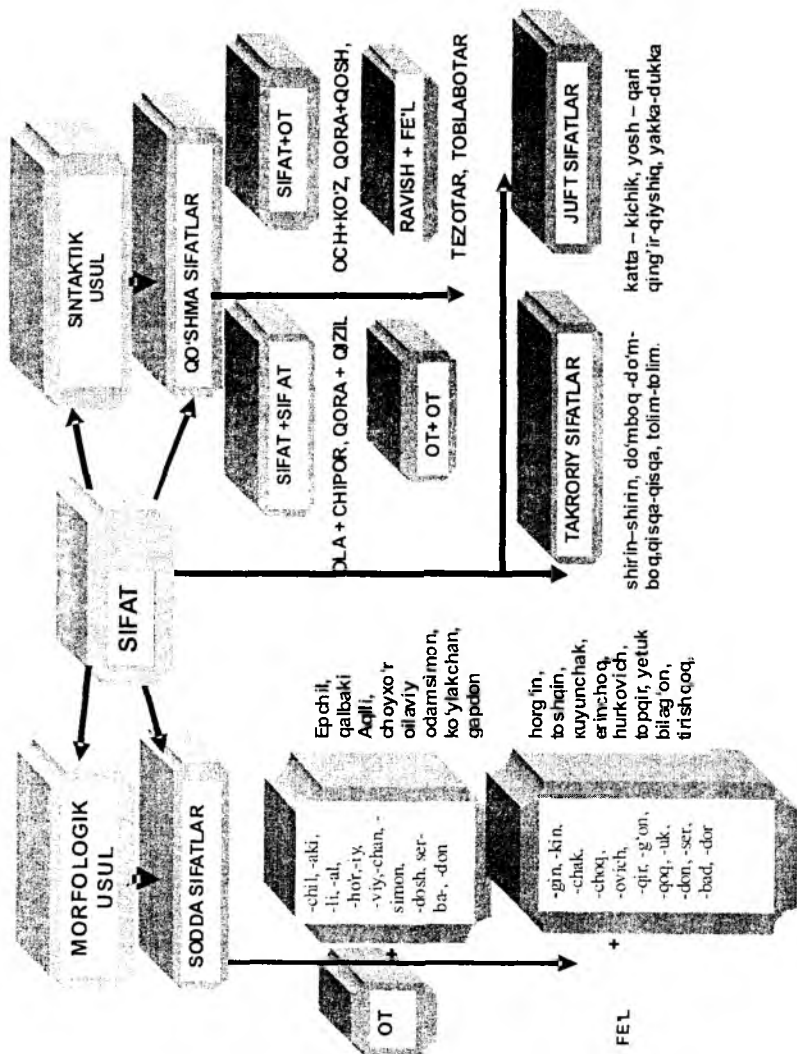

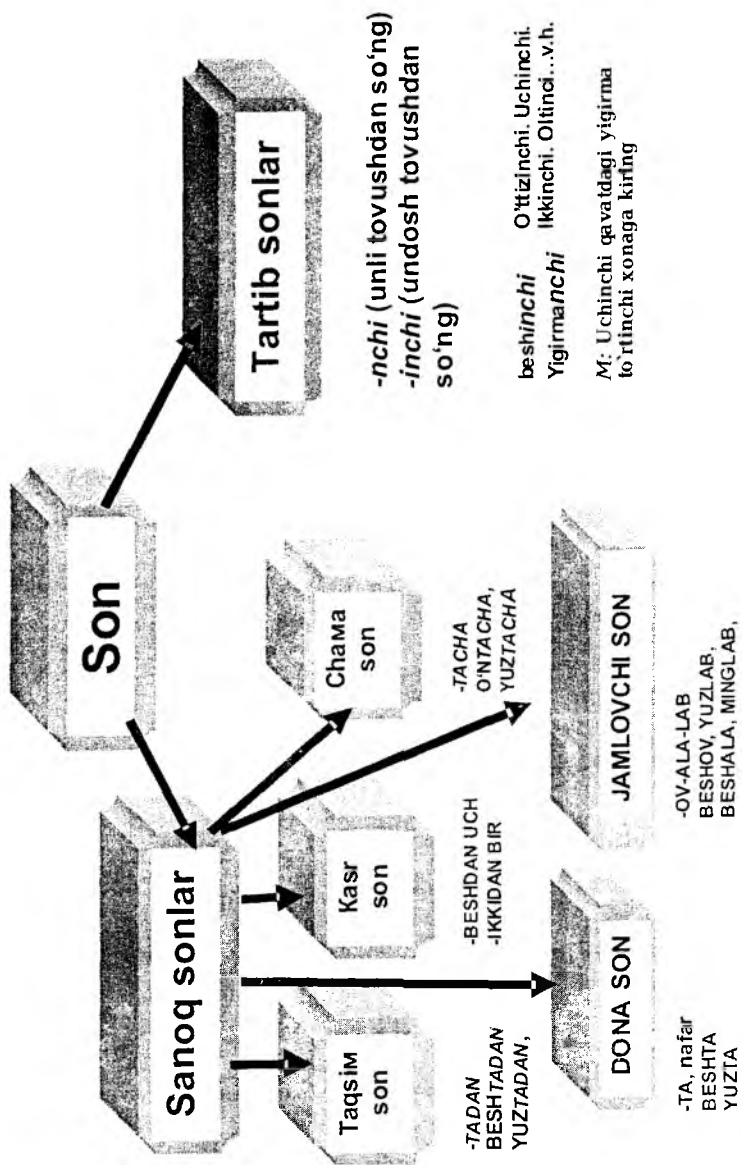
SO'ZLARNING TUZILISH JIHATIDAN TURLARI

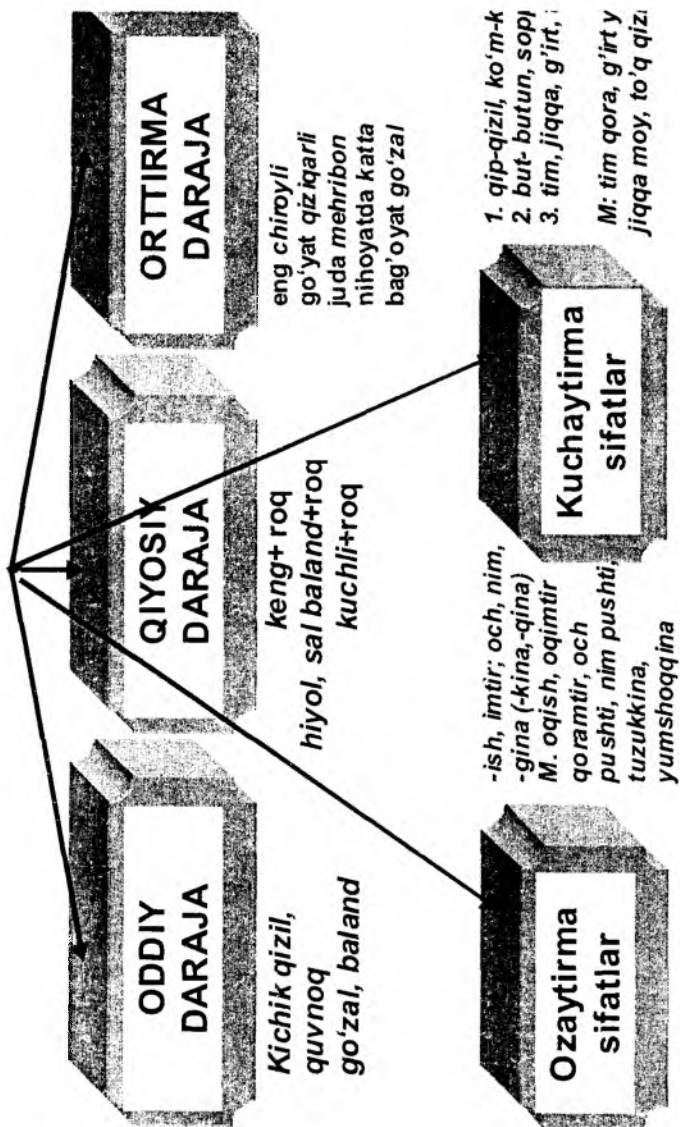
SIFATLARNING YASALISHI

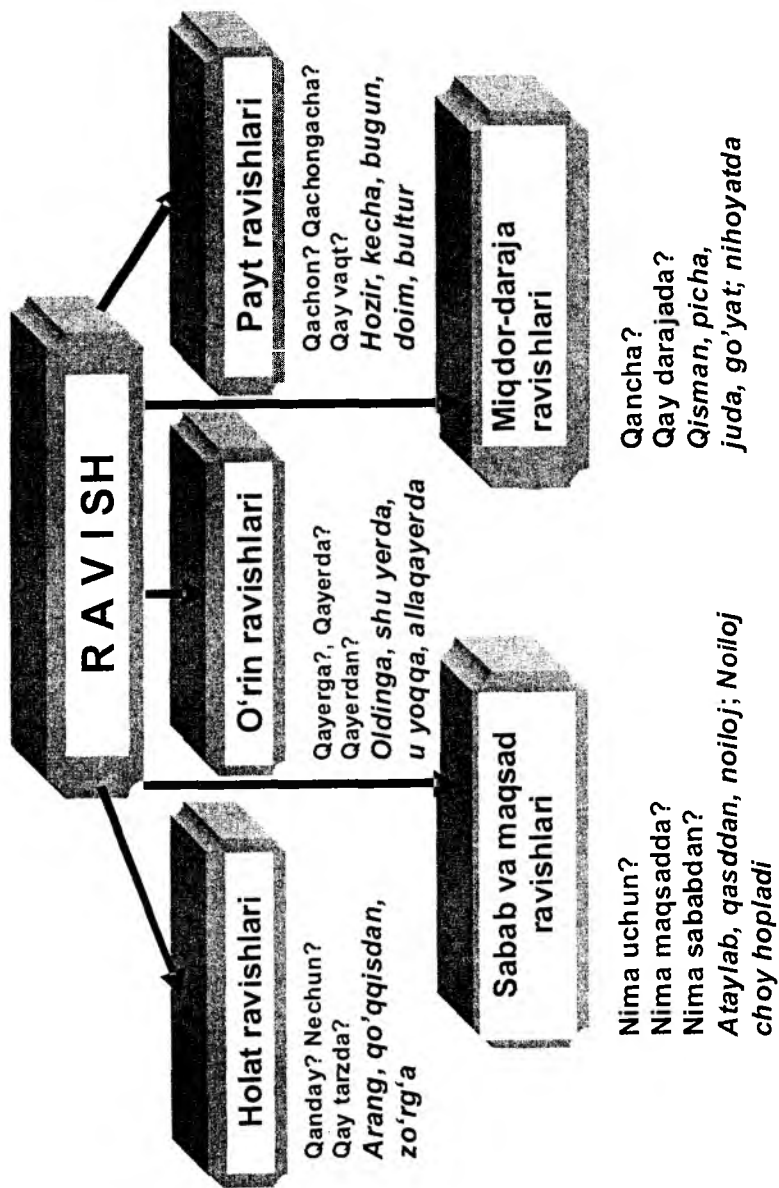

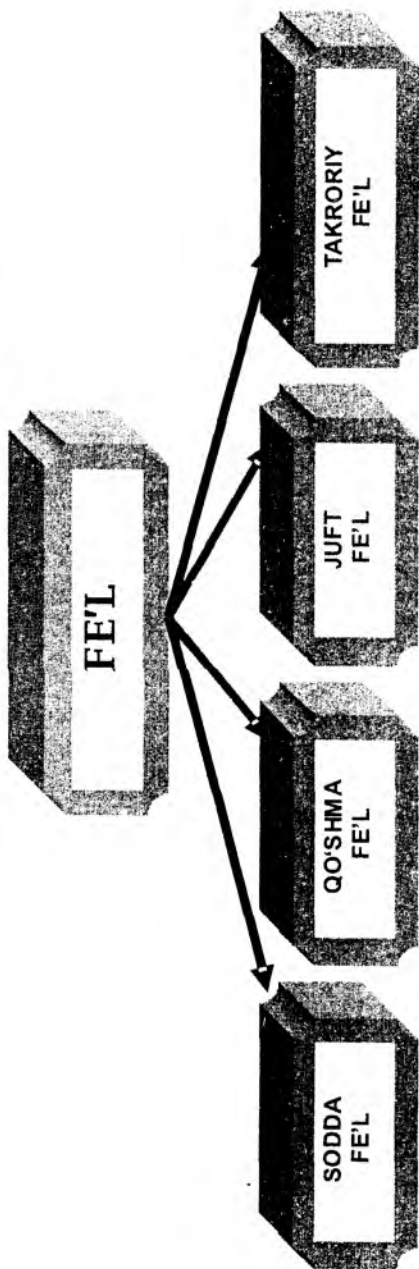
M. BIZNING UCHTA QIZIMIZ BESHINCHI QAVATDA TURADI.

SIFAT DARAJALARI

FE'LARNING TUZILISHI

*Buyruq fe'li:
tuzla, yoz, os,
gapir, tashla,
o'yna,
suhibtash*

*Ish oldi,
paydo bo'ldi,
olib keldi, hal
qildi, pishirib
oldi*

*ku'ldi-qo'ydi,
bil'di-qo'ydi,
yozmadi-qo'ydi,
yig'ildi-siq'tadi*

*bordi-bordi,
ku'ldi-ku'ldi,
chizdi-chizdi,
gapirdi-gapirdi*

Nima qildi?

Nima qildi?

Nima qildi?

FE'L MAYLLARI

**ANIQLIK
MAYLI**

Jo'nay+miz,
kutib ola+miz,
ket+dik.
tuga+di,
yakunlan+di

**Bahor nafasi
dillarni
sehrlaydi.**

**BUYRUQ-ISTAK
MAYLI**

O'tir +ing,
qarab tur+ ing,
kut +gil,
ko'rsa+ ting.

**-Meni kutgil va
men qaytarman.
-Keling, onajon,
o'tiring, bizni duo
qiling.**

**SHART
MAYLI**

Bo'l +sa,
ko'r+sa,
tashkil qil+sak,
bertsangiz.

**Bahor kelsa,
kunlar isisa,
sayohatga
chiqamiz.**

FE'L SHAKLLARI

HARAKAT NOMI

yasovchi
qo`shimchalar:
MOQ, -UV, -SH, -
ISH,

M: YASHA + MOQ
UCHRASH + UV
CHIQ + ISH

SIFATDOSH

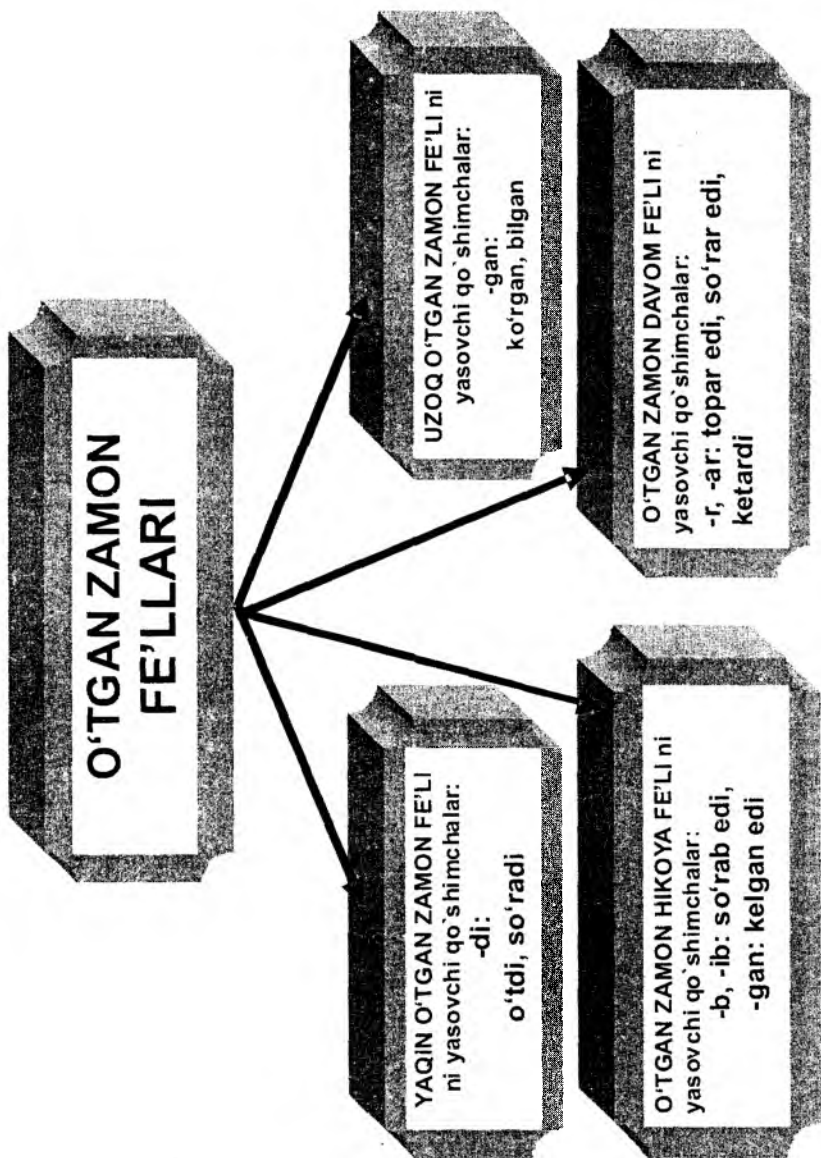
yasovchi
qo`shimchalar:
-GAN, -KAN, -QAN,
-DIGAN, -YOTGAN,
-R, -AR, -AJAK,
-GUSI, -G'USI,

M: O'QI+GAN
bo'la+digan
KEL+AJAK

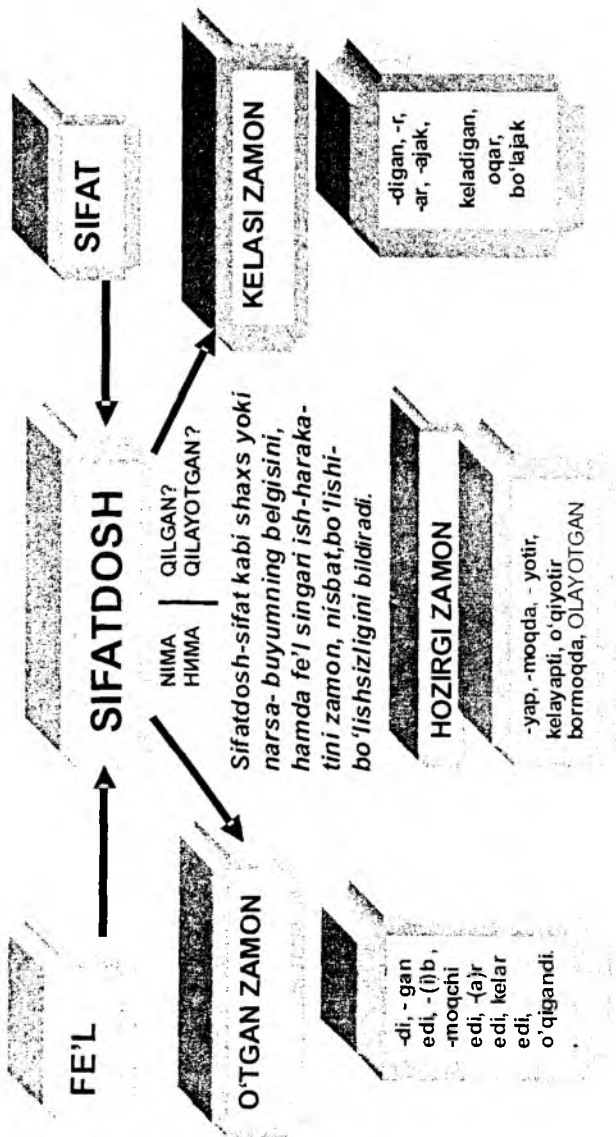
RAVISHDOSH

yasovchi
qo`shimchalar:
-b, -ib, -a, -ay, -ma,
-gani,-gach, guncha,
-kach, -qach.

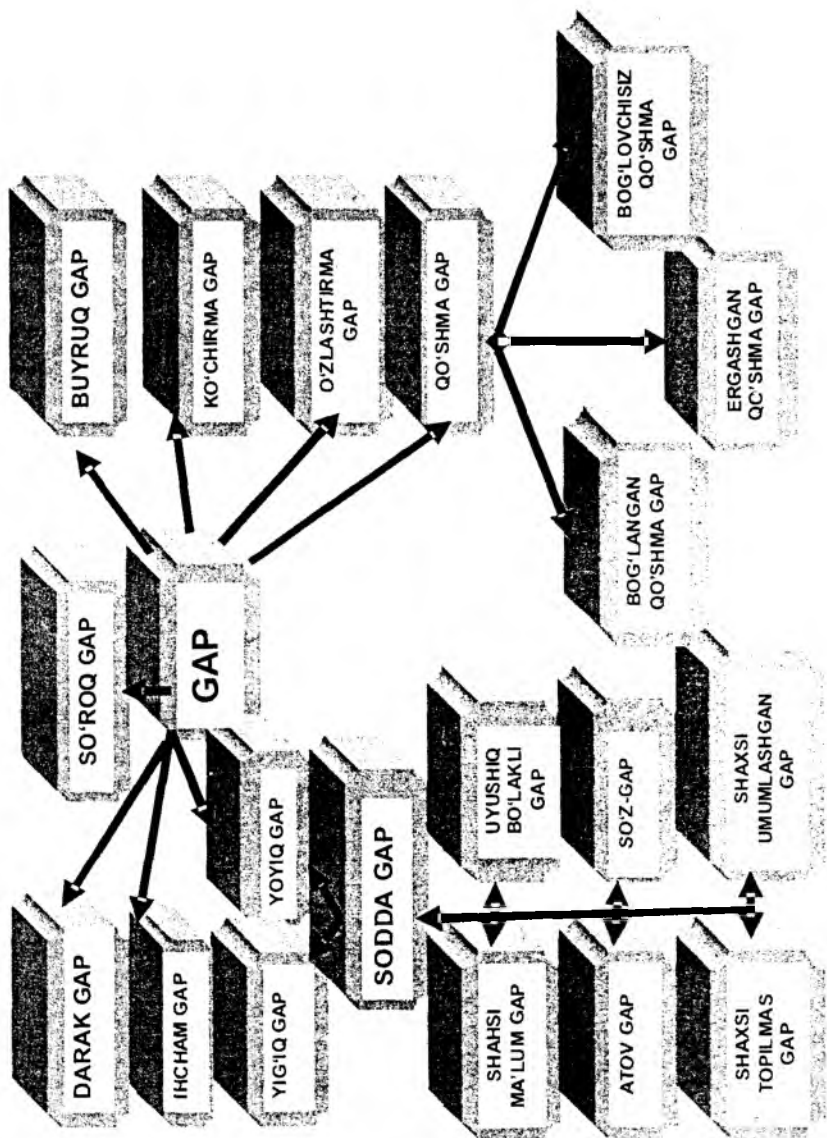
M: Bor+ib
ko'r+gach
bil+gani

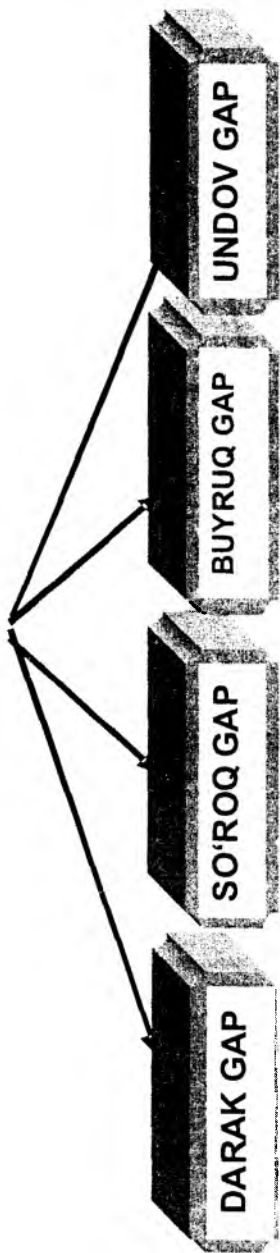
SIFATDOSHNING YASALISHI

! Gapda ega, kesim, aniqllovchi, to'ldiruvchi va hol bo'lib keladi: Ishlagan tishlaydi. O'qituvchi o'qiyotgan bolani bizga tanishtirdi. Ko'rganni eshitgan yengibdi.

GAPNING MA'NO JIHATDAN TURLARI

Bahor keldi.
Gullar qiyg'os
ochildi.
Nodir keldi.

Karim keldimi?
Sizni kim cha-
qirdi?
Nodir keldi?

O'ringdan tur.
Ertaroq kelgin.
Darsingni
tayyorla!
Darvozani och!

Men o'z
xalqimni
sevaman!
Behzod
keldi!

UYUSHIQ BO'LAKLARNINGSINTAKTIK VAZIFALARI

-Ahmad, Salim, Aziza so'zga chiqdilar.

-Valijon uzoq o'yladi, yozdi, chizdi.

-Talabalar keng va yorug' xonada oqiydilar.

-Men yoz vaqtida ko'plab shahar va qishloqlarni ko'rdim.

Quruvchilarimiz uylarni tez va soz qurdilar.

BOSH KELISHIKDAGI SO'ZLARNING SINTAKTIK VAZIFASI

EGA

M: *Ot qattiq
kishnadi*

O T-KESIM

M: *Men - talabaman.
Otam - o'qituvchi*

VOSITASIZ
TO'LDIRUVCHILAR

M: *Menga o'nta
ruchka_bering.*

ANIQLOVCHI

M: *Oltin sandiq
ochildi.*

PAYT HOLI

Seni *o'n yil* kutdim.
Kuzda kechki
olmalar
g'arq pishdi.

IZOHLOVCHI

Quruvchi -
muhandis
ma'ruza qildi.

Fonetik tahlil tartibi

1. Soʻzning orfografik tavsifini amalga oshirish.
2. Soʻzni boʻgʻinlarga ajratish, urgʻuli boʻgʻinni topish.
3. Tovushlarni tartibi boʻyicha tavsiflash.
4. Unli tovushlarni urgʻuli-urgʻusizligiga, hosil boʻlish oʻrni va usuliga, lablangan-lablanmaganligiga, ovoz va shovqinning ishtirokiga koʻra belgilash.
5. Undoshlarni jarangli-jarangsizligiga, hosil boʻlish oʻrniga, ovoz va shovqinning ishtirokiga koʻra belgilash.
6. Tovush va harflarning umumiy sonini koʻrsatish.

Leksik tahlil tartibi

1. Soʻzning bir yoki koʻp maʼnoligi.
2. Soʻzning oʻz yoki koʻchma maʼnoda qoʻllanishi.
3. Mazkur matnda soʻzning lugʻaviy maʼnosi.
4. Uning umumxalq tiliga yoki maxsus leksikaga (sheva, kasb-hunar, arxaizm, neologizm, jargon, vulgarizm...) oidligi.
5. Faol yoki passiv leksikaga mansubligi.
6. Sof turkiy yoki oʻzlashtirmaligi (qaysi tildan oʻtganligi koʻrsatiladi).
7. Omonimlari bormi (misol keltiriladi). Qaysi tipga kiradi (omofon, omograf, omoforma).
8. Sinonimlari (misol keltiriladi) bormi?
9. Antonimlari (misol keltiriladi) bormi?
10. Koʻproq qaysi nutq uslubida qoʻllanadi?

Morfemik tahlil tartibi

1. Qaysi soʻz turkumiga kiradi?
2. Oʻzak va qoʻshimchalari ajratiladi.
3. Oʻzak va qoʻshimchalarning grammatik maʼnolari ajratiladi.
4. Qoʻshimcha turi aniqlanadi.
5. Soʻzning tub yoki yasamali aniqlanadi.
6. Qaysi yasovchi qoʻshimcha bilan yasalgani koʻrsatiladi.
7. Soʻz yasali usuli koʻrsatiladi.

Morfologik tahlil tartibi

1. Qaysi soʻz turkumiga kiradi?
2. Uning umumiy grammatik maʼnosi.
3. Doimiy belgilari.
4. Qoʻllanishidagi yangi xususiyatlari.
5. Sintaktik vazifasi.

**Soʻz birikmasini
sintaktik tahlil qilish
tartibi**

1. Gapdagi soʻz birikmalarini ajratish.
2. Soʻz birikmasi tarkibini (sodda yoki qoʻshma, bosh va ergash soʻz nima bilan ifodalangan) aniqlash.
3. Soʻz birikmasining grammatik maʼnosini koʻrsatish, grammatik maʼnoning ifodalanish usulini aniqlash (qoʻshimcha, koʻmakchi, nisbiy soʻz, maʼnoviy bogʻlanish...).
4. Sintaktik aloqa turini koʻrsatish (moslashuv, boshqaruv, bitishuv).

Sodda gaplarni sintaktik tahlil qilish tartibi

1. Gapning maqsadga ko'ra turini belgilash.
2. Gapning emotsional bo'yog'iga ko'ra turini aniqlash.
3. Gapning tuzilishiga ko'ra turini ko'rsatish.
4. Gapning bosh bo'laklar ishtirokiga ko'ra turini (bir tarkibli yoki ikki bosh bo'lakli) muayyanlashtirish.
5. Bosh bo'laklarni grafik jihatdan ajratish, ularni tavsiflash.
6. Gapning to'liq-to'liqsizligini aniqlash.
7. Gapning murakkablik darajasini ko'rsatish.

Qo'shma gaplarni tahlil qilish tartibi

1. Gapni maqsadi va emotsional bo'yog'iga ko'ra turini aniqlash.
2. Grammatik asoslarni topish, ularni raqamlash, chegaralarini alomati bilan belgilash. Tarkibiga ko'ra gap turini ko'rsatish.
3. Gap qismlarini bog'lovchi vositalarni nomlash.
4. Gap sxemasini chizish.
5. Qo'shma gapning ma'naviy qismlarini tavsiflash.
6. Shundan so'ng har bir qism xuddi sodda gaplarday tahlil qilinadi.

MUNDARIJA

Kirish.....	3
-------------	---

AMALIY MASHG‘ULOTLAR

«Ta’lim bosqichlarida ona tili bo‘yicha dars ishlanmalarini tayyorlash. Dastur, darslik va o‘quv qo‘llanmalarining o‘ziga xos xususiyatlari, ularning tuzilishi, tarkibi va tahlili».....	6
Morfologiyani o‘qitish metodikasi. So‘z turkumini o‘rgatish metodikasi. Fe‘l (ot, sifat, son, olmosh, ravish) so‘z turkumini o‘qitish metodikasi va usullari.....	15
Yordamchi so‘z (ko‘makchi, bog‘lovchi, yuklama) turkumini o‘qitish metod va usullari.....	24
«O‘zbek tili o‘qitish metodikasi»ning boshqa fanlar bilan aloqasi. «Hozirgi o‘zbek adabiy tili» fanining maqsad va vazifalari.....	27

LABORATORIYA MASHG‘ULOTLARI

Sintaktik tahlil va uning turlari: so‘z birikmasini o‘rgatish metodikasi.....	37
Umumiy o‘rta ta’lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejaridagi ona tili faniga oid dasturlarning xususiyatlari, ulardagi uzviylik va uzluksizlik.....	49
Sodda gap sintaksisini o‘rgatish, qo‘shma gap sintaksisini o‘rgatish.....	59
«Leksika haqida ma’lumot» mavzusida bir soatlik dars ishlanmasi tayyorlash.....	68
Fonetika, orfografiya, grafika bo‘limlari yuzasidan, munozara uyushtirish. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari, akademik litsey, kasb-hunar kollej darsliklaridagi til bo‘limi yuzasidan bahs-munozara.....	73
Grammatika bo‘limlari bo‘yicha: morfologiya, sintaksis bo‘limidan «Uyushiq bo‘laklar» mavzusi yuzasidan bir soatlik dars rejasi tuzish.....	77

Gap va uning tuzilishiga ko‘ra turlarini o‘tish jarayonida matn ustida ishlash. O‘zga gap. Ko‘chirma gapda tinish belgilarining qo‘llanilishi. Nutq uslublari yuzasidan ko‘rgazmalar tayyorlash.....	80
Glossariy.....	94
O‘zbek tilini o‘qitish metodikasi fani bo‘yicha testlar	102
O‘zbek tilini o‘qitish metodikasi fanidan nazorat uchun savollar.....	106
O‘zbek tili o‘qitish metodikasi fanidan test savollari.....	118
Ilovalar.....	144
O‘quv-uslubiy adabiyotlar va elektron ta’lim resurslari.....	146
Ko‘rgazma qurol va tarqatma materiallar.....	152

**B. To‘xliyev, Sh. Yusupova,
T. Ziyodova, O. Oxunjonova, D. Jumashev**

O‘ZBEK TILI O‘QITISH METODIKASI

(Amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari)

O‘quv qo‘llanmasi

Muharrir	B. Botirov
Texnik muharrir	N. Rahmonov
Dizayner	B. To‘xliyev
Sahifalovchi	O. Yoqubov

Nashriyot litsenziyasi: AI №159, 14.08.2009.
Bosishga 2012-yil 14-martda ruxsat etildi.
Bichimi: 60x84 $\frac{1}{16}$. Times garniturası.
Ofset bosma. Shartli b.t.: 11,0.
Adadi 1000 nusxa. Buyurtma № 21

Alisher Navoiy nomidagi
O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti
Tel: (+99871) 239-40-56. e-mail: natlib.uz

«BAYOZ» MCHJ matbaa korxonasi chop etildi.
100100, Toshkent. Yusuf Xos Hojib ko‘chasi, 103-uy.